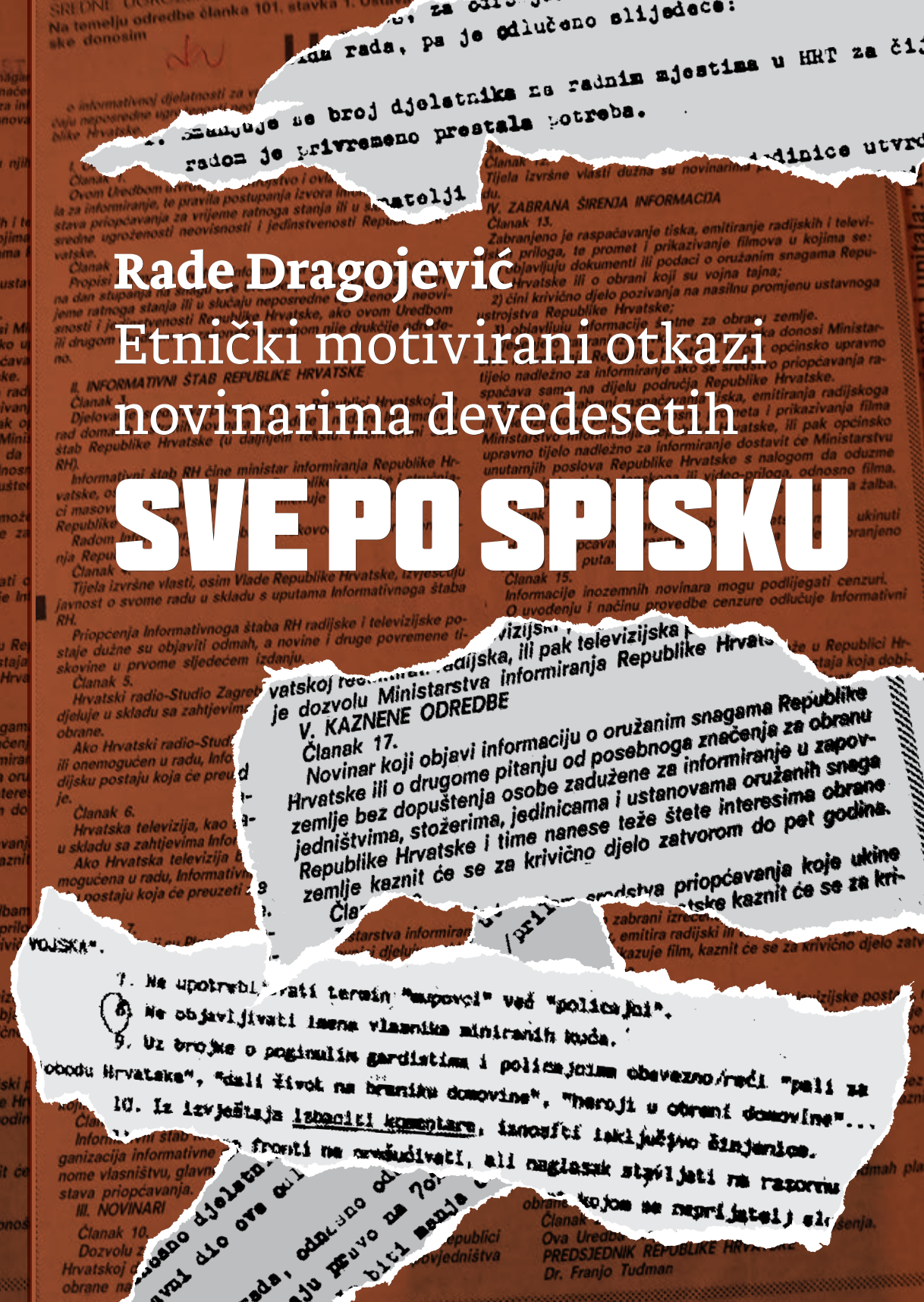

Rade Dragojević
Etnički motivirani otkazi novinarima devedesetih
SVE PO SPISKU

Rade Dragojević
Sve po spisku. Etničko i ideološko čišćenje i šikaniranje novinara u ratnoj Hrvatskoj
© Srpsko narodno vijeće, 2026.

IZDAVAČ: Srpsko narodno vijeće
Gajeva 7, Zagreb
ZA IZDAVAČA: Boris Milošević
UREDNIK: Ivica Đikić
LEKTURA I KOREKTURA: Sandra Sabovljev
GRAFIČKO OBLIKOVANJE: Ruta
TISAK: Tehničar-Copyservis
TIRAŽ: 400

ISBN 978-953-7442-71-2

CIP zapis je dostupan u nacionalnom skupnom katalogu knjižničnog sustava Bukinet (https://katalog.bukinet.hr) pod brojem 991005959407009366.

Zagreb, 2026.

Rade Dragojević

ETNIČKI MOTIVIRANI OTKAZI NOVINARIMA DEVEDESETIH

Sve po spisku

SNV CHB
srpsko narodno vijeće | српско народно вијеће

SADRŽAJ

1. Sloboda na čekanju — 999
2. Atentat na novinarstvo — 999
3. Ostalo je šutnja — 999
4. Tena Perišin: mit o šest i pol Srba — 999
5. Novinari pod šljemom — 999
6. Potraga za medijskim „petokolonašima“ — 999
7. Manjak domoljublja i „tehnološki višak“ — 999
8. *Borba* za kvadrate — 999
9. Otpisani — 999
10. Politički preokret – okidač za deprofesionalizaciju — 999

BIBLIOGRAFIJA — 999
INDEKS IMENA — 999
O AUTORU — 999

1.
Sloboda na čekanju

„Pod izlikom 'strukturnog smanjenja broja zaposlenih' u još jednoj hadezeovskoj kampanji nametanja monoetničkog administrativnog poretka u državnim institucijama, deseci zaposlenika nacionalne televizije, koji nisu bili Hrvati ili nisu bili politički poslušni, proizvoljno su otpušteni. Masovno protjerivanje, koje je započelo u ponedjeljak, 12. maja, predstavlja uznemirujući nastavak politike etničkog čišćenja unutar javnog sektora. Prema našim izvorima, otprilike 90 posto otpuštenih zaposlenika javne televizije pripada manjinskim etničkim skupinama, prije svega Srbima, ali i onima koji su etiketirani kao Jugoslaveni, neprijatelji hrvatske države i slično, što sve otkriva politikantsku i etnocentričnu logiku iza onoga što vladajući HDZ prikazuje kao administrativnu odluku. Posljedice takvih postupaka protežu se daleko izvan problematike radnih prava. Lišavajući medije etničke i intelektualne raznolikosti, hadezeovci nagrizaju same temelje slobode tiska, nacionalnog jedinstva i kulturnog pluralizma. Stručnjaci upozoravaju da ove politike ne samo da ušutkuju marginalizirane glasove već i imaju za cilj pretvoriti medije u alat ideološke indoktrinacije."

Koliko god ova vijest zvučala uvjerljivo, a uvjerljivost proizlazi iz činjenice da je Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), otkad postoji, u svijetu sredstava javnog priopćavanja uvijek igrala jednu te istu ulogu – više ili manje invazivnog destabilizatora domaće medijske scene – a i neprijatelji su uvijek isti (Srbi, Jugoslaveni i Hrvati nelojalni poretku uspostavljenom nakon 1990. godine), ipak nije riječ o pravom izvještaju koji bi govorio o aktualnoj situaciji u domaćim medijima. Ono što smo napravili jest da smo dijelove jedne recentne inozemne vijesti iz proljeća 2025. ispremiješali s jednom ovdašnjom starom viješću otprije trideset i više godina, odnosno aktualnu smo stranu vijest garnirali domaćim elementima iz jednog članka iz 1993. na temu gušenja medijskih sloboda i otkaza nepoćudnim novinarima u ondašnjoj Hrvatskoj. Izmjene i intervencije u sravnjivanju dva teksta iz dva različita povijesna trenutka bile su minimalne (preinačen je tek poneki toponim i poneki etnonim), što zapravo znači da su sličnosti u političkim pritiscima na medije u te dvije zemlje u dva različi-

ta povijesna trenutka vrlo velike, odnosno da se vijest o otkazima iz 2025. jednako tako, uz neznatne modifikacije, mogla pojaviti i 1993. godine – i obrnuto, izvještaj o Hrvatskoj iz 1993. u nekim zemljama danas zvuči svježe kao da je netom napisan.

Originalna vijest izašla je na stranicama nezavisne novinske agencije RASC News Agency u maju 2025. godine[1] i govori o situaciji u današnjem Afganistanu. Da riješimo zagonetku u potpunosti, otkrijmo da „hadezeovska kampanja" iz naše preuređene vijesti predstavlja „talibansku kampanju" u izvornoj vijesti, ne-Hrvati su ne-Paštuni (Paštuni su većinski narod u višeetničkom Afganistanu), manjinski Srbi su manjinski Hazari, Uzbeci ili Tadžici (izabrati prema želji, afganistanska situaciju tu nudi širi izbor nego nekadašnja manjinska situacija u Hrvatskoj), ostale političke protivnike iz afganistanske situacije u hrvatskom su slučaju odigrali Jugoslaveni, nelojalni Hrvati, mentalni komunisti, civilna scena, nepokorni novinari, Istrani, Bošnjaci-muslimani i drugi neprijatelji nove hrvatske države iz onog doba, a talibanski razlog za otpuštanje ljudi s nacionalne televizije – „strukturno smanjenje broja zaposlenih", možemo slobodno prispodobiti ondašnjem raširenom hadezeovskom razlogu za otpuštanje radnika – „tehnološki višak", što je tada bio često korišteni eufemizam za rješavanje novinara „pogrešnog" etničkog podrijetla s Hrvatske radiotelevizije.

Ovako sklopljena informacija, koja u obzir uzima dva teksta nastala u razmaku od 32 godine, starijoj generaciji novinara i drugih aktera javnog života možda i nije potrebna, ali svakako može biti ilustrativna za one nešto mlađe među nama. Naime, odnosi autoritarnih režima prema medijima i medijskim slobodama, kakvi su, recimo, vladali za vrijeme Tuđmanove Hrvatske devedesetih godina prošlog stoljeća i kakvi dominiraju danas u talibanskom Afganistanu, očito u sebi

1 **Taliban Intensify Ethnic Purge at National Television: Mass Dismissals of Non-Pashtun Staff Disguised as „Organizational Restructuring", Rudabe Applied Studies Center – RASC News, https://rudabe.org/archives/26661, pristup 20. 5. 2025.**

sadrže neke preklapajuće značajke, posebno u kadrovskoj politici, pa se te istovjetnosti iz stvarnosti reflektiraju i na tekstove u kojima se o njima izvještava, što onda za posljedicu zna imati pojavu članaka koji nalikuju jedan na drugi. Da nema tih novih potencijalnih čitalaca, u nosivu temu ovog teksta – otkazi u hrvatskim medijima motivirani etničkom pripadnošću novinara, ali i njihovom političkom orijentacijom, početkom devedesetih godina prošlog stoljeća – mogli bismo ući tako što bismo jednostavno prepričali tekst iz 1993. godine koji govori o medijskoj regresiji u ondašnjoj Hrvatskoj i otpuštanju novinara prema nacionalnom i političkom ključu. Činilo nam se, međutim, instruktivnim poigrati se s dva članka s ciljem da se uoče sličnosti u političkim manipulacijama medijskom situacijom, zatim da pokažemo da na te i takve negativne trendove ni jedna vlast nije imuna, te da se neprihvatljive prakse ne stišavaju nužno s protekom vremena.

U tekstu pod naslovom „Ne može se biti malo trudna. Novinarske slobode u sukobu s nacionalističkim očekivanjima od medija u ratu" američkog novinara Kena Kasriela iz drugog broja tromjesečnika *Index of Censorship* iz 1993. nailazimo tako na sljedeći opis stanja novinarstva u Hrvatskoj u 1992.: Franjo Tuđman i njegov HDZ upravo su u ljeto te godine na parlamentarnim izborima potvrdili svoj drugi mandat, i to s tako uvjerljivom većinom da bi im pozavidio i poneki današnji samodržac. Nacionalna radiotelevizija također je bila pod punom kontrolom vladajuće Hrvatske demokratske zajednice. U njezino ime, svim televizijskim i radijskim kanalima suvereno je dirigirao Antun Vrdoljak koji je na rečenim izborima ušao u Sabor. Prvi val čistki na Hrvatskoj radioteleviziji i drugim državnim medijima, kao što su dnevni listovi *Vjesnik*, *Večernji list* i *Glas Slavonije*, te brojnim lokalnim novinama i radiostanicama već je bio obavljen i čekao se drugi. Na čelu državne novinske agencije (Hrvatska izvještajna novinska agencija – HINA) bio je Milovan Šibl, bivši ministar informiranja, dakle onog Vladina tijela koje je bilo zaduženo za facilitaciju procesa privatizacije medija. Šibl je u to vrijeme još obnašao i funkciju glavnog ravnatelja stranačkog *Glasnika*, ranije poznatog kao *Glasnik Hrvatske demokratske zajednice*. Kao takav, bio je posebno

zanimljiv sugovornik ovom autoru kojemu je pojasnio da Hrvatska nema problema s pluralizmom medija: „Mi vrlo dobro znamo što je to totalitarizam i što znači jednoumlje. U nas svatko ima pravo da piše što hoće, ali ne na račun države!“[2] Međutim, zaključuje Kasriel, hadezeovci se ne drže ni onih pravila koja su sami instalirali (mogućnost privatizacije medija). Tako je, recimo, osujećen postupak privatizacije *Danasa*, popularnog zagrebačkog političkog tjednika, poznatog još iz osamdesetih godina prošlog stoljeća zbog svog opozicijskog pisanja. Vlada je postupak privatizacije *Danasa* obustavila, jer navodno zbog velikih dugova nije bilo interesenata. Istovremeno, zaključuje novinar, dok su dugovi *Danasa* iznosili tadašnjih 600 hiljada njemačkih maraka, dugovi državnog *Vjesnika* iznosili su dva milijuna maraka, što nije smetalo hadezeovcima da u prezaduženi, ali zato vladajućoj stranci posve lojalni *Vjesnik*, utoče dodatnih 150 hiljada maraka državnih sredstava. Valja reći i to da se *Danas* tada prodavao u respektabilnih 40 tisuća primjeraka. Kasnije u istom tekstu sugovornici iz HDZ-a priznaju da je privatizacija *Danasa* obustavljena ne toliko zbog manjka interesa kod potencijalnih kupaca, koliko zbog toga što je bila riječ o tjedniku projugoslavenske orijentacije i koji je bio protiv nove hrvatske vlasti a „većinu uredništva čine djeca oficira JNA, bivši članovi Saveza komunista i djeca iz miješanih brakova“.[3] Ovo na kraju američkom je novinaru rekao već spomenuti Milovan Šibl, inače sin Ivana Šibla, slavnog partizanskog heroja, komunista i generala Jugoslavenske narodne armije.

Tmurnu medijsku sliku u zemlji nije razvedrilo ni kasnije osnivanje *Novog Danasa* u vlasništvu Svetozara i Emila Tedeschija, oca i sina. U to su vrijeme i privatni novinski projekti bili osujećeni samo ako bi središnjica vladajuće stranke utvrdila da je određeni medij neprijateljski nastrojen prema njima. Za Tedeschijev projekt HDZ je

2 Kasriel, Ken. A little bit pregnant. Degrees of freedom jostle with nationalist expectations of the media at war, *Index of Censorship*, London, sv. 22, br. 2, veljača 1993., str. 18–19.

3 Kasriel, isto.

točno to i utvrdio; da je, naime, riječ o nastavku protuhadezeovske medijske kampanje te su ga odlučili zaustaviti svim mogućim sredstvima. Najprije su obitelji Tedeschi, preko svojih stranačkih veza u privredi, uspjeli uskratiti plasman tjednika kroz službenu distribucijsku mrežu, pa su podnijeli tužbu zbog navodne krađe imena, zatim su natjerali vlasnike da štampaju list u susjednoj Sloveniji, gdje su tiskarske usluge bile skuplje nego u Hrvatskoj i do 60 posto, te je na kraju hadezeovska država zaprijetila vlasniku da će mu ometati osnovni i profitabilni biznis (distribucija robe široke potrošnje). Navodno je sam Josip Manolić, tada šef unutrašnje sigurnosne službe, priprijetio starom Tedeschiju da će mu zaustaviti biznis sa žvakaćim gumama ako ne prestane izdavati opozicionu štampu. Nakon samo osam izdanih brojeva, dakle nakon otprilike dva mjeseca, obitelj Tedeschi doista je i odustala od novinskog izdavaštva.

Početkom 1993. pokrenuta je posljednja verzija *Danasa* – tzv. Hloverkin *Danas* – navodno privatnim kapitalom Borisa Peke. Urednik je prvo bio Zvonimir Lisinski, a na kraju Hloverka Novak Srzić. Dvije godine kasnije, propao je taj projekt koji je trebao predstavljati realizaciju Tuđmanove zamisli o frankenštajnovskom spajanju stranačkog *Glasnika* i *Danasa*. Na sjednici Glavnog odbor HDZ-a 17. lipnja 1990. Tuđman kaže da bi se trebalo razmisliti o „podizanju nivoa *Glasnika HDZ-a* na razinu svjetskog tjednika ili u kombinaciji s *Danasom* uz dodatak na engleskom jeziku“.[4] HDZ-ov *Glasnik* nakon Tuđmanova

4 Novi *Danas* zapravo je bio pokušaj pokretanja novinskog i izdavačkog biznisa u kombinaciji Peke, Hloverke Novak Srzić i Milovana Šibla, a sve preko firme Maximal-Peko, što će reći da je posrijedi bila samo još jedna hadezeovska podvala. Pokušaj je, dakle, bio neuspio, a od svega je ostala, kao i obično u tim slučajevima, gomila dugova i jedna zabilješka ironičnog Ivana Starčevića u *Nacionalu*: „Milovan Šibl, zagrebački razmažen tatin sin (engl. *spoiled brat*), zauvijek bivši, krajnje minorni, svega željni i lijeni zagrebački hadezeovac, mogao bi pričati o čuvenoj firmi 'Maximal-Peko'. Njen direktor bio je Boris Ivin Peko, biznismen Šiblova kalibra, firma je bila nakladnik najsramotnijeg i najbrže propalog *Danasa*, onoga kojemu je Hloverka Novak Srzić bila glavna urednica.“ Zgodna je i epizoda Šiblova (ne)prijateljskog preuzimanja jednog pornomagazina. „G. uredniku Borisu Kronastu došao je Šiblov prijatelj i suvlasnik svačega Peko i rekao mu ljubazno ili ćete vi Kronast na biro, ili od

prijedloga napadno je počeo sličiti *Danasu*, i formatom, i prijelomom, i tipografski, ali do integracije ipak nikad nije došlo. Inicijalni se broj Hloverkina *Danasa* odštampao u 22 hiljade primjeraka, da bi 52. broj bio otisnut u šest hiljada primjeraka, što je bilo manje nego što se tada štampala dvotjedna *Imotska Krajina*, lokalni list Grada Imotskog i njegovih šest općina.

Vladajući HDZ nije tada osujećivao samo privatizaciju postojećih i dobro znanih medija, kao što je to bio slučaj s *Danasom*, nego su aktivno kočili i osnivanje novih medija samo ako bi zaključili da se medijski entuzijasti ne kane svrstati na njihovu stranu. Kasrielovu priču o medijskoj Hrvatskoj ranih devedesetih godina upotpunit ćemo opisom pokušaja opstanka jednog nepokornog medija o čemu nam govori Zoran Krželj. „Neposredno prije rata postao sam glavni urednik splitskog TV Marjana. Bila je to prva televizija izvan sustava državne televizije u Jugoslaviji, a i u cijeloj istočnoj Evropi. Formalno je pokrenuta kao javno glasilo Društvene organizacije tehničke kulture Marjan, a pokrenuli smo je (kao prije toga i glasilo OK SSOH Split – *Omladinsku iskru*), moj prijatelj Hrvoje Bosnić, kao predsjednik Izvršnog odbora DOTK Marjan, i ja kao glavni i odgovorni urednik, dosjetivši se kako u postojećim zakonskim okvirima pronaći rupu za pokretanje televizije izvan postojećeg sistema Jugoslavenske radiotelevizije. U tadašnjim propisima nije bilo elektroničkih medija izvan sustava Jugoslavenske radiotelevizije (JRT). Ali tada je svaka društvena organizacija mogla imati svoje javno glasilo, bilten i slično. Hrvoje i ja smislili smo štos kojim smo uplovili u zakonoprazni prostor – osnovali smo DOTK Marjan, koji se trebao baviti elektronikom, elektroničkim komunikacijama i informatikom, a u statut unijeli da će organizacija imati i svoje javno glasilo koje će proizvoditi i emitirati televizijski sadržaj.“

---

danas se ne zovete *Erotika,* nego *Eros* i prelazite u naše poduzeće 'Strijela 92'. Ovakvih primjera prijateljskog preuzimanja bilo je tada koliko hoćeš, ali Šibl danas kaže da ne zna što se tamo zbivalo, da je on bio samo suvlasnik pornočasopisa i da je vlasnik bio jedan njegov prijatelj.“ (https://arhiva.nacional.hr/clanak/30839/zivio-divo-drazic, pristup 26. 10. 2025.)

Zanimljivo je da je svoj prvi televizijski intervju Franjo Tuđman imao upravo na TV Marjanu, ali to poslije nije pomoglo osnivačima da izdrže stranačke napade. „Pritisci su bili sve intenzivniji – od doslovnih poziva na linč kroz *Slobodni tjednik* Marinka Božića, preko svakodnevnih prijetnji dizanjem u zrak, do konkretne upotrebe oružja 'nenaoružanih narodnih odreda'. Dio ljudi se pod prijetnjama povukao, par njih, mahom onih manje talentiranih, priklonilo se novoj vlasti, ugledavši valjda u tome priliku. Nas nekolicina nismo se dali, ali nije išlo. Jednoga su nam petka, uoči emitiranja 'Ružičaste ukrudbe' (vrlo popularna, prva erotska emisija u tadašnjem jugoslavenskom eteru), isključili odašiljač. Jedan od naših bivših kolega, koji je sklopio pakt s Tuđmanovom ekipom (pokojni je pa mu neću spominjati ime), popeo se na odašiljački stup na Marjanu i skinuo ključni dio uređaja. Tako smo ostali 'bez slike i glasa' i bez mogućnosti da se oprostimo od gledateljstva." Naš sugovornik se ne predaje, iako su mu propucali auto, zatim i stan, a u dvorište kuće gdje je bio podstanar bacili su bombu. Krželj kaže i da je izdajnik iz njihovih redova bio do te mjere navezan na vladajuću stranku da čak i policajci, koji su bili voljni poduzeti nešto u vezi s oštećenjem odašiljača, odustaju nakon poziva „odozgo". „Više je nego zanimljivo da je taj isti lik nedugo prije toga, a angažiran od strane JNA, na brdu Kozjak instalirao repetitor putem kojeg se na ovom području moglo gledati TV Beograd. Lik se time i javno pohvalio prijeteći mi i mašući usput, usred dana, pred svjedocima, niklovanim koltom."

Protiv otimača TV Marjana Krželj je pokrenuo i sudski spor. „Zahvalan sam pokojnomu Ivici Restoviću, najuspješnijem intendantu splitskoga HNK u 20. stoljeću, koji je, također kao 'nepodoban', tih dana bio eliminiran sa splitske kulturne scene, što je, radi preživljavanja, otvorio odvjetnički ured. Bio je od rijetkih koji se tada uopće usudio pokrenuti sudski spor, a da je na suprotnoj strani imao vlast, ili likove bliske vlasti. Čak je uspio i dobiti spor, ali ja nikada nisam dobio ništa." Splitska televizija pada u ruke HDZ-a i notornog tajkuna Miroslava Kutle. Uskoro propada. „Kratko sam radio za *Glas Amerike*, ali sam i od toga morao odustati. Radio sam 'na crno' neko vrijeme

u jednom splitskom butiku na bivšoj Cankarjevoj (danas Ujevićevoj) poljani. Kako u podstanarskom stanu nisam imao telefon, kolega iz VOA nazvao bi me na telefon u butiku i tako bih izdiktirao izvještaj. Jedan dan vidim kroz izlog butika – na obližnji štekat sjela je popiti kavu ekipa optuženika iz Dalmatinske akcije. Mira i Srećko Lorger, i drugi. Taman su se vratili s ročišta na Općinskom sudu. Prethodno su bili pohapšeni i optuženi za terorizam, jer su, prema optužnici, sami sebi postavili minu i u zrak digli stranačke prostorije. Izišao sam iz butika malo proćakulati s njima. Nisam se dugo zadržao, a po povratku u dućan, pozvao me gazda 'na razgovor sa strane'. Naime, čim sam pristupio 'teroristima', u dućan mu je ušao agent u civilu... Bio je to moj zadnji radni dan u butiku, a s butikom sam izgubio i mogućnost telefonskog kontakta s *Glasom Amerike*." Poslije još radi kod nekog stolara. „Zanimljivo je da smo u jednom trenutku radili i ugradili ormar u stan Igora Štimca, za kojega se kasnije pisalo da je i sam sudjelovao u otimačini 'srpskih' nekretnina. Prvi pravi novinarski posao dobio sam tek nekoliko godina kasnije u maloj, nezavisnoj novinskoj agenciji STINA."

Ken Kasriel, slobodni novinar iz najpoznatijeg svjetskog magazina o cenzuri u globalnim razmjerima, stacioniran tada u Budimpešti, u nastavku svog teksta proces pretvaranja medija u oružje ideološke indoktrinacije (o čemu govori *talibanska* vijest kojom smo počeli), ilustrira opisom ušutkivanja domaćih intelektualki u to vrijeme. Kaže: „Hrvatski novinari suočavaju se s testom lojalnosti prema kojem novi crnci (*niggers*) postaju 'jugonostalgičari'. Pojam je to koji označava da pripadate 'najgorima od najgorih', kaže spisateljica i književna teoretičarka Dubravka Ugrešić. 'To znači da čeznete za starom Jugoslavijom, što mora značiti da podržavate stare komuniste, što onda mora značiti da ste protiv rata. To dalje znači da ste za Jugoslavensku narodnu armiju, što na kraju znači da ste za Srbiju.' Ugrešić, hrvatska državljanka, neće precizirati svoju etničku pripadnost. To ju je učinilo ranjivom, pogotovo nakon što je 23. listopada 1992. objavila esej u njemačkom *Die Zeitu*, u kojem opisuje ovdašnju opčinjenost nacionalizmom kroz sintagmu 'čistog hrvatskog zraka'. Odgovor pod naslovom

'Denunciranje domovine' pojavio se u Šiblovu *Glasniku* 17 dana kasnije. Tekst je autorica Hloverka Novak Srzić otpočela pitanjem: 'Što je po nacionalnosti Dubravka Ugrešić?' Autorica ju je kritizirala jer je propustila pisati 'o srpskoj agresiji u Hrvatskoj, o stotinama mrtvih mladih Hrvata, o izbjeglicama, o spaljenim selima i gradovima'. 'Susjedi i kolege više me ne pozdravljaju', kaže Ugrešić, koja je označena kao 'jugonostalgičarka'. Dana 2. studenoga 1992. *Glasnik* je istu etiketu prilijepio i Slavenki Drakulić zbog njezinog članka u *International Herald Tribuneu* od 27. listopada u kojem se navodi da je, pod Tuđmanom, 'domoljublje jednako apsolutnoj vjernosti vladajućoj stranci'. 'Ja sam patriotkinja, a ne nacionalistkinja', kaže Drakulić. 'To je ono što oni ne mogu podnijeti'."[5]

Opet se vraćamo, u novinarskom smislu, u prkosni i prgavi Split, jer Kasriel „talibansku" 1992. u hrvatskom medijskom prostoru završava pričom o *Slobodnoj Dalmaciji*. Ondje je Vlada u proljeće te godine – preko svoje famozne Agencije za restrukturiranje i razvoj (koju je dvije godine kasnije nasljedovao za narodno bogatstvo jednako pogubni Fond za privatizaciju) – instalirala novo upravno vijeće, dakako blisko HDZ-u, koje vrlo brzo šalje dopis uredništvu (koje je u to vrijeme djelovalo još uvijek autonomno) s nalogom da se odmah prekine sa svakom kritikom aktualne hadezeovske vlasti. Stvar se zaoštrava kad uredništvo na čelu s glavnim urednikom Joškom Kulušićem to pismo objavljuje u novinama i tako novu vlast javno žigoše kao zatirača medijskih sloboda. Na stranu *Slobodne* u tom trenutku staju međunarodne strukovne organizacije, pa rušenje jedinih slobodnih dnevnih novina u Hrvatskoj biva odgođeno do proljeća 1993., kad HDZ splitski dnevnik konačno „prodaje" svom članu Miroslavu Kutli, koji *Slobodnu* u vrlo kratkom vremenu zadužuje za 130 milijuna tadašnjih njemačkih maraka. Novine su u Kutlino doba stranci na vlasti služile kao bankomat, a kontroverznog je poduzetnika HDZ instalirao na funkciju stranačkog privrednika, što je, zapravo, značilo da preuzima

5 Kasriel, isto.

tvrtke u nekadašnjem društvenom vlasništvu i formira svojevrsni stranački portfelj odakle se financirao ne samo HDZ nego i rat i druge kriminalne radnje. *Slobodna* se do dana današnjeg – ni u kadrovskom ni u financijskom smislu – nije do kraja oporavila od tog udara.

Na *Slobodnoj Dalmaciji* i godini 1992. zadržat ćemo se još neko vrijeme. Poslužit će nam da opišemo pokušaj fizičkog eliminiranja jednog glavnog urednika, kao najdrastičniji oblik ušutkivanja novinara i nekog medija. Kao što se zna, u okviru tadašnje *Slobodne Dalmacije* dugo je kao podlistak izlazio satirični prilog *Feral Tribune*. I upravo je jedna njegova satirička stranica iz proljeća 1992. ponukala vrh HDZ-a da reagira. Feralovci su u jednom broju stavili na stranicu, jednu ispod druge, fotografije Tuđmana, Staljina i Hitlera u đačkim klupama i povezali ih naslovom „Jedna škola, jedan razred, jedan đak – veliki vođa, gornji red, sredina". Na to je 22. svibnja 1992., na konferenciji za novinare u povodu primanja Hrvatske u Ujedinjene narode, reagirao Drago Krpina, tadašnji potpredsjednik HDZ-a. Krpina, uz Mariju Peakić Mikuljan, tom prilikom napada *Slobodnu Dalmaciju* da je jugounitaristička i antihrvatska, a njezina glavnog urednika Joška Kulušića optužuje da pravi svoje privatne novine u kojima objavljuje uratke „monstruma" iz *Feral Tribunea*. Krpina, nadalje, optužuje *Slobodnu* da je prema feralovcima široke ruke, a da istovremeno iz nje odlaze čestiti novinari kao što su Joško Čelan ili Josip Jović. Gospođa Mikuljan, članica Izvršnog odbora stranke na vlasti, svemu ovome dodala je svoje mišljenje: „To je nečuvena podlost koja je mogla biti objavljena u *Politici* ili nekim drugim beogradskim novinama, koje su takvim optužbama opravdavale agresiju na Hrvatsku. Poistovjetiti dr. Tuđmana sa zločincima kao što su Hitler i Staljin znači uvrijediti svakog hrvatskog građanina, svakog borca na bojištu, HDZ i dr. Tuđmana osobno. *Slobodna Dalmacija* djeluje na pozicijama bivšeg režima, a nedavna djelatnost humorističkog priloga *Ferala Tribunea* predstavlja težak incident zbog kojega bi svoj glas trebali dignuti svi hrvatski novinari."[6] Krpina u nastavku prozire igru feralovaca pa tvrdi da se na

6 Antić, Josip. HDZ – đonom na *Slobodnu*, *Slobodna Dalmacija*, 23. svibnja 1992., str. 8.

fotomontažu ipak neće odgovoriti sudski, jer bi to „monstrumi i željeli i jer bi im to onda poslužilo kao krunski dokaz".[7]

Na kraju je Krpina još jednom zaprijetio *Slobodnoj* da se neće privatizirati kako bi oni to htjeli – kao dioničarsko društvo s većinskim radničkim udjelima – „i njihov zahtjev neće proći jer se temelji na starim jugoslavenskim (Markovićevim) zakonima. Učinit ću sve da uvedemo upravni odbor u *Slobodnu Dalmaciju*".[8] Nisu na *Feralovu* fotomontažu tada bili jarosni samo HDZ-ovci, nego su i drugi društveni, politički i kulturni faktori u zemlji njome bili šokirani. Također je i hrvatski PEN-centar, pod vodstvom Slobodana Prosperova Novaka, time bio jako potresen te su pisci iz te organizacije rečeni kolažni uradak držali neumjesnim i neprimjerenim. Fotomontažu je neukusnom smatrala i Maja Razović, navodeći u svom tekstu da je riječ o „*Feralovoj* budalaštini s one strane dobrog ukusa"[9], a za Branka Maleša posrijedi je „jeftin neukus", „loše zezanje" i „loša stranica"[10]

Godinu dana kasnije *Feral* se odvojio od *Slobodne Dalmacije* i postao vladajućoj stranci još teži uteg. Da bi ga se nekako otarasili, hadezeovci su odlučili glavnog urednika mobilizirati i poslati na bosansku frontu. Viktor Ivančić je početkom 1994. završio na mjesec dana u splitskoj kasarni Dračevac i o tim danima izdiktirao je u pero Borisu Paveliću: „Ajmo, brzo, uniforma, ide se u Bosnu!, stali bi vikati, pa bi mene i onu dvojicu ukrcali u nekakav zatvoreni kombi koji bi onda četiri ure stajao na mjestu. Nakon 15 minuta postalo bi mi jasno da taj kombi ne ide nikamo, ali oni su valjda pretpostavljali da ću 'puknuti', pa stati udarati po autu i vrištati 'neću ja u Bosnu!', i slično. Ili, stavili bi me u stroj s regrutima koji bi na zapovijed uglas vikali: 'Za dom – spremni!' Nikad nisam uspio shvatiti je li to uistinu bio službeni pozdrav u sklopu obuke 4. gardijske brigade, ili su samo mene osobno

7 Antić, isto.

8 Antić, isto.

9 Razović, Maja. Moj policajac, *Nedjeljna Dalmacija*, kulturni dodatak *Profil*, 27. 5. 1992., str. 16.

10 Maleš, Branko. Šeksovo pranje sapuna, *Glas Slavonije*, 1992.

provocirali, jer bih ja uporno šutio.“ Ivančić se dalje sjeća kako mu je jednom prilikom priprijetio časnik – prezimenom Zdilar – o kojemu je *Feral* pisao da je nelegalno zauzeo jedan stan u Splitu: „Rekao je otprilike, aj’ sad da vidimo kako ćeš pisati o stanovima.“[11]

Pod pritiskom međunarodne javnosti Tuđmanov režim je popustio i demobilizirao glavnog urednika *Ferala*. Ivančić je bio jedini od 249 glavnih urednika koji je završio u vojsci. U tom trenutku na djelu je bila odluka da se urednici ne mobiliziraju, nego da radnu obavezu odrađuju u redakcijama, pa je vojni poziv uredniku *Ferala* i u tom smislu bio nelegalan. Neki su bili mišljenja da je *Feral* toliko iritirao tadašnjeg šefa države da je ovaj manevar s mobilizacijom glavnog urednika zapravo samo bio način da *Feral* nestane s medijske scene tako što će biti likvidiran njegov glavni urednik. Negdje u to vrijeme, visokopozicionirani hadezeovac, već spomenuti Drago Krpina, na jednoj je javnoj tribini u Zagrebu egzekucijom zaprijetio mirovnom aktivistu Zoranu Oštriću sljedećim riječima: „Vas, gospodine, treba mobilizirati, poslati na frontu, i prvog momenta kad okrenete leđa – pucati vam u potiljak!“ U tom kontekstu likvidacija nekog nepokornog urednika bila je sasvim lako zamisliva. Heni Erceg, novinarka i supruga Viktora Ivančića, na tu je temu kazala: „Imam informacije iz prve ruke: svakog utorka, kad bi *Feral* izašao, donosili bi ga Tuđmanu, a on bi doživljavao živčane slomove. Na fotomontažu s Miloševićem naročito je poludio. Tada je rekao: riješi to kako znaš, na najbolji način. U samu se izvedbu nije petljao. Ali najbolji je način, dakako, bio da se glavnog urednika navodno mobilizira, a zapravo odvede u kasarnu, pa u Bosnu, i ondje ubije, pa to predstavi kao pogibiju na bojištu. Da je to uspjelo, Tuđmanova bi se nakana ostvarila, jer je *Feral* uistinu ovisio o Viktoru, i bez njega bi ostao obezglavljen.“[12]

Viktor Ivančić bio je prvi glavni urednik kojega je HDZ poslao u vojsku i koji je tamo proboravio nekoliko tjedana, ali nije bio prvi

11 https://torpedo.media/feljton-uvod-u-feral-tribune-5-spasavanje-vojnika-viktora/, pristup 23. 9. 2025.

12 Isto.

glavni urednik kojemu je uručen poziv za mobilizaciju. To prvenstvo pripada Dragi Hedlu, glavnom uredniku osječkog *Glasa Slavonije*: njemu je mobilizacijski poziv uručen u ljeto 1991. Nakon što se spomenuti novinar obratio tadašnjem ministru obrane Šimi Đodanu, poziv je povučen. Hedl će Borisu Paveliću za njegovu knjigu reći da je plan bio da se rukovodstvo *Glasa* likvidira. Uz Hedla, poziv je tada dobio i direktor lista Vladimir Kokeza. Hedl kaže: „Postojao je plan da odemo na liniju fronte prema Tenji, da nas se ondje 'kokne', da nas proglase žrtvama srpske agresije i da dobijemo zastavu, ordenje i kovčeg: pali za domovinu."[13]

Iz Splita i *Slobodne Dalmacije* ne mičemo se još, samo se sad premještamo u novo razdoblje, ono nakon proljeća 1993., kad novine preuzimaju HDZ-ovi kadrovi. Kako rekosmo, splitski je dnevnik krenuo u pretvorbu prema tzv. Markovićevu zakonu (po kojemu vlasnici novina postaju sami radnici), ali je u septembru 1992. godine Agencija za restrukturiranje i razvoj cijeli postupak proglasila ništavnim i pozvala radnike da ponovo pristupe upisu dionica. Agencija je, naime, smatrala da je pretvorba *Slobodne* po tzv. Markovićevu zakonu, osim što je imala neke proceduralne propuste, obavljena tako da su radnici pribavili kontrolni paket dionica po nerealno niskim cijenama, pa da je zato cijeli postupak trebalo ponoviti, ali ovaj put prema novom Zakonu o privatizaciji i pretvorbi društvenih poduzeća i pod punom kontrolom same Agencije.

Cijelo vrijeme prije konačnog obračuna HDZ-a sa *Slobodnom* aktivno se rovarilo protiv splitskih dnevnih novina. Tako su, primjerice, početkom marta 1991. dvije političke organizacije, Hrvatska demokratska stranka Luke Podruga i Marka Veselice te, danas kompletno zaboravljeni, Hrvatski mirotvorni pokret, organizirali miting ispred *Slobodne*. Kasnije će se Podrug i društvo predomisliti i tvrditi da HDS nije stajao iza demonstracija. Skup je isprovociran, kako je rekao Veselica, jer u *Slobodnoj* pišu „eksponenti srbijanske politike poput Juga

13 Pavelić, Boris. *Kad glave igraju. Svijetla strana devedesetih*, Kuća ljudskih prava, Zagreb, 2019., str. 216.

Grizelja ili Miljenka Smoje". Demonstranti su se još bunili i zbog intervjua s kontraadmiralom Jugoslavenske ratne mornarice Fridrihom Morettijem, objavljenim netom prije toga u *Slobodnoj*, kao i zbog otkaza Jošku Čelanu iz januara 1991. Na samim demonstracijama održanima 6. marta 1991. ispred zgrade splitskih dnevnih novina skupilo se dvjestotinjak nezadovoljnika i uzvikivalo – „Unitaristi i orjunaši van iz *Slobodne*", „Cigani, cigani", „Četnici van" i „Dole komunjare". Tom su prilikom zapalili jedan primjerak novina i na kraju pozvali čitaoce da bojkotiraju *Slobodnu* petkom, sve dok uredništvo ne podnese ostavku. Nešto prije medijsku pripremu za demonstracije napravio je zagrebački *Večernjak*, koji navodi da je *Slobodna Dalmacija* jedina u Hrvatskoj „koja je uz svoj podlistak *Forum* (kristalno jasnog političkog opredjeljenja) objavila oglas s pristupnicom SK-Pokreta za Jugoslaviju i taj potez ne treba shvatiti kao tržišnu otvorenost i nezavisnost, već kao naznaku okvira politike kakvu podržava taj dnevnik".[14] Nakon toga još je uslijedilo „spontano" protestno okupljanje radnika Dalme i Prerade ispred zgrade novina, pa je bilo i nekoliko dojava o postavljenim bombama u redakciju, opći poziv na bojkot *Slobodne*, zatim je bilo i uputa članovima HDZ-a da ne kupuju te novine, ne samo petkom nego ni drugim danima u tjednu...

Večernji list u još se jednoj prilici pokazao kao zgodna platforma za napad na kolege iz Splita. Svojim tekstom, samo koji mjesec prije HDZ-ova preuzimanja splitskih novina, javio se u zagrebačkom dnevniku Josip Jović i upravu *Slobodne Dalmacije* optužio za rastrošnost, favoriziranje tzv. lijevih, odnosno – u njegovoj interpretaciji – podobnih novinara, šurovanje uprave sa Slavkom Goldsteinom i stranim agenturama, posebice onima u Washingtonu, te za antihrvatsku djelatnost. „Objavljen je popis dvadesetorice veličanstvenih honoraraca koji dobivaju novac unaprijed, paušalno, čiji iznosi često dosežu fantastične cifre koje su i do tri puta veće nego, recimo, plaće glavnog urednika *Nedjeljne Dalmacije*... Ni to nije sve. Očekuju se uskoro

14 Žanko, Ž. Oglašivači vojnog komunizma, *Večernji list*, 23. 2. 1991., str. 6.

informacije o nenormalnom odnosu plaća, o vilama kupljenim za pojedince, i pirovima plaćenim s računa poduzeća, o svakodnevnim gala ručkovima u elitnim restoranima, o fiktivnim putnim nalozima i o novcu koji se ubire od oglasa, a ne sjeda na račune... To je sustav bezmjernoga nagrađivanja poslušnih udvorica i reklamera, ali i sustav podcjenjivanja, kažnjavanja i finog šikaniranja neposlušnih, među kojima, gle čuda, redovito najlošije prolaze novinari hrvatske orijentacije, kako nekada, tako i sada."[15] Jović do kraja teksta konstatira da u istom poduzeću obitava još jedan medij, ali on diše hrvatski, pa je zbog toga šikaniran. „Ima čitava jedna redakcija iz istog poduzeća koja je izložena aparthejdu. *Nedjeljna Dalmacija*. Plaće su tamo tri puta niže od plaća u dnevnom listu. Svi pokušaji osamostaljivanja odbijeni su s indignacijom. *Slobodna* je slobodna, samo kako za koga." Josip Jović u to je vrijeme bio redovni uvodničar u *Nedjeljnoj Dalmaciji* te onaj novinar kojemu je u proljeće 1992. povjeren poseban zadatak da za taj tjednik napravi intervju s tadašnjim predsjednikom države Tuđmanom. Sam Jović ima jednu po njega nezgodnu epizodu u karijeri, koja mu se redovito gura pod nos svaki puta kad on sam ili netko njemu sklon progovori o njegovu, navodno, načelnom djelovanju na liniji tuđmanizma. Sve do samog pada socijalističkog sistema on je obnašao funkciju partijskog sekretara u *Slobodnoj Dalmaciji*, čime se samo podcrtava njegov oportunizam i spremnost da služi svakom režimu.

Vratimo se na sindikat *Slobodne* koji se usprotivio novom upisu dionica, pa su u skladu s tim mnogi radnici odbili ponudu oktroirane uprave, što je predstavljalo uvertiru u štrajk. Paralelno s tim odvija se klasični marifetluk poznat iz naših pretvorbeno-privatizacijskih vremena. U strukturi vlasništva *Slobodne* prevladavao je društveni kapital, pa se Agencija u postupku pretvorbe pojavljuje kao ona instanca koja u ime države štiti taj društveni kapital. Kako ga štiti? Pa tako što u upravni odbor novina postavlja većinu hadezeovaca, a Tuđman za kasnije zakulisne igre zadužuje dvojicu svojih pouzdanika: svog sav-

15 Jović, Josip. Gurmani slobode, *Večernji list*, 27. 12. 1992., str. 4.

jetnika Ivića Pašalića, i Dragu Krpinu, tadašnjeg šefa HDZ-a za Dalmaciju. Ovo da nije ispalo tragično, izgledalo bi kao kakav vic, otprilike kao da lisici povjerite čuvanje kokošinjca, što ne bi smislili ni Iljf, Petrov i Grunf zajedno. Onda je Zlatko Mateša, tadašnji direktor Agencije za restrukturiranje i razvoj i kasniji hrvatski premijer, lažno ustvrdio da je *Slobodna* bila dužna trima bankama (Splitskoj, Dubrovačkoj i Privrednoj) te su ta potraživanja pretvorena u udjele. Lažno zato što, prema nalazu revizije pretvorbe *Slobodne* napravljenom 2003., nije bilo nikakvog duga dvjema bankama, a što se tiče Splitske banke, njoj je dug odavno bio otplaćen (riječ je o kreditu iz osamdesetih godina za kupovinu *offset* stroja i kompjuterskog fotoslagajućeg sistema). Također, ni jedan od tih navodnih dugova nije bio evidentiran u tadašnjoj knjigovodstvenoj dokumentaciji. Na scenu tada stupaju Pašalić i Krpina, koji sugeriraju, a zapravo naređuju Frani Mitroviću, tadašnjem direktoru Splitske banke, da direktnom pogodbom svoj udio po diskontnoj cijeni proda Globus grupi Miroslava Kutle, čime on, a što će reći, sam HDZ, postaje vlasnik većinskog paketa dionica. Jer da ostali kupci nisu politički podobni, jer da iza tada najzainteresiranijih kupaca možda stoji iredenta koja je već kupila *Novi list*, pa njihova kupnja *Slobodne Dalmacije* ne bi bila u interesu hrvatske države, kako je bilo konstatirano na jednom od tih sastanaka, a i HDZ je obećao upravi Splitske banke tihu sanaciju (kroz državno jamstvo za kredit), samo ako pristane na dogovor. Umjetnim pumpanjem vrijednosti poduzeća kroz nepostojeći dug potiskuju se radnici kao većinski dioničari i tako se izvlašćuju, a namiruje se vladajuća stranka.

Na najavu štrajka, direktor novina Ante Bušić pozvao je radnike da ne pristanu na obustavu rada, jer posrijedi će biti, kako je naveo, nelegalna stvar, a svaki onaj koji se sindikalnoj akciji odazove, neće se razlikovati od, kako je stajalo u direktorovu letku, koji je tih dana kružio zgradom, „kninskih balvanaša“. Štrajk kreće i u njemu sudjeluje preko stotinu novinara od njih 117, koliko ih je tada bilo u *Slobodnoj*. Nakon pet dana trajanja, štrajk je prekinut (odvijao se od 8. do 13. marta 1993.), smijenjeno je uredništvo (štrajkbreheri čak rade jedan broj za vrijeme štrajka, a tjednik *Nedjeljna Dalmacija* – ta žrtva aparthej-

da, kako ju je nazvao Jović – uopće ne sudjeluje u obustavi rada, već uredno izlazi usred sindikalne akcije); mnogi novinari nakon toga, na ovaj ili onaj način, ostaju bez svojih angažmana i poslova u novinama.

Jednu od akterica štrajka i događaja u *Slobodnoj*, Ljubicu Vuko, pitamo kako je ona lično dospjela na listu čekanja i kako je to izgledalo u slučaju *Slobodne Dalmacije*. „Nikada nisam doznala zašto sam se našla na listi radnika upućenih na tzv. čekanje, kao što nisam doznala ni zašto su se druge kolegice i kolege našle na toj listi. Bila sam mlada novinarka sa zapaženim tekstovima, najviše iz područja gospodarstva. Jedno vrijeme, mislim baš u tom periodu, bila sam jedina žena među novinarima u unutrašnjopolitičkoj rubrici. Dakle, nije bio upitan moj profesionalan rad, a što je drugo bilo, znaju samo oni koji su tu odluku donijeli. Jednom prilikom, otprilike dvije godine poslije, jedna od tih osoba na poziciji rekla mi je kako sam bila dio paketa. Odgovorila sam: tko vam je dao pravo da sastavljate ikakav paket? Tko vam je dao pravo da se igrate s ljudskim sudbinama? Što se tiče samih događaja te 1993., bilo je ovako: nakon štrajka u ožujku 1993., u kojem sam sudjelovala, dobivala sam sve manje prostora u novinama, a bila sam zakinuta i za bodove na temelju kojih se određivala plaća. To je trajalo do kraja rujna. Početkom listopada 1993., pred kraj radnog dana, uručena mi je odluka kojom se upućujem na čekanje. U toj odluci br: 4033, koju je direktor Ante Bušić donio 28. rujna 1993., utvrđeno je da je 'privremeno prestala potreba za radom radnika Vuko Ljubica raspoređenog na radno mjesto Novinar Reporter u Sektoru za informativnu djelatnost dnevnika *Slobodna Dalmacija*. Imenovani radnik upućuje se na čekanje od 4. 10. 1993. do poziva da se vrati na rad, ali ne duže od šest mjeseci. Za vrijeme čekanja radniku pripada naknada plaće u visini minimalne plaće utvrđene općim kolektivnim ugovorom'. U odluci je stajalo i obrazloženje kako je zbog ekonomskih i organizacijskih promjena u Slobodna Dalmacija – Novine d. d. privremeno prestala potreba za radom imenovanog radnika, a iz razloga što mu se ne može osigurati obavljanje poslova u vremenu do šest mjeseci. Takve odluke dobivali su i druge kolegice i kolege upućeni na čekanje, a u uredu direktora izdvojili su nas 34 iz različitih službi. O toj brojci se

tada govorilo, nemam podatke za sve. Pobrinuli su se i da za nas dvadesetero bude zabranjen ulazak u prostorije poduzeća, na osnovi odluke Odjela pravnih poslova od 23. 11. 1993. godine. Sve lijepo s pečatom i potpisom nadležne osobe u Službi sigurnosti i općih poslova! Nisam smjela pisati niti ući u zgradu Slobodne Dalmacije, ali tokom tih šest mjeseci svoja vrata otvorile su mi brojne druge redakcije za koje sam honorarno radila, među kojima su *Vjesnik*, *Poslovni svijet Večernjeg lista*, časopis *Banka*, *Arena*, *Profit*, *Alternativna informativna mreža (AIM)*, *Moja tajna*, *Moja sudbina*, *Start nove generacije*, neki stručni časopisi... Zahvalna sam svima koji su mi tada pružili priliku. Inače, dok sam bila na čekanju primala sam mjesečnu plaću u vrijednosti od otprilike 60 DEM. Po isteku šest mjeseci čekanja, a kako nisam dobila nikakav poziv, sama sam 5. travnja 1994. protokolirala dopis direktoru Bušiću da se javljam na posao. U kadrovskoj službi rekli su da ću dobiti novo rješenje. To se dogodilo deset dana kasnije. Tada je uslijedio novi šok, jer sam odlukom direktora od 13. travnja 1994., a koja je trebala stupiti na snagu 18. travnja 1994., raspoređena za referenta II u Gospodarsko-financijskom sektoru – Službi računovodstva, s još nižom plaćom. Trebala sam biti, kako su mi rekli, računovođa osnovnih sredstava i sitnog inventara. Cijenim svaki posao, ali nisam se zaposlila kao knjigovođa. Još za vrijeme studija ekonomije počela sam raditi kao novinarka. Tako i nakon završenog fakulteta. Uputila sam zahtjev Odboru za zaštitu prava radnika u firmi, ali taj je Odbor potvrdio odluku direktora, iako sam je pobijala kao nezakonitu zbog bitne povrede postupka i pogrešne primjene materijalnog prava. Slično je bilo postupanje i za druge kolege, i novinare i radnike iz drugih službi. Tako su, primjerice, Smiljana Žaknića, dopisnika s Korčule, htjeli rasporediti za prodavača na kiosku, a Dražena Duila iz Splita za dopisnika iz Sinja. Ovdje moram istaknuti značajnu ulogu Sindikata novinara Hrvatske i njegovog tadašnjeg predsjednika Stipu Jolića u zauzimanju za povratak novinara na svoja radna mjesta. Zahvaljujući tom angažmanu, mogla sam ponovno raditi kao novinarka."

Novinari koji su poslani na čekanje i kojima je bio zabranjen ulaz u zgradu Slobodne Dalmacije bili su Mladen Krnić, Zoran Erceg,

Srećko Lorger, Ilija Maršić te troje već spomenutih – naša sugovornica Ljubica Vuko, Dražen Duilo i Smiljan Žaknić. Bizarno je bilo to da im je bio zabranjen ulaz u zgradu, iako su svi i dalje bili regularno zaposleni. Također, i „čekači“ su, baš poput svojih kolega, dobili i božićnicu koja se sastojala od boce vina i jedne pazinske tuke. Jedna od posljedica HDZ-ova preuzimanja novina bila je i velika fluktuacija radne snage. Prema podacima koje nam je dala Ljubica Vuko, devedesetih je iz Slobodne Dalmacije, što stalno zaposlenih, a što honorarno angažiranih, otišlo ukupno osamdeset četvero novinara.

2.
Atentat na novinarstvo

Nismo uspjeli utvrditi koji je točno novinar bio prvi koji je završio „na ledu“ prema etničkom ili političkom kriteriju, što se možda objektivno i ne da učiniti, ali smo detektirali neke kandidate za sam vrh ljestvice nepodobnih i barem otprilike odredili vrijeme kad se uopće počelo s tom turobnom praksom. Dok HDZ još nije bio okupirao splitsku *Slobodnu Dalmaciju*, u njoj je u 22 nastavka o tematici otkaza novinarima nakon demokratskih promjena u Republici Hrvatskoj pisao Zvonimir Krstulović. Prvi članak u serijalu pod naslovom „Sumrak hrvatskog novinarstva. Kako su uništavani ljudi i mediji“ objavljen je krajem siječnja 1993. i već u njemu Krstulović pokušava utvrditi kad se počelo s izgonima u domaćem medijskom prostoru. „‘Novoizabrano desničarsko rukovodstvo druge po veličini jugoslavenske republike, Hrvatske, započelo je masovnu čistku u sredstvima javnog informiranja pošto je prethodno zbacilo komuniste s vlasti na prvim slobodnim izborima u posljednjih 50 godina.’ Tako počinje vijest koju je *Reuters* poslao u svijet 27. lipnja 1990. pod naslovom ‘Čistke u Hrvatskoj’...“[16], ovako počinje Krstulovićev tekst od 29. siječnja 1993., u kojemu se, dakle, start etničkog i političkog filtriranja u medijima smješta na kraj šestog mjeseca 1990., što će reći, nekih mjesec i pol dana nakon drugog kruga parlamentarnih izbora i samo dva dana prije nego što je Sabor promijenio ime Radiotelevizije *Zagreb* u Hrvatsku radioteleviziju. Osim imena, tada je po Zakonu o Hrvatskoj radioteleviziji, usvojenom po hitnom postupku, promijenjen i titular vlasništva: prije je osnivač nacionalne televizije bio Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske – a cinici bi dodali da je pravi vlasnik bio Savez komunista – a sada je po novom osnivač postao Hrvatski sabor, a pravi vlasnik HDZ. Isti dan, dakle 27. lipnja 1990., vijest o tome donosi i AFP (Agence France-Presse) u kojoj se navodi da će glavne urednike Radija i Televizije od sada imenovati pobjednički HDZ, te da su „24 osobe na odgovornim mjestima u Televiziji *Zagreb* podnijele ostavke izuzev

16 **Krstulović, Zvonimir. Čistka medija stranačkom metlom, serijal Sumrak hrvatskog novinarstva. Kako su uništavani ljudi i mediji, *Slobodna Dalmacija*, 29. siječnja 1993., str. 8–9.**

Veljka Kneževića, direktora Radiotelevizije i Gorana Radmana, direktora Televizije, koji će biti smijenjeni. Neki od ovih ljudi su izjavili da su bili podvrgnuti pritiscima, pa čak i prijetnjama koje su dolazile od nove vlasti."[17] Ovdje, preciznosti radi, valja reći da je Radman odmah po promjeni vlasti sâm ponudio ostavku na mjesto direktora TVZ-a. Do kraja teksta Krstulović se još jednom vraća Reutersovoj vijesti u kojoj stoji i to da je Tuđman izjavio da je čistka neizbježna, jer previše Srba zauzima važne položaje u medijima.

Dati takvu vulgarnu nacionalističku izjavu o prevelikom broju Srba na položajima predstavljalo je u tadašnjoj javnosti teško zamislivu stvar. Jugoslavenski se socijalizam, naime, u javnom prostoru ponašao prilično moralizatorski, retorika mu je bila skoro pa pijetistička, posebno ako se usporedi s onom koja je uslijedila, pa su se sirove Tuđmanove poruke u ta prevratnička vremena još uvijek kosile s postojećim moralnim konsenzusom u društvu, a takav je jezik prije bio rezerviran uglavnom za polusvijet, krčme i političku emigraciju. Tuđman je takvim i sličnim izjavama pokazao kako će izgledati nova politička kultura u kojoj se bez retoričkih maskiranja, bez zadrške, posve otvoreno i bez osvrtanja na moguće prijekore progovorilo o nečemu što je dotad bio tabu, čime je ukinuo dotadašnje javne običaje koji su se, doduše, ponekad i sami znali pretvoriti u pretenciozne moralističke afektacije, ali su ipak bili nekakva brana pred ciničnim opscenostima nacionalizma i šovinizma. „U Hrvatskoj od 4,5 milijuna stanovnika živi 600 tisuća Srba. Tuđman je rekao da njihova zastupljenost u sredstvima javnog informiranja i drugim državnim organima treba biti proporcionalna."[18] Na Tuđmanovu tragu je i izjava Antuna Vrdoljaka, koji je na sjednici Glavnog odbora HDZ-a održanoj 17. lipnja 1990. izjavio ovo: „Pa mi jedino što želimo jest da sredstva informiranja budu hrvatska." Kao i izjava Milovana Šibla, kojeg smo već citirali, koji je u to isto vrijeme zaključio da novinar čiji je jedan roditelj Hrvat, a drugi Srbin ne može dati objektivnu informaciju o

17 Krstulović, isto.

18 Krstulović, isto.

stanju u Hrvatskoj. Jedan od rezultata ovakvog političkog i medijskog djelovanja jest da je tokom prve tri godine vladavine HDZ-a i uvođenja višestranačja u Hrvatsku s Hrvatske radiotelevizije, prema istraživanju tadašnjih sindikata, od 3500 zaposlenih smijenjeno 970 ljudi, pri čemu se nije radilo isključivo o novinarima. Djelovalo se uglavnom tako da se ljude najprije upućivalo na tzv. čekanje, da bi ih se u drugom koraku, nakon određenog vremena, otpustilo, uputilo u prijevremenu mirovinu, dokupilo staž ili prisililo na tzv. sporazumni raskid radnog odnosa.

Dio Tuđmanove izjave koji se odnosi na proporcionalnu zastupljenost govori o još nečemu, govori zapravo o tadašnjem nakaradnom shvaćanju višestranačke demokracije. Da su se Tuđman i njegov HDZ doista htjeli držati demokratskih uzusa onda nikako ne bi dali niti bi smjeli dati jednu takvu izjavu u kojoj se apostrofira to da se urednici smjenjuju samo zato što su Srbi, odnosno druge, to jest nevećinske nacije. Ako višestranačje ima ikakvog smisla onda ga ima upravo u tome što su njegovom implementacijom prije 250 godina plemensko rezoniranje u političkim stvarima i logika tipa „naši vaše nadigraše", koji su dotada dominirali a koje ovdje, kako vidimo, Tuđman i njegovi ponovno oživljavaju, bili gurnuti u drugi plan, a na prvo je mjesto stavljen moderni politički rezon. Presudni značaj višestranačja leži upravo u tome što je sve prethodne vjerske, nacionalne, rasne i etničke sukobe, ratove i prijepore, barem u normativnom smislu, preveo u političku borbu između stranaka, u natjecanje između više političkih opcija, više građanskih lista. Politika se, da tako kažemo, emancipirala od svog tradicionalnog i konzervativnog zaleđa, i osamostalila se kao zasebna ljudska djelatnost, što je, između ostaloga, dovelo i do toga da su dotadašnji terorizirani podanici (kraljevski, feudalčevi, velikaševi...), prerasli u participirajuće građane. Ostajući u sferi nacionalnog prebrojavanja, Tuđman i njegov HDZ zapravo su zapeli u domeni tradicijom determiniranog političkog djelovanja u kojem vlada manihejski binarizam u stilu: mi-oni, prijatelji-neprijatelji, shvaćanje sukoba kao natezanje užeta između dvije strane, pa dobitak za jednu stranu redovito predstavlja gubitak za drugu... I umjesto da se afirmirala ide-

ja građanina, lider pobjedničke stranke jednom je ovakvom izjavom (a imao ih je dosta sličnih i u drugim područjima), te s jednako takvom nagonskom politikom koju je provodio, stanovništvo jedne zemlje doslovno preko noći pretvorio u rulju. Prava demokratska izjava glasila bi da bi urednici u nacionalnom javnom mediju trebali staviti svoje mandate na raspolaganje novim izbornim pobjednicima, odnosno novoj parlamentarnoj većini, a ne Hrvatima, i to samo zato što ih je na to mjesto postavila prethodna stranačka garnitura, a ne zato što su ti urednici slučajno Srbi ili pripadnici neke druge većinskom narodu antagonističke nacije. Urednici u uređenom demokratskom društvu ne smjenjuju se zbog svoje nacionalne pripadnosti, nego se novim imenovanjima u javnim glasilima ravna prema izbornim rezultatima, a kriteriji za razrješenja moraju biti političke, a ne pretpolitičke prirode. Krstulović na kraju zaključuje: „Prema toj optici, u novinarstvu postoje novinari Srbi, novinari Hrvati... Već tada je rečeno kako vladajuću kliku neće zanimati novinarska profesija koja je iznad prizemnih nacionalnih, rasnih, vjerskih i inih strasti. Vladajuću kliku ne zanima profesija u kojoj ne postoji razlika između novinara Hrvata, novinara Srbina ili novinara Francuza.“[19]

Bilo je naznaka da će se krenuti u etničko čišćenje domaćih medija još prije prvih višestranačkih izbora. Tako Miroslav Edvin Habek u svojoj kronici propasti *Vjesnikove* kuće kaže: „Novi su političari više pažnje posvećivali tadašnjoj Televiziji *Zagreb* koja je krajem veljače 1990. godine odradila prvo izvještavanje sa stranačkog skupa ‘visokog rizika’ – prvog općeg Sabora HDZ-a u Lisinskom. ‘Nismo zadovoljni kako su izvijestili, jer su išli uglavnom s ekscesnim stvarima’, poručio je Stjepan Mesić, tada tajnik HDZ-a. S druge strane, što se očekuje od medija i prvu naznaku ‘čistki’ urednika i novinara puno je oštrije najavio tadašnji potpredsjednik HDZ-a Vladimir Šeks: ‘Mi nemamo nikakvih iluzija da smo ravnopravni s Partijom. U krajnjoj liniji, otići će onda (nepoćudni urednici i novinari, op. a.) kad pobijedimo na izborima’.“[20]

19 Krstulović, isto.

20 Habek, Miroslav Edvin. *Pad kuće Vjesnik*, Edicije Božičević, Zagreb, 2015., str. 44–45.

Hadezeovske halucinacije o dominaciji Srba u medijima ekspandirale su nakon dobivenih izbora. Hadezeovci, i nakon uvjerljive izborne pobjede, Srbe vide na svakom koraku i doživljavaju ih kao glavnu prijetnju novom poretku. U svojoj memoarskoj knjizi Tomislav Jakić prisjeća se kako je nevoljko kao televizijski novinar išao pratiti Tuđmana i druge iz HDZ-a na pobjedničku turneju za hrvatsku dijasporu po Sjedinjenim Državama i Kanadi. Vrh HTV-a htio je poslati novinara Boru Vučkovića, ali je Tuđman to odbio, sumnjajući da je Vučković Srbin, pa je tadašnji direktor programa Miroslav Lilić na taj zadatak poslao Jakića. Da hadezeovskim umišljajima oko Srba tu nije kraj, govori Jakić u nastavku te epizode. Prišao mu je tom prilikom Hrvoje Šarinić, tada šef kabineta predsjednika Tuđmana i priupitao ga: „Znate, ponudio nam se jedan fotograf da snima za naše potrebe, kaže da je nekad radio na televiziji, ali nismo sigurni – znate li je li on Srbin?“[21] Jakić mu odgovori da mu je ime poznato, ali da ne zna što je dotični po nacionalnosti. „No, mogu li uopće nekome koji je očito opsjednut nacionalnom pripadnošću, koji pripada sustavu u kojemu će – kako se čini – to postati osnovnim kriterijem vrednovanja, mogu li takvome čovjeku rastumačiti kako me nikada nije zanimalo koje je netko nacionalnosti.“[22]

O tome kad je HDZ zapravo počeo atakirati na medije doista je instruktivno čitati tekstove Ines Šaškor. Tako nas ona u jednom svom tekstu za Radio *Slobodna Europa* obavještava da je prvi napad HDZ-a na nacionalnu televiziju uslijedio odmah nakon odigrane utakmice Dinamo – Crvena zvezda u Zagrebu 13. svibnja 1990. godine. HDZ je na izborima pobijedio, ali se još nije politički ustoličio, i u tom interregnumu odigrana je spomenuta utakmica. Zbili su se navijački neredi, a Dinamovi navijači su nakon utakmice nastavili sijati kaos po zagrebačkim ulicama. „Novinar Tihomir Ladišić i njegova ekipa bili su izbezumljeni – prvi put susreli su se s nasiljem na zagrebačkim ulicama. Do tada su ga vidjeli samo na Kosovu. Gomila je pregledavala osobne karte snimatelju i toncu, obrušila se na jednoga sa srpskim/crnogor-

21 Jakić, Tomislav. *Nisam zavijao s vukovima. Sjećanja otrgnuta zaboravu*, Plejada, Zagreb, 2010., str. 228.

22 Jakić, isto.

skim imenom, razbijana su stakla na automobilima nehrvatskih registracija[23]. Mržnja i bijes na svakom koraku. Unisono 'Srbe na vrbe' iz stotina mladih grla... U novijoj hrvatskoj nacionalnoj mitologiji događaji na maksimirskom stadionu proglašeni su početkom Domovinskog rata. Ispred oronulog Dinamovog stadiona stoji spomen-ploča hrabrim Bad Blue Boysima koji su se prvi oduprli velikosrpskom nasrtaju na Hrvatsku. Razbijeni automobili, pretučeni ljudi i 'Srbe na vrbe' su zaboravljena kolaterala."[24]

Bijesni su bili i u središnjici HDZ-a, jer po njihovu, Televizija nije izvještavala o tim incidentima na objektivan način, što će reći da nije tjerala vodu na HDZ-ov mlin. Kaže Ines Šaškor: „Zatekao me telefonski poziv Antuna Vrdoljaka, režisera i člana užeg Tuđmanovog tima. Poznavali smo se dugo, bili na 'ti'. Počeo je povišenim tonom, službeno i teatralno:

'Gdje ste vi svi? Ni do koga ne mogu doći. Lilić je u Tribunju, nemam pojma gdje su vam direktori! Zar ne vidiš što se događa, ovo je sabotaža izbornih rezultata, sve je namješteno, Hrvatska je napadnuta! Obraćam ti se u ime izbornog pobjednika, HDZ-a i Franje Tuđmana. Dolazim tamo i preuzimam vođenje programa!'

'Tonči, čekaj! Sve je pod kontrolom, program se odvija u najboljem redu, dajemo sve informacije...'

'Dobili smo izbore, odgovorni smo za Hrvatsku, ovo je pokušaj njezine destabilizacije, izazivanjem navijačkih nereda priziva se vojska. Sve je orkestrirano, a vi prikazujete kako navijači razbijaju po gradu. To nam sada ne treba, to oni i hoće vidjeti...'

'Ali to je činjenica...'

'Kakva činjenica, uostalom Televizija je državna i ona sada nama pripada.'

---

23 Fotoreporter Emil Vaš kazao nam je da mu je nakon utakmice Dinamo – Crvena zvezda u Maksimiru, s koje je izvještavao za beogradsku *Politiku*, kolega Željko Pajvot, fotoreporter iz *Sportskih novosti*, savjetovao da skine tablice s auta. Vaš je tako i učinio i bez tablica se dovezao do Beograda.

24 Šaškor, Ines. Utakmica Dinamo – Crvena zvezda i prvi pokušaj osvajanja TV Zagreb, https://www.slobodnaevropa.org/a/komentar_ines_tv_zagreb/2026026.html, pristup 28. 7. 2025.

'Tonči, govorim ti prijateljski, vi ste demokratski izabrana, a ne revolucionarna vlast. Nitko nama ne može ništa narediti, osim u okolnostima izvanrednog stanja. Postoji red i zakon, nemojte odmah na početku učiniti kardinalnu grešku'."[25]

Do kraja teksta autorica se žali na to da ju je Vrdoljak sustavno optuživao da je jedna od suorganizatorica divljanja Zvezdinih navijača na Maksimiru: „Verzije su bile sve fantastičnije. Javno, kao i na sastancima u HDZ-u i na HRT-u, označio me kao osobu koja je bila ni više ni manje nego suorganizator divljanja Zvezdinih navijača, a sve u režiji Udbe i KOS-a, s ciljem izazivanja nereda, rušenja tek izabrane nove hrvatske vlasti i vojnog udara! Sve sam to, govorio je Vrdoljak, organizirala iz stana komunističkih prvaka, jednom bi kazao Ivice Račana, a drugi put Stanka Stojčevića! Kada je Vrdoljak sve to javno iznio u vidu optužnice za nacionalnu izdaju, pisala sam i javni odgovor. Ni jedne hrvatske novine nisu ga htjele objaviti. Uskoro sam prestala bilo što objašnjavati."[26]

Da se vratimo na Habekov tekst. On je pronašao prvog urednika u pisanom novinarstvu kojemu je između dva kruga prvih višestranačkih izbora saopćeno da će odletjeti sa svog mjesta. Istina, to je utvrdio samo na nivou kuće *Vjesnik*, ali je nalaz i dalje zanimljiv i vrijedan pažnje. „Najgore je, prema svemu sudeći, ipak prošao glavni urednik *Vjesnika* Stevo Maoduš, koji je u travnju 1990., ležeći u bolničkom krevetu, primio novinarsko izaslanstvo matične kuće koje mu je, nimalo suptilno, priopćilo da uskoro više neće biti glavni urednik. 'Politička garnitura koja je početkom devedesetih dolazila na vlast dobro je procijenila da treba 'zauzeti' *Vjesnik*, a preko njega i cijeli tadašnji SOUR. I oni su to učinili. Maknut sam iz *Vjesnika* službeno na Dan državnosti, 30. svibnja 1990., upravo na dan kada sam trebao, po pozivu, kao onaj iz 'stare garniture', biti na večeri kod predsjednika Tuđmana. Što mi se dogodilo? S pedeset i dvije godine ostajem bez posla, odlazim iz *Vjesnika* s otpremninom od 59 maraka nakon 25 godina staža, nakon

25 Šaškor, isto.

26 Šaškor, isto.

54. rođendana razorena mi je vikendica na području Zagreba i završavam na birou rada s plaćom od 23 marke', kiselo je zaključio Maoduš. Da je Maoduš čitao svoj *Vjesnik*, saznao bi da ga je preko noći zamijenio Hido Biščević, prvo kao vršitelj dužnosti, a potom i kao glavni i odgovorni urednik *Vjesnika*. Ovako je Maodušu, po svemu sudeći, ostao status prve žrtve u 'sječi' urednika nakon HDZ-ova dolaska na vlast."[27]

Mi smo pak došli do saznanja tko bi, po svoj prilici, mogao biti prvi urednik na javnoj televiziji koji je odletio sa svog radnog mjesta. Riječ je o Gradimiru Agbabi, uredniku čiji su Dnevnici bili među najgledanijim emisijama do proljeća 1990. godine. Njegovoj je karijeri presudio navodni pokušaj atentata na Tuđmana 18. marta 1990. u Benkovcu. Kažemo navodni, jer je kasnija istraga protiv Boška Čubrilovića (1928.), tobožnjeg počinitelja, pokazala da ni o kakvom atentatu nije bilo riječi. Čubrilovića je presreo redar za vrijeme hadezeovskog mitinga u Benkovcu na kojemu je govorio Tuđman, i kod njega pronašao plinski pištolj. Sam Čubrilović je dobio kaznu od pet mjeseci zatvora s rokom kušnje od pet godina zbog prijetnje redaru, a atentat se na samom suđenju uopće nije spominjao. Narativ o atentatu medijskim je i političkim prostorom potom zagospodario i zbog toga što je Petar Šale, zadarski hadezeovac, odmah nakon komešanja ispred bine dotrčao do govornice i s pištoljem u visoko podignutoj ruci uzviknuo: „Evo pištolja kojim je trebao biti ubijen doktor Franjo Tuđman." U tom naguravanju Čubrilović je dobio dobre batine, i završio s frakturama i potresom mozga, te je neko vrijeme njegovo tijelo ostalo nepomično ležati licem okrenutim prema asfaltu. Kasnije se Drago Krpina hvalio da je on učestvovao u svladavanju atentatora. Istog dana navečer o događaju je izvijestila i Televizija *Zagreb*, a u centralnom Dnevniku urednik Gradimir Agbaba poslužio se izrazom „tuk na utuk", želeći da kaže da je Tuđman dobio što ga je išlo. Sam Agbaba dosta godina kasnije objasnio je što se dogodilo: „Formalno sam smijenjen zbog

27 Habek, Miroslav Edvin. *Pad kuće Vjesnik*, Edicije Božičević, Zagreb, 2015., str. 31 i 49.

komentara atentata u Benkovcu na dr. Franju Tuđmana, gdje sam, uz ostalo, upozorio kako je verbalno nasilje koji put gore od fizičkog. Što se protumačilo kao poruka da je Tuđman to i zaslužio."[28]

Agbaba je poslije neko vrijeme radio u Dokumentarnom programu, zatim je surađivao „iz sjene" na nekim političkim i mozaičnim emisijama, te je krajem 1993. otišao s Televizije. Kako sustav sluđuje pojedinca vidi se i na njegovu primjeru. Naime, Agbaba je snimao dokumentarni film o brodu *Szent István*, za koji su urednici unaprijed odlučili da nikad neće biti emitiran. Prema tadašnjim komentatorima, Agbabi nije pomogla ni porodična situacija. Tako Željko Žutelija kao kamen oko vrata Agbabi i njegovoj karijeri vidi i nastup Agbabine punice Dare Janeković. Žutelija ironično otpočinje: „Oduševio me govor Dare Janeković na kongresu SUBNOR-a Jugoslavije. Okomila se na Sjedinjene Države, novinare *Vjesnika* koji prekopavaju po kostima i šire senzacionalizam i neistine o jami Jazovki, a upozorila je kako će nova vlast Hrvatsku pretvoriti u Libanon. Iznijela je i vlastito povijesno otkriće o tome kako u Hrvatskoj živi samo 54 posto Hrvata. Odmah mi je bilo jasno da tako lijep govor može sročiti samo bivša ugledna novinarka, prva dama nekadašnjeg komesarskog novinarstva u kojemu je intelektualno batinašenje neistomišljenika bilo 'deo moralno-političkog vaspitanja'."[29] Žutelija se na kraju teksta jako brine o Agbabi: „Kako se mogu osjećati njezin zet Gradimir Agbaba ili kći Dubravka Janeković dok punica ili mama gazi po svemu što se miče, piše ili cvrkuće u Hrvatskoj...? Jadna su djeca umornih heroja u ova nejunačka vremena kad se od ljudi očekuje malo mira, tolerancije i poštenja."[30]

S ovakvom ili onakvom punicom za vratom, Agbabi jedva da je bilo spasa. Dan ili dva nakon benkovačkog slučaja, hadezeovski ogranci po Dalmaciji napravili su pravu hajku na televizijskog novinara.

28 Blažević, Davorka. Istina je: na televiziji su radili udbaši, *Slobodna Dalmacija*, 14. 2. 2006., str. 9.

29 Žutelija, Željko, Gori li Hrvatska?, *Nedjeljna Dalmacija*, 19. 7. 1990., str. 12.

30 Žutelija, isto.

Hajka (medijska, politička ili neka kombinacija toga) metoda je koju će HDZ u kasnijim godinama u ovakvim ili sličnim situacijama redovito koristiti. Tako upravo formirani ogranak u Sukošanu raspravlja o televizijskom Dnevniku. Eduard Bajlo, šef HDZ-a za Dalmaciju, na osnivačkom sastanku komentira prilog „bradolikog Agbabe" i traži od „prisutnih da odsad bojkotiraju TV Zagreb".[31] Supetarski HDZ također traži Agbabinu smjenu, a ako ona ne uslijedi, pozivaju članstvo stranke da prestane plaćati televizijsku pretplatu. U isto vrijeme i zagrebačka središnjica stranke traži njegovu ostavku, jer je Agbaba pokušao na Televiziji barbarski čin prikazati i opravdati kao posljedicu nacionalističke politike HDZ-a. Splitski HDZ također traži Agbabinu smjenu i čudi se: „Nakon što nas je jednom rečenicom obavijestio o nekakvom incidentu u Benkovcu, uslijedio je izvještaj s birališta u Istočnoj Njemačkoj, zatim vijesti iz Litve, Praga itd. Zar nam je, druže Agbaba, važnije sve to nego ove brutalne prijetnje ubijanjem na našem i vašem tlu u vrijeme kad bujaju pripreme za prve prave i demokratske izbore nakon rata?"[32] Nije trebalo dugo i Agbaba je doista maknut s mjesta urednika Dnevnika, a kako je to izgledalo, opisano je u jednom kasnijem tekstu o tom događaju: „Dogodilo mu se da je smijenjen nakon što je odradio kolegij i definirao sadržaj Dnevnika za taj dan, te s kolegama otišao na ručak. Kad se vratio na posao, u njegovoj stolici sjedio je Branimir Dopuđa."[33]

I u slučaju Steve Maoduša (1937. – 2019.) i u slučaju Gradimira Agbabe (1947. – 2008.) može se primijetiti da su skinuti s uredničkih mjesta i prije nego što je HDZ zasjeo na tron. Posrijedi je bila neka vrsta preventivnih otpuštanja, motiviranih možda i strahom još uvijek vladajućih struktura (dakle, komunista) od mogućeg budućeg revanšističkog ponašanja HDZ-a. Poslije se pokazalo da nikakva revnost u sječi urednika u predhadezeovsko vrijeme nije mogla spasiti stare kadrove potekle iz socijalističkog razdoblja. Ni Veljko Knežević, di-

31 Bašić, S. Formiran ogranak HDZ-a, *Slobodna Dalmacija*, 20. 3. 1990., str. 32.

32 Prijetnje demokraciji, *Slobodna Dalmacija*, 21. 3. 1993., str. 4.

33 Blažević, isto.

rektor Televizije u vrijeme Agbabine smjene, kao ni *Vjesnikove* poslovodne strukture koje su otpustile Maoduša, nisu preživjeli dolazak HDZ-a na vlast.

Miroslav Habek u svojoj informativnoj knjizi daje još neke bizarne podatke o *Vjesnikovoj* kući, o tamošnjoj sječi kadrova i gašenju pojedinih izdanja. Iz Šiblova su *Glasnika* tokom 1991. i 1992. godine redovito pristizale pritužbe na račun tog komunističkog medijskog mastodonta i njegova tadašnjeg nedovoljnog domoljublja. „'Peta kolona u *Vjesniku'* bio je naslov velikog teksta u *Glasniku HDZ*-a objavljenog 26. listopada 1991., nakon proglašenja neovisnosti Hrvatske i u vrijeme eskalacije ratnih sukoba s pobunjenim Srbima i JNA. 'Gospodo urednici i novinari, Jugoslavije više nema. Umjetno začeta, bolovala je od neizlječivih bolesti i umrla. Stvorivši nezavisnu, samostalnu i suverenu Hrvatsku državu, bitnu ulogu u njezinu probitku moraju odigrati pomagala javnog izvješćivanja. Je li javno mišljenje u nezavisnoj Hrvatskoj uopće doraslo gore navedenoj dužnosti', pita autor teksta potpisan inicijalima B. P. (Božidar Petrač, op. a.), nastavljajući seciranje 'jugoslavenstva' u *Vjesnikovim* revijalnim izdanjima... *'Vjesnik*, najveća novinska kuća na Balkanu, kako su s ponosom govorili *Vjesnikovi* novinari, prema svemu sudeći, vrlo nostalgično prima rastanak s tim Balkanom. Ne obazirući se na referendumsku želju pučanstva, dvadesetak revijalnih izdanja uporno i bestidno operira s Jugoslavijom, njezinim imenom, kraticama, simbolima, tekovinama, surađujući s narodom koji masakrira, pljačka i pali Hrvatsku... Čitajući njihova izdanja, nabasat ćete na naprosto imbecilne primjere štetnosti Hrvatskom sredbotvorju tako da je upitna pozadina takvog djelovanja dijela pomagala javnog priopćavanja."[34]

Petrač se dalje žali na *Arenu* koja da je u impresumu i nadalje zadržala informaciju da joj je Tito 1969. dodijelio Orden bratstva i jedinstva. Uz to, u *Areni* se u reklamnom dijelu objavljuju oglasi u kojima se nude krediti Jugoslavenima u Njemačkoj i Austriji. Petrač grmi: „I dok

34 Habek, str. 84./5.

Jugoslaveni masakriraju, pale, pljačkaju i razaraju Hrvatsku, *Arena* širi bratstvo i jedinstvo za nekoliko tisuća kuna od srpskih reklama."[35] Revija *Sam svoj majstor* nije htjela, prema *Glasniku HDZ*-a, uvrijediti „svoje agresorske čitatelje", pa je, uz rujan, 1990. na naslovnici napisala i septembar, dok je enigmatski list *Kviz* kriv jer je nagrade koje je dijelio najboljim odgonetačima izrazio u jugoslavenskim, a ne hrvatskim dinarima. Nagrabusila je i *Erotika*. „Tako bi Srbi najradije da Hrvati gledaju porniće dok im ovi pljačkaju zemlju, u čemu im svesrdno pomaže *Erotika*, a uz to šalje i pozive svojim čitateljima za seksualna partnerstva u Beogradu i Novom Sadu."[36]

U jesen 1991. *Glasnik* je naciljao niz redakcija i pojedinačnih novinara. *Arenu* je na zub uzeo još jednom. U broju od 1. novembra 1991. zamjera joj ekvidistancu koju je zauzela između žrtve i počinitelja. Zatim prigovara reportaži iz Dalja, napisanoj nakon stradanja pripadnika MUP-a i Garde, tvrdeći da je „neosporno i notorno da se radi o oko 300 zaklanih ljudi. Budući da je riječ o *Areni*, a uzevši u obzir dosadašnja pisanja lista, ovakvo je iznošenje brojeva o 37 poklanih u Dalju krajnje neukusno i tendenciozno".[37] U događaju na koji se referira *Glasnik* (napad JNA i rezervista na daljsku policijsku stanicu 1. kolovoza 1991.), smrtno je stradalo 39 osoba – 20 policajaca, 15 članova Zbora narodne garde i četvorica pripadnika civilne zaštite, što znači da je *Arena* bila puno bliže pravom broju poginulih (u njihovu je tekstu bilo navedeno da je riječ o 37 poginulih), dok je *Glasnik* broj napuhao na 300. *Glasnikovo* pisanje bila je medijska priprema za kasnije, vidjet ćemo u nastavku teksta, masovno otpuštanje novinara i ostalih medijskih radnika ne samo u *Areni*, nego i u drugim izdanjima Revija *Vjesnik*. Mjesec dana poslije, početkom decembra 1991., *Glasnik* je pokrenuo potjernicu i za novinarima *Slobodne Dalmacije*. Tamo im smeta pisanje Drage Buvača i Igora Mandića. Ovaj prvi se drznuo

35 Habek, str. 85.

36 Habek, str. 86.

37 (Z. L.). *Arena* u bojama *Duge*, *Glasnik – hrvatski politički tjednik*, 1. 11. 1991., str. 28-29.

pisati kritički o Stipi Mesiću, a Mandić je nedomoljubno nastupio na nekom skupu u Parizu tih dana. Nasrtaji na *Slobodnu* u *Glasniku* trajali su sve do proljeća 1993. kad dalmatinski dnevnik konačno prelazi u HDZ-ove ruke. Mandiću u *Slobodnoj Dalmaciji* početkom 1995. obustavljaju daljnju suradnju i šalju ga na burzu rada, jer je u dva navrata razgovarao sa Savom Dautovićem, novinarom *NIN*-a, najprije 1993. (Budakom po istoriji, 2. 4. 1993.), zatim 1994. (Taština do rasprsnuća, 18. 2. 1994.). Otkaz je Mandiću uručio Josip Jović i to popratio sljedećim riječima: „Vašu suradnju s beogradskim *NIN*-om Uređivački je kolegij ocijenio nespojivom s našom uređivačkom politikom i profesionalnom etikom." I drugi ovdje spomenuti hrvatski novinar – Drago Buvač – redovito je surađivao s beogradskim *NIN*-om (feljton o ekonomskoj situaciji u Hrvatskoj u četiri nastavka, 1994.), ali je od proljeća 1993. Buvač bio *freelancer*, pa su mu Jović i slični mogli staviti soli na rep.

Na meti *Glasnika* je i *Danas*, politički tjednik u kojem je Jelena Lovrić napravila, prema autoru članka u *Glasniku*, tendenciozni i jugofilni intervju s ministrom Živkom Juzbašićem u kojem je spominjala „tzv. likvidaciju Srba u Gospiću i kristalnu noć u Zadru"[38]. Ne treba ni reći da su *Glasnikovi* novinari ovako pisali sve do ljeta 1992. kad je *Danas* pridavljen.

Lov na Srbe u medijima bio je neprecizan ne samo u slučaju nacionalne televizije (Tuđmanovih nepostojećih šest i pol Srba urednika Dnevnika), nego su se oni novim vlastima priviđali i u drugim medijima. Tako su, na primjer, otkaze u *Vjesniku* znali dobivati i u nacionalnom smislu posve „nevini" kadrovi, dakle oni koji uopće nisu bili Srbi ili su to bili tek manjim, praktički zanemarivim dijelom. Jedan od poznatijih primjera te vrste „zabune" odnosio se na slučaj novinara Jovana Hovana (1937. – 2021.), na tog zagrebačkog Smoju, kako ga je krstio Zvone Krstulović.

38 **Pajtak, Nedjeljko. Krokodilske suze Jelene Lovrić, *Glasnik – hrvatski politički tjednik*, 20. 12. 1991., str. 12.**

Hovan je, samo da kažemo, bio dobitnik Zlatnog pera *Vjesnika* 1973. i Nagrade za životno djelo Otokar Keršovani 1999. godine. Bio je suradnik gotovo svih novinskih kuća s područja bivše Jugoslavije, a devedesete je proveo „na čekanju", što je bio dobro znani eufemizam za otkaz. Vodećim ljudima u *Vjesniku* njegovo ime učinilo se previše srpskim za tadašnji ukus, pa se Hovan, iako porijeklom Slovak, našao na cesti s drugim sumnjivcima „čudnih imena". U intervjuu *Jutarnjem listu* danom nakon dobivanja najvažnije nagrade Hrvatskog novinarskog društva, pojašnjava novinaru Zlatku Šimiću koje je, zapravo, nacionalnosti: „Rođen sam 6. studenoga 1937. kod Kraljeva. Moj otac je slovački Mađar ili mađarski Slovak. Po djedu sam Srbin, a po drugoj baki Austrijanac." U intervjuu danom *Novostima* otprilike u to isto vrijeme, novinar Marko Roknić pita Hovana: „Ti si, koliko se sjećam, 1. maja 1991. godine slavio 25 godina rada u *Vjesniku*. Sigurno si dobio neku nagradu ili barem plaketu za vjernost?

'Ma kakva nagrada, kakva plaketa! Za jubilej sam dobio rješenje da sam najniže ocijenjeni čovjek u cijeloj redakciji. Ne novinar, nego zaposlenik, da upotrijebim taj termin. Tada sam u hodniku susreo svoju bivšu direktoricu Draženu Slade Šilović[39] i pitao je kako to da sam baš ja dobio tako nisku ocjenu. Pa neke stvari trebale bi biti jasne, odgovorila mi je.

'Znači li to da ja treba da se pakujem i idem?'

'Da sam na tvom mjestu, ja bih razmislila'."[40]

U intervjuu se Hovan prisjeća i sastanka na kojem je novoimenovani urednik Hidajet Biščević pročitao 58 imena suvišnih novinara. „Bilo je to čišćenje Srba, ali da se Vlasi ne dosjete, otpušten je i po koji Hrvat... Tako je otkaz dobila i jedna odlična novinarka Nina Ožegović,

39 Jovan Hovan poslije je u jednoj svojoj humoreski, koje je redovito objavljivao u strukovnom listu *Novinar*, za dotičnu napisao i ovo: „Tajno kao lopov napustila nas je i naša direktorica Dražena Slade Šilović. Zvali smo je Madam Deficit. Njezin pravilnik o nagrađivanju bio je jedinstven: nikom ništa." (Hovan, Jovan. Madam Deficit, humoreska, listopad, 1992., *Novinar*, str. 31.)

40 Roknić, Marko. Kakva plaketa, pakuj se i idi, razgovor s Jovanom Hovanom, *Novosti*, 24. 11. 2000.

Hrvatica po krvi i ponosu, cvijet redakcije. Ime joj je bilo sumnjivo, a tražilo se da čišćenje bude što potpunije. Tako se i ona našla na ulici."

U nastavku intervjua Hovan priča kako su ga odmah po saznanju da je u *Vjesniku* na ledu nazvale kolege iz Slovenije i Bosne i Hercegovine i ponudili mu suradnju, pa je tako lakše dočekao da čekanju dođe kraj. U Zagrebu je još imao neku tezgicu u *Vikendu*, ali i tamo su mu vrata ubrzo bila zatvorena, nakon što je Muhamed Pašić, direktor štamparije *Vjesnik*, zabranio da se njegovo ime spominje. Novi urednik *Vjesnika* Nenad Ivanković uporno je tražio da se čekanje zamijeni otkazom.

O svom etničkom porijeklu Hovan je u ovom intervjuu kazao: „Ja sam najprije internacionalac. I nikad neću dozvoliti da me trpaju ni u kakve regije, republike, sekte, vjere. Korijenom sam Slovak, ali čovjek nije ono što jest, sve ovisi od toga u koju vas ladicu strpaju." Hovan je na čekanje poslan u listopadu 1991. i ostao je na čekanju 14 mjeseci. Za to je vrijeme dobivao plaću od 21 njemačke marke. Krajem 1992. privremeno ga vraćaju u redakciju, ali samo kao autora povremenih kratkih crtica u gradskoj rubrici. Nakon što mu je plaća još jedanput smanjena, pada u depresiju i odlazi na sedmomjesečno bolovanje. Nakon toga izdržava se i prodajom osobnih stvari, te povremenim pisanjem u mjesečnicima. „Kad bi se s Hovanom išlo po gradu prije 1990., svaki drugi prolaznik bi ga pozdravio, toliko je bio poznat i omiljen. Kad su stigla ova nova vremena, Hovan bi i dalje pozdravljao sve one ljude kao i ranije, ali mu nitko – a ja to znam jer sam mu često pravila društvo – ne bi otpozdravio, valjda tek svaki pedeseti", prisjeća se Marinka Boljkovac svog kolege.

3.
Ostalo je šutnja

Jovan Hovan rođen je u Srbiji, a i fakat mu je ime bilo nezgodno, pa se otkaz njemu još nekako i uklapao u novonastalu situaciju. Međutim, što je vlastodršcima smetao jedan ultrapopularni radijski voditelj i novinar, koji je k tome više puta javno iskazivao svoju punu lojalnost novom poretku, e to je već misterij koji nije uspio dokučiti ni sam glavni akter. Riječ je o Petru Pjeru Vukeliću (1942. – 2025.), uredniku i voditelju veoma slušanih zabavno-revijalnih emisija Radija *Zagreb*, poput *Zelenog megaherca*, *Crvene jabuke* ili *25. sata*. U oproštajima od Pjera Vukelića u proljeće 2025. svi su zapazili tu nelogičnost. Tako je u *Večernjem* stajalo: „Paradoksalno, upravo na vrhuncu popularnosti, 1992. godine, kada ga je anketa *Večernjeg lista* proglasila najboljim novinarom godine, Pjeru Vukeliću zabranjen je ulaz na Radio. Taj trenutak označio je početak teškog razdoblja u svom životu. Ostao je bez posla, premlad za mirovinu i bez uvjeta za nju. Kako je sam ispričao u jednom intervjuu 2017. godine, financijske poteškoće natjerale su njega i suprugu Dunju da prodaju stan u Kušlanovoj ulici kako bi preživjeli. Preselili su se u stan u kojem je njegova supruga bila zaštićena stanarka. Nakon njezine smrti, Vukelić se morao iseliti. Njegova impozantna biblioteka od 8000 knjiga, svjedok njegove erudicije i ljubavi prema pisanoj riječi, završila je podijeljena prijateljima jer je nije imao gdje sačuvati.“[41]

U svojoj knjizi pod naslovom „26. sat“ Vukelić govori o angažiranosti u danima rata. Tako je emisiju *25. sat* koristio da bi prikupio vojnu opremu i raznu drugu pomoć, zatim da bi promovirao tamburaški Band Aid... Kaže: „Tada je čitava Hrvatska disala kao jedan, sva su srca kucala zajedno, mi s našim momcima iz jedinice imali smo dojam da smo nepobjedivi, nismo se bojali nikoga i ničega.“[42] Ali, onda je vrag došao po svoje! Vukelić je prije Borova Sela pustio svoje „Posljednje krike iz kavane“, šaljivi kontakt-program emitiran iz zagrebačkih

41 https://www.vecernji.hr/showbiz/preminuo-je-legendarni-hrvatski-radijski-novinar-i-voditelj-od-njega-se-oprostili-clanovi-obitelji-1851058, pristup 1. 7. 2025.

42 Vukelić, Pjer. *26. sat*, Mladinska knjiga, Zagreb, 1994., str. 147.

ugostiteljskih objekata, što je Ivan Vekić, tadašnji ministar unutarnjih poslova, smatrao neumjesnim i neprimjerenim za tu situaciju, pa se Pjer mjesec-dva kasnije s Hrvatskog radija evakuirao na Radio *Sljeme*. Tamošnji direktor Tomislav Radić ga je podržavao, ali negdje 1992. godine, čim je bio izabran za najpopularnijeg radijskog novinara, zamjenik direktora Radija *Sljeme*, Duško Radić, Vukeliću telefonski saopćuje da je najprije ukinut njegov *25. sat*, a onda i on. Poslije Pjer Vukelić još neko kraće vrijeme na Drugom programu Hrvatskog radija honorarno vodi mozaično-zabavnu emisiju *VEPAR* (*Večernji entuzijastični popularni atraktivni radio*) i edukativno-školsku emisiju *Pod razno*, koju je realizirao s apsolventima novinarstva, da bi ubrzo nakon toga zauvijek nestao s valova Hrvatskog radija.

Tada ga nije podržao ni njegov konškolarac i prijatelj Tomislav Bakarić, u to vrijeme ravnatelj Hrvatskog radija, a ni Hrvoje Hitrec, još jedan Pjerov prijatelj iz djetinjstva i mladosti (oni su bili društvo iz Kušlanove ulice i Naselka, gdje je Hitrec smjestio svoje *Smogovce*), koji je nešto prije obnašao funkciju ravnatelja HRT-a. Ovaj potonji objavio je i kratki obituarij. Između ostalog, piše: „Pjer Vukelić, inteligentna pojava u radijskom prostoru. Zajedno smo pohađali III. gimnaziju u zagrebačkoj Kušlanovoj... Poslije gimnazije razišli smo se na sve strane. Pjer na tadašnji Radio *Zagreb*, ja u novine. Početkom devedesetih objavio je knjigu o svojim radovima. U novom stoljeću izgubili smo kontakte, na žalost.“[43] Na kraju svoje knjige Pjer Vukelić gorko zaključuje: „U dokumentaciji Radija *Zagreb* o meni ne postoji ni jedna jedina riječ, kao da nikad nisam postojao, kao da me nikad nije ni bilo. Sve što sam smislio, osmislio, napisao ili izrekao otišlo je u eter i nigdje nije zabilježeno. Ja sam Mr. Nobody, možda nikad nisam ni postojao. Zbog toga je svaka minuta programa koji radim, možda i zadnja minuta. Otuda i naslov ove knjige. Ostalo je šutnja.“[44]

43 **https://narod.hr/kolumne-i-komentari/hitrec-dvije-hipodromske-price, pristup 10. 7. 2025.**

44 **Vukelić, str. 156.**

Iz razgovora s nekim od njegovih prijatelja doznali smo da je, iako to nitko sa sigurnošću ne može tvrditi, Pjer Vukelić na kraju ipak nastradao zbog svog nečistog etničkog podrijetla. Izgleda da su hadezeovci tada u identificiranju Srba bili istrenirani do te mjere da su bili u stanju nečiji narodnosni *background* utvrditi čak i onda kad bi pojedinac svoje etničko podrijetlo držao u najvećoj tajnosti ili ga čak negirao. Ili je jednostavno služba odradila svoje – sad zvučimo paranoično, otprilike kao likovi iz dramskog opusa Dušana Kovačevića – i svoja saznanja o pojedincima personalne prirode podastrla pred noge novih vlastodržaca. Pjer Vukelić preminuo je 30. marta 2025. i, ako to nešto znači, pokopan je na pravoslavnom dijelu mirogojskog groblja. Posljednje počivalište mu se nalazi na polju 4, odjel GI, grob broj 45, smješten tik uz srpsko-pravoslavnu kapelu svetog Petra i Pavla.

Spomenimo se i slučaja Dražena Vrdoljaka (1951. – 2008.), muzičkog urednika na Hrvatskom radiju, koji je 1992. godine u eter pustio srpske izvođače. Svoj problem na Hrvatskom radiju opisao je u svojoj stalnoj kolumni u *Nedjeljnoj Dalmaciji*: „Ekavica u načelu izaziva provalu gnjeva, bez obzira na kontekst. Potpuno svjestan te činjenice – jer srpski je jezik agresora – prošlog sam tjedna u jednu od svojih radioemisija uvrstio dvije nove i sasvim neutralne balade Đorđa Balaševića i Momčila Bajagića te – da stvar bude paradoksalnija – vrlo dobru obradu Tonija Montana skladbe '449 (Svaki put kad odlaziš)' s albuma 'Zaustavite zemlju' najhrvatskije hrvatske *rock*-skupine Prljavo kazalište. U dobroj namjeri, priznajem, nisam razmišljao o posljedicama, a one su se, *post festum*, protegle gotovo do razmjera optužbe za diverziju i izdaju. Svjestan svoga golemog, iako nenamjernog uredničkog propusta, pokorno se ispričavam svima čije sam osjećaje njime povrijedio i najiskrenije obećavam da takvu glazbu na Hrvatskom radiju više nikad neću programirati. Jer ni mene tamo više neće biti."[45]

45 Vrdoljak, Dražen. Bez rata i pljuvanja Hrvata, *Nedjeljna Dalmacija*, 13. 2. 1992., str. 22-23.

Iz ovako napisanog teksta ispada da je Vrdoljak dobio otkaz na Hrvatskom radiju, ili barem bio prisiljen da se sam povuče, a tako je shvatila i većina drugih medija koji su se raspisali o toj temi. Recimo France-Presse donio je vijest: „Rat u Jugoslaviji prenio se i na radiovalove nakon iznuđene ostavke jednog hrvatskog disk-džokeja kojemu su zamjerili što je u nacionalni program uvrstio srpsku *rock*-glazbu. Dražen Vrdoljak povukao se jer je zbog emitiranja dvije srpske pjesme izazvao lavinu protesta i optužbi za izdaju."[46] Međutim, Vrdoljak je u sljedećem broju *Nedjeljne Dalmacije* spustio loptu i napisao sljedeće: „U srijedu, 5. veljače 1992., u 3.30 sati, u noćni program Hrvatskog radija zaista sam uvrstio dvije 'srpske pjesme' i jednu polovicu... Ovaj podatak nema apsolutno nikakve veze s motivima zbog kojih sam otišao s Hrvatskog radija. Istina glasi: otišao sam jer mislim da sam bio premalo plaćen, te da ću bolju profesionalnu sreću pronaći kao slobodni novinar... S osobitom indignacijom odbijam svaku aluziju na 'politiziranje' pozadine tako banalnog, uobičajenog i svakodnevnog postupka kao što je promjena radnog mjesta."[47]

Ako kod Dražena Vrdoljaka možda i nije do kraja jasno je li bila riječ o otkazu ili o „prijateljskoj" sugestiji da potraži drugu radnu sredinu, kod njegove kolegice Milice Maravić nema nikakve dvojbe zašto je izbačena s posla. Riječ je o muzičkoj kritičarki koja je na Radiju *Zagreb* radila od 1970. do 1993., kada dobiva otkaz. „Nema sumnje da se to dogodilo zbog njezinog etničkog podrijetla", reći će nam sindikalistica Marinka Boljkovac. Sama Milica Maravić javila se o svom slučaju u stručnom glasilu *Novinar* i tamo se u članku pod naslovom „Kome ja smetam?" obratila, osim čitaocima strukovnog glasila, i samom predsjedniku Tuđmanu s istim pitanjem. Kaže: „Sve što realno misli na najmoćnijem mediju, na HRT-u, ili se ne smije pojaviti u središnjim emisijama, ili je na čekanju, ili je prisiljeno da ode u mirovinu ili dobiva otkaz. Među posljednjima sam ja. Najprije muzički kritičar, dekretom premještena u Zbor (pjevački) HRT-a, da bi 11. 6. 1993. do-

46 Vrdoljak, Dražen. France-Presse i Radio Mileva, *Nedjeljna Dalmacija*, 20. 2. 1992., str. 23.

47 Vrdoljak, isto.

bila konačni otkaz. Izvanredne kvalifikacije imam i za jedan i za drugi posao, diplomirala sam povijest umjetnosti i ruski na Filozofskom, te solo pjevanje u klasi prof. Ružđaka na Muzičkoj akademiji. Bavim se koncertnim pjevanjem, a ne mogu zadovoljiti po mjerilima Glazbene proizvodnje HRT-a ni za pjevački zbor, kao što to nisu mogli ni maestro Pavle Dešpalj, violinist Goran Končar, flautistica Tinka Muradori koja je prisilno penzionirana."[48] Primjer cinizma Vrdoljakove kadrovske politike ogleda se upravo u slučaju Milice Maravić. Pita nas Marinka Boljkovac: „Znate li zbog čega je Milica Maravić izbačena iz Zbora HRT-a? Zbog toga što joj je glas tremolirao, drhtao!"

Nastradao je još jedan radijski radnik – Darko Rundek. On se pak opirao zbornom pjevanju domoljubnih pjesama, a imao je problema i s političkom instrumentalizacijom nove programske sheme. U intervjuu *Feralu* s kraja 1993. kaže da je dvije godine ranije otišao u Pariz iz privatnih razloga, ali izgleda da je otkazu na Radiju pripomoglo i to što se nije odazvao na rodoljubni zov. „Nikad nisam volio sudjelovati u tim masovkama ideološkog karaktera. Bilo je toga, Bogu hvala, dosta u posljednjih petnaestak godina, no kako ja nisam ni prije ulazio u takve stvari, nisam htio ni tada. Bio sam još u Zagrebu kada se snimala 'Moja domovina'. 'Croatia Records' mi je poslala poziv, no ja se nisam odazvao. Nitko me zbog toga nije prozivao, a ne znam ni zašto bi. Slično je bilo i na Hrvatskom radiju. Kad su u dramski program stavili novi ciklus emisija, s dnevno-političkom funkcionalnom notom, ja sam ponovno pokušao sačuvati autorsku nezavisnost. Rekao sam da ću se sam javiti osjetim li potrebu za takvim radom, no da ne mislim raditi ništa po direktivi. I nije me zapravo nitko na to ni prisiljavao. Nisam se, međutim, sporazumno rastao s njima – oni su me otpustili. Mislim da se to može pripisati njihovoj potrebi da se riješe prekobrojnih ljudi. Ja sam, iz razloga koje sam već naveo, zatražio neplaćeni dopust, a oni su dobili priliku da se riješe jednog zaposlenog."[49]

48 Maravić, Milica. Kome ja smetam, *Novinar*, srpanj-kolovoz 1993., str. 13.

49 Dorić, Petar. Darko Rundek: Nisam htio pjevati „Moju domovinu", *Feral Tribune*, 30. studenog 1993., str. 15.

Rundek nije bio jedini koji se oglušio na poziv za sudjelovanjem u pjevanju „Moje domovine“. Nije pjevao ni Željko Bebek koji je tada živio u Sarajevu: organizatori su mu se kasno javili, pa mu je, kako je kasnije rekao, bilo nezgodno doći. Bebek poslije godinama nije uspijevao dobiti status samostalnog umjetnika, neki kažu i zbog toga. Nije pjevao ni Massimo Savić koji je tada odbijao baviti se glazbom uopće, a sebi namijenjenom ulogom u Band Aidu nije bio zadovoljan Vice Vukov, pa je na kraju i on odustao od sudjelovanja. U Band Aidu, koji je brojao točno 150 izvođača, nema ni Tomislava Ivčića, tada, vjerojatno, najpopularnijeg pjevača zabavne glazbe (koji je u to vrijeme imao hit „Stop the War in Croatia“), a zašto on nije pjevao, nismo uspjeli saznati. Možda se njegovo sudjelovanje sastojalo u tome što je Croatia Records odmah nakon premijere domoljubne budnice izdala sedaminčni vinil na kojem je na jednoj stani bila „Moja domovina“, a na drugoj Ivčićeva uspješnica, obje u engleskim verzijama.

Rundek se umjesto na zborno pjevanje odlučio na svojevrsnu radiopirateriju. Naime, u proljeće 1993. postao je muzički urednik na Radiju *Brod*, medijskom projektu koji su financirale Europska komisija i francuska Vlada, i koji je emitirao od proljeća 1993. do kraja veljače 1994. godine. Riječ je bila o radiostanici stacioniranoj na brodu koji se nalazio u međunarodnim vodama Jadrana, a plovio je pod zastavom karipske otočne države St. Vincent i Grenadines. Razlikovao se od službenih medija u zaraćenim zemljama bivše Jugoslavije jer je emitirao poruke mira i razumijevanja među narodima i ljudima. Uz Rundeka, na *Brodu* su još radili Lazar Stojanović (to je onaj Lazar Stojanović koji je 1971. snimio *Plastičnog Isusa*), Zoran Mamula, Ines Sabalić, Srđan Kusovac, Dževad Sabljaković, Dragica Ponorac, Svetlana Lukić... Beogradska novinarka Svetlana Lukić prisjeća se: „Emitovali smo program koji se čuo u Dalmaciji, Crnoj Gori i delu Bosne. Projekat je zamišljen po uzoru na sličan ukleti brod, na kojem su izraelski i palestinski novinari godinama zajedno plovili Sredozemnim morem, i možda još uvek plove, duž obala svoje zavađene zemlje... Francuski mornari su danonoćno pili, a *ex*-jugoslovenska redakcija je sedela za

stolovima koji klize s kraja na kraj metalne utrobe broda i prenosila loše vesti sa bosanskog ratišta."[50]

Val otkaza tih godina posebno je zapljusnuo Radio *Rijeka.* Najprije ćemo navesti slučaj danas popularne novinarke i spisateljice Vedrane Rudan, koja je u vrijeme kojim se bavimo u ovoj knjizi vodila radioemisiju pod naslovom „S primorske poneštrice". Riječ je o emisiji koja se emitirala još od 1963. godine i često se odlikovala kritičkim tonom. Početkom ljeta 1990. emisija je skinuta s programa jer se, prema riječima same urednice, u njoj moglo čuti da „Titov general ne može Hrvatskoj donijeti demokraciju, da nas mržnja može odvesti u rat u kome će ginuti sirotinja, da Hrvatski radio ima više vjerskih emisija nego Radio *Vatikan*, da nije fer da se sve hrvatske građane srpske nacionalnosti proglašava neprijateljima, a Tuđmanovi unuci, iako Srbi, preko noći postaju biznismeni..."[51] U lipnju 1990. u *Studiju* je novinar Bojan Mušćet opisao natezanje uprave Radija *Rijeka* i urednice Vedrane Rudan i njezinih suradnika. „Dana 27. svibnja, okupljeni pred radioprijemnicima u 14 sati, slušaoci su mogli čuti jedino obavijest da je ekipa emisije u štrajku i da 'Poneštrice' neće biti. Situacija se ponovila idućih nekoliko nedjelja, a ostali riječki mediji prenosili su polemiku između autora emisije i Programskog kolegija Radiostanice *Rijeka*, odnosno glavnog i odgovornog urednika Eduarda Kišića. Vedrana Rudan, urednica emisije, objašnjava: 'Glavni urednik rekao nam je da je emisija od 13. svibnja (1990.) bila isuviše primitivna i vulgarna te da smo previše napadali stranku na vlasti. Zamjeren nam je ostrašćeni komunizam. To je nebulozno jer nama se svaki tjedan nešto pripisuje. Bili smo i ustaše i četnici, a dobro smo poznati i kao antikomunisti. Navikli smo na takve titule sa strane, ali kad to kažu u kući, koje smo najslušanija emisija, onda to više nije u redu."[52]

50 https://pescanik.net/fantom-slobode-2/, pristup 30. 10. 2025.

51 https://www.rudan.info/rano-ste-se-sjetili/, pristup 16. 9. 2025.

52 http://www.yugopapir.com/2018/09/radio-rijeka-vedrana-rudan-i-kolege-u.html, pristup 16. 9. 2025.

Kad je na kraju uprava odlučila otpustiti urednicu emisije i otkazati suradnju njezinim kolegicama i kolegama, performansu skloni autori organizirali su pogreb vlastite emisije. „Kad je čitava ekipa, podsjećam, bio je to kraj 1990., dobila otkaz, organizirali smo javni pogreb ubijene emisije. Pogrebna kolona sporo se kretala Korzom, zatim sve brže i brže. Građani oduševljeni novim vremenom, ubijanjem Jugoslavije i ukazanjem demokracije gađali su nas kamenjem i jajima. Da se u trku nismo sklonili u zgradu Općine, vjerojatno bi nas kamenovali do smrti. Satima smo iza debele kapije čekali da se smiri narod obuzet demokratskim bijesom. Kad se nad Rijekom spustio debeli mrak, odvukli smo se do svojih domova zgađeni činjenicom da među nama žive budaletine koje će svoje sljepilo skupo platiti.“[53] Duhovita, ali opora Vedrana Rudan obratila se pismom u rujnu 1991. godine – dakle, više od godinu dana nakon što joj je emisija zabranjena – i tadašnjem ravnatelju HRT-a Antunu Vrdoljaku: „Zovem se Vedrana Rudan. Nekad sam bila urednica na Radiju *Rijeka*. Uređivala sam emisiju ‘S primorske poneštrice’. Prošle godine ‘izrugivala sam se hrvatskoj himni’ i spomenula Tuđmanovo ime uzalud. Moja krivica glede i u svezi toga nikada nije dokazana, sudovanje još traje, ali sam ipak bez suda suspendirana, osuđena i maknuta. Nisam više bila urednica, već ‘suradnica’, izgubila sam sektore, prilozi su mi bili skraćivani ili odbijani, zabranjivana su mi ‘ratna’ dežurstva a plaća mi je bila pet tisuća dinara. Ovih dana mi je uručen otkaz zbog ‘neispunjavanja norme’... Dobila sam otkaz jer sam htjela govoriti istinu. Ne lagati. Ne recitirati Lilićeve strašne fraze. Ne rigati mržnju. Pokušati u ovom strašnom hrvatskom mraku nazreti tračak svjetla. Dežurati danju, noću, pisati istinu; govoriti istinu, tražiti istinu, zahtijevati istinu. Umjesto toga oduzelo mi mikrofon. Dobih otkaz... Da li su pravi novinari oni koji sirotu nesretnu vrličku djecu uče za potrebe TV-a govoriti ‘četnik’? Da li su svi ti sijači mržnje, svi ti Lilićevi i Tvoji papagaji kojima je sve sveto osim istine, da li su to novinari? Pa ipak, moj Tonči, vjerujem u Tebe. Budi pravi. Daj još nekome otkaz. Ne ubij u meni i zadnji tračak

53 https://www.rudan.info/rano-ste-se-sjetili/

vjere da nas ima još. Zbogom!“[54] Vedrana Rudan tužila je Radio *Rijeka*, dobila spor, i na kraju dala otkaz.

Priča o otkazivanju suradnje Vedrani Rudan solidno je dokumentirana, dok je do priče o otkazu Tanji Oluić Musić (1940. – 2013.) danas daleko teže doći. Pomogao je kolega Neven Šantić. „Tanja Oluić Musić bila je više od jednog desetljeća glavna urednica Radija *Rijeka*. Kada je 1985. stara i osnivačka ekipa ‘Primorske poneštrice’, polusatne iznimno popularne humoristične emisije na čakavštini koja je išla nedjeljom poslijepodne, odlučila napustiti projekt nezadovoljna svojim odnosnom s upravom, Tanja je na nečiju preporuku iz informativne službe riječke Jadrolinije (svaka veća tvrtka imala je svoje novine, odnosno informativni bilten, pa tako i Jadrolinija) u Radio *Rijeka* povukla Vedranu Rudan. Primarna joj je zadaća bila ‘Poneštrica’, ali je radila i druge novinarske poslove. Sjedila je preko puta mene u jednoj od dvije prostorije u kojoj je bila redakcija koja je sredinom 1980-ih brojala 24 novinara i urednika, s ukupno 42 zaposlena. Vedrana nikada nije bila impresionirana autoritetima i šibala je ne samo pojave nego i ljude, i u vrijeme socijalizma Tanja je svaki ponedjeljak morala odgovarati na pitanja dežurnih čuvara poretka, a često ići i na ‘ispovijed’ u Komitet. No kako je Tanja uvijek stajala iza Vedrane, tako je stajala i iza nas ostalih. Naravno da ni nakon 1990. i promjena na HRT-u, Vedrana nije htjela obuzdati svoj jezik.“

Sam Šantić u vrijeme političkih previranja početkom devedesetih ne radi na Radiju *Rijeka*, nego je od 1991. zaposlen u *Novom listu*. Na Radiju je bio zaposlen od 1983. do kraja osamdesetih. „Konteksta radi samo da kažem i to da sam s Radija *Rijeka* otišao u Centar za idejno-teorijski rad koji je financirao riječki Općinski komitet. Nakon prvog kruga izbora, kada je postalo jasno da HDZ pobjeđuje, a da SKH-SDP neće moći financirati dotadašnji pogon, spomenuo sam jednom bivšem kolegi iz Radija *Rijeka* da se mogu vratiti u tu firmu, jer je u

54 Krstulović, Zvonimir. Pokori, pa makar i oružjem. Sumrak hrvatskog novinarstva. Kako su uništavani ljudi i mediji, 4. nastavak, feljton, *Slobodna Dalmacija*, 1. veljače 1993., str. 21-22.

ugovoru koji sam potpisao s OK SKH Rijeka, a koji je supotpisala bila i Radio *Rijeka*, stajalo da se mogu vratiti u prethodnu firmu. To je bio standardni način rješavanja ugovora o radu u to vrijeme kada se iz tvrtki bilo koje djelatnosti prelazilo na rad u politička tijela ili institucije koje su financirala politička tijela. U svakom slučaju, kolega mi je rekao 'da to ne dolazi u obzir', odnosno da ne računam na to da će me primiti nazad. Drugim riječima, i da sam inzistirao na svom pravu da se vratim, što mi doista nije padalo na pamet, pa makar preživljavao na suhom kruhu, bili bi me ionako 'lustrirali', odnosno šutnuli na Zavod za zapošljavanje. Toliko o 'duhu vremena'."

Tanja Oluić je nakon političkog preokreta odbila presvući stranački dres, „kako je to učinio njen nasljednik Davor Travaš, sin pukovnika JNA, koji bez Tanjine dobrodušnosti nikada ne bi bio dobio posao u Radiju *Rijeka*". „Travaš je odmah nakon drugog izbornog kruga postao direktor Radija *Rijeka* i to s takvim ovlastima da je glavni urednik kojeg je on imenovao mogao biti samo marioneta. Na njezin otkaz je sigurno utjecalo i to što je bila Srpkinja (majčina strana joj je bila crnogorskog porijekla), a kako je rođena i odrasla u Rijeci (Sušaku), govorila je čakavski da je i sama mogla nastupati u 'Poneštrici' i da nitko ne bi imao pojma kojeg je etničkog porijekla", kaže Šantić.

Pitali smo na kraju Šantića i o drugim otkazima na Radiju *Rijeka*. „Iz Radija *Rijeka* bila je otpuštena i Ljerka Radojčić (1959. – 2023.), koja je umrla prije nekoliko godina i poslije Tanjine smrti uređivala *Bijelu pčelu*, list za djecu u izdanju Prosvjete, a koji je Tanja utemeljila. Ljerka je s ocem u Drežnici (nekadašnja Partizanska Drežnica), odakle su bili rodom, osnovala tvrtku za trgovinu drvnim proizvodima. Radio *Rijeka* morala je napustiti i tajnica redakcije Milanka Grandić, inače supruga Hrvata s Krka, kao i Miomira Prijić, rođena Beograđanka i supruga filmskog redatelja Želimira Prijića. Njih dvoje otišlo je u Italiju, počeli su se povremeno pojavljivati u Rijeci 2000-tih. Otkaza je bila poštеđena Ljubica Stipaničić, rođena Novosađanka. Ona se, inače, nije miješala u politiku, nije bila ni članica SK, a bila je u dobrim odnosima s Travašem. To što je Srpkinja, dakle, nije joj škodilo kada je imala svog 'zaštitnika'."

Od Dragiše Laptoševića, našeg drugog izvora, saznali smo da je Tanja Oluić Musić za svoju smjenu s mjesta glavne urednice saznala dok je bila na službenom putu. Na radiju je čula vijest o svom uklanjanju s dužnosti, a kasnije je uslijedila još i degradacija na mjesto suradnice te sukladno tome smanjenje plaće.

Simptomatičan je slučaj glavnog i odgovornog urednika Radija *Daruvar* Damira Valdgonija, ali ne toliko zbog njegove karijere (na kraju se, srećom, uspio izboriti s lokalnim hadezeovcima i vratiti na svoje uredničko mjesto godinu dana kasnije), koliko zbog objašnjenja koja su pratila njegovu smjenu. Kako nas obavještava Krstulović, na čiji se feljton ovdje pozivamo, početkom 1992. godine Valdgoni je dobio rješenje o smjeni u kojem, između ostalog, stoji da se rečeni kolega „nije u dovoljnoj mjeri uklopio u državotvorni trenutak, kao i u prateće demokratsko ozračje". „Kao osnovni nedostatak njegove uređivačke koncepcije smatra se nedovoljno promicanje kako hrvatske globalne politike, tako i politike općinskih vlasti u Daruvaru." Kad je urednik u žalbi napisao da ima 25-godišnje novinarsko i uredničko iskustvo, iz Narodnog sveučilišta (vlasnik Radija) poručili su mu da je to iskustvo skupljeno u doba boljševizma i da se onda ono kao takvo ne računa, sa zaključkom da je novinar izvršavao zadatke „kroz prizmu ideologije bivšeg sistema, pa je stekao određene navike i mišljenja koji danas nikako ne mogu poslužiti da se poziva na njih".

Jedan od najbizarnijih primjera otkaza zbio se na Radiju *Čakovec*. Tamo je na čelu Radija od 1982. do demokratskih promjena bila Blaženka Novak, koja je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirala engleski, njemački i makedonski, te je apsolvirala na Pravnom fakultetu. Bila je na funkciji direktorice Radija, glavne i odgovorne urednice te novinarke. Najprije je suspendirana u travnju 1992. na temelju Vladine uredbe koja je direktorima davala velike ovlasti u području kadrovske politike. S mjesta glavne urednice prebačena je na rad sa strankama i na mjesto čistačice. Žalila se i inspekcija rada ju je vratila na staro mjesto. Međutim, već u rujnu iste te 1992. godine dobiva pravi otkaz zbog, kako stoji u obrazloženju, „nestručnosti i nesposobnosti". I suspenziju i kasniji otkaz potpisuje joj direktor koji je od škole

imao srednju građevinsku, ali je zato bio politički čvrsto usidreni lokalni hadezeovac. Početkom 1993. godine, disciplinska komisija vraća je na posao, no krajem 1996. ponovno dobiva otkaz s obrazloženjem da je „stranku na vlasti prikazala u nepovoljnom svjetlu". Prijašnjeg direktora, građevinskog tehničara, u međuvremenu je zamijenio direktor električar, također član stranke na vlasti, koji je po odluci suda morao vratiti Blaženku Novak nazad na posao. Rečeni električar rješenje potpisuje, ali joj ne dopušta fizički ulazak u prostorije jer bi time „nanijela veću moralnu i materijalnu štetu". Blaženka Novak kasnije je bila zaposlena u Međimurskoj županiji.

Što se tiče Radija *Zadar*, iz šturih podataka do kojih smo došli, saznajemo da je jedan novinar, Branko Marjanović, otišao s Radija prije prvih većih ratnih sukoba. Navodno je bio član SDS-a (Srpske demokratske stranke), te se samo u jednom trenutku pojavio u redakciji, došao po svoju otpremninu i napustio Radio. Riječ je, također, o novinaru koji je bio prvi direktor Radija kad je osnovan 1968. godine. Od Srba su ostali Đoko Rajić, koji je jedno vrijeme bio stavljen na čekanje, te Zlatan Miodrag i Milan Tišma koji su do kraja rata ostali na svojim poslovima. Sva četvorica kolega u međuvremenu su preminuli.

Da je u ponašanju tadašnje vlasti prema medijima ponekad bilo teško naći neku pravilnost govore sljedeća dva slučaja otkaza na radijskim stanicama. Dok je 1991. godine na Radiju *Osijek* zagrebačka centrala na čekanje poslala čak 17 (po nekim izvorima 18) djelatnika, dotle se u jesen iste godine na Radiju *Karlovac* HDZ zadovoljio samo jednim otkazom. Naime, od šest zaposlenih otkaz je dobio samo Milan Cimeša. Ako bismo to izrazili u postocima, onda bismo mogli reći da je karlovačka podružnica vladajuće stranke bila zadovoljna sa 17 posto otpuštenih na lokalnom radiju (otpušten je jedan od šest zaposlenih), dok su u Osijeku na ulicu izbacili čak 34 posto zaposlenih na Radiju (17 poslanih na čekanje, pa otpuštenih, na 50 zaposlenih).

O osječkom slučaju govori nam Veljko Kekanović, bivši zaposlenik tamošnjeg Radija. Počeo je raditi na Radiju *Osijek* kao honorarac 1980. godine, a dvije godine kasnije zaposlen je u informativno-političkoj redakciji. Prema vlastitim riječima, pratio je praktički sav poli-

tički život u gradu – partiju, JNA, omladinsku organizaciju, SUBNOR... „Jednom sam čak na nagovor kolege iz sportske redakcije Đorđa Ivkovića radio i prijenos nogometne utakmice za emisiju 'Vreme sporta i razonode' Radija *Beograd*", kaže Kekanović i dodaje: „I prvi put sam u povijesti Radija *Osijek* vodio i novogodišnji program s kolegom Vlatkom Jurkovićem." Jednom riječju, svestrani novinar. Što se dogodilo dolaskom demokratskih promjena? „Nama nisu uručeni otkazi, nego je Slavko Milas, tadašnji glavni urednik, a poslije i direktor Radija *Osijek*, pročitao na redakcijskom kolegiju dopis Antuna Vrdoljaka, predsjedavajućeg Upravnog odbora HRT-a, datiranog na 15. 10. 1991. godine, a onda i popis radnika koji se u Osijeku trebaju uputiti na 'čekanje'. To se odnosilo na cijelu organizaciju. Dakle, na čekanje su poslani radnici iz svih odjela, od novinara, iz marketinga i općih službi do čuvara! Moram reći da lista nije bila nacionalno određena, već su bila drugačija neka pravila. Valjda po pripadnosti partiji na vlasti?" Pitamo Kekanovića je li se obratio kome za pomoć? Sindikatu? Strukovnom udruženju? Je li pomišljao o tužbi? Kaže: „U to vrijeme bilo je iluzorno tražiti bilo kakvu pravnu ili sindikalnu pomoć, jer smo svi dobro znali kakva su vremena. Cijela lista se vjerojatno nalazi u arhivi Radija *Zagreb* i nisam zapamtio sva imena, ali znam da je moje, na žalost, bilo na vrhu te liste. Nama je od toga dana bio zabranjen ulazak u Radio *Osijek*, tako da su sva moja arhiva i moje knjige i podaci netragom nestali, vjerojatno su završili u otpadu. Među tom građom dio je starih reportaža moga pokojnog oca, isto tako novinara, Čedomira Kekanovića, koje za mene imaju veliku emocionalnu vrijednost."

Ovdje valja dodati da su kažnjeni samo stariji zaposlenici, vjerojatno zato što se smatralo da su oni više inficiranim ideologijom iz prethodnog režima, dok je mlađi kadar honoraraca ostao nedirnut čistkama. Čekanje je trajalo do 1993. godine kad su raskinuti ugovori s novinarima, pa onda i s našim sugovornikom, a za to vrijeme bili su dužni organizaciji biti pri ruci, to jest nalaziti se blizu telefona, ako zatrebaju njihove usluge. Također, bilo im je sugerirano da se za vrijeme čekanja jave u gardu. Odličan primjer kako od rezervne armije rada napraviti pravu naoružanu armiju.

Na slučaj Veljka Kekanovića naslanja se manje-više sličan slučaj Đorđa Ivkovića, reportera Radija *Osijek*, koji je 80-ih godina prošlog stoljeća bio nadolazeća zvijezda radijskog sportskog novinarstva, i o kojemu je u superlativima govorio i njegov popularni kolega Ivo Tomić. Ivković je na čekanje poslan, također, sredinom oktobra 1991. i na listi za čekanje bio je drugi, odmah iza Kekanovića. Svima je kao razlog bilo navedeno da su tehnološki višak. U trenutku kad je poslan na čekanje, Ivković je imao pet voditeljskih šihti tjedno, i to šestosatnih, a nakon njega su morali zaposliti trojicu ljudi. Toliko o tehnološkom višku. Ivković 1. decembra 1993. dobiva otkaz na Radiju, pa tuži svoju bivšu firmu, dobiva sud, ali pristaje na nagodbu i uz 5500 maraka zauvijek napušta Radio *Osijek*. Nakon još niza peripetija (među kojima je i služenje u Hrvatskoj vojsci godinu dana, iako sam Ivković nije vojni obveznik, niti je služio JNA), konačno se zapošljava na privatnom Gradskom radiju. Kad je, nekoliko godina poslije, razgovarao s Dubravkom Manolom, tada pomoćnicom Ivice Mudrinića u Ministarstvu prometa i veza, a ranije predstavnicom sindikata na HRT-u, rekla mu je da je vidjela spisak za otkaze, te da je uz njegovo ime Antun Vrdoljak dodao svoj potpis i riječ – strijeljati. Također je dodala da su mnogi novinari koji su u to vrijeme dolazili u središnjicu bili poprilično pljuvački raspoloženi spram kolega koji su bili određeni za otpis.

Drago Hedl u svom se tekstu o slučaju osječkog radijskog reportera zapitao: „Što danas lojalni Srbin u Hrvatskoj (još) mora napraviti a da se ne bi osjećao odbačenim i nepoželjnim, građaninom drugog reda? Da može raditi na poslu koji je obavljao do jučer i zarađivati za svoj život i život svoje obitelji. Da se cijene njegove sposobnosti i da nitko ne sumnja u njegove namjere. Ivkovićev slučaj je klasičan obrazac nepravde, nažalost ne rijetke odmazde, da netko tko ništa nema s velikosrpskom agresijom i zločinima koji su pod njezinom zastavom počinjeni, plaća račun 'istočnog grijeha'."[55]

Na kraju smo se obratili samom protagonistu tih događaja i zamolili ga da nam dodatno pojasni neke stvari.

55 Hedl, Drago. Zapadna kazna istočnog grijeha, *Arkzin*, br. 5, god. III., rujan 1993., str. 13.

Dok ste bili na čekanju iz centrale su vam u dva navrata (Tomislav Marčinko i Ognjen Naglić) stizale ponude ili poluponude da se vratite na posao. Međutim, stvar nije uspjela. Zašto?
U proljeće 1992. Marčinko mi je doista nudio posao, ali na Televiziji (bio sam radijski novinar i voditelj). No to je propalo jer se umiješala lokalna politika, točnije Branimir Glavaš i to se nije moglo premostiti. A Marčinko je to doista htio. I tek krajem 2006. godine, kad sam već bio na Obiteljskom radiju u Zagrebu, ondašnji ravnatelj HRT-a Mirko Galić mi je ponudio povratak na Hrvatski radio. Nažalost, ne konzultirajući me, on i urednik Drugog programa HR-a Duško Radić namjeravali su iskoristiti moj 'comeback' u Osijek za smjenu Slavka Milasa. Tomu se žestoko protivila direktorica Hrvatskog radija Ivanka Lučev, pa nije htjela potpisati moj povratak, kojim se izravno ugrožava Milas, i to se prepucavanje odužilo. Galić je ubrzo otišao za veleposlanika u Pariz, a njegov nasljednik Vanja Sutlić nije imao ni snage ni volje boriti se s Ivankom zbog tamo nekog Đoleta. Kompromisno, a to je još Galić inicirao, Naglić mi je ponudio vanjsku suradnju za prijenose nogometnih utakmica iz Vinkovaca i Osijeka, što sam morao prihvatiti, jer sam Galićevo obećanje platio ishitrenim rastankom s Obiteljskim radijem i ostao sam bez posla. Vanjski suradnik bio sam do umirovljenja u ožujku 2018.

U pristupnici Zboru Pravo na profesiju navodite u opisu svog slučaja da vam je sindikalna povjerenica na HTV-u rekla kako je uz vaše ime stajao Vrdoljakov potpis i riječ – strijeljati. Je li to bilo za prijavu? Sudu, sindikatu, pravobranitelju ili nekom četvrtom?

Istine radi, taj sam podatak čuo u vrlo osobnim okolnostima i ne bih ga volio zlorabiti. Naime, nitko nikada i nigdje nije objavio takvo što, pa si ne mogu uzeti za pravo da svjedočenje jedne osobe, koju iznimno cijenim, bude relevantno za neku ozbiljniju priču. Ako je istina ono što mi je ta osoba kazala, onda ona nije jedina koja je to vidjela, a morali bi postojati i pismeni dokazi. Neka institucije i povjesničari rade svoj posao i utvrde pravo stanje stvari, a ja lijepo molim da se ovaj moj privatni razgovor ne koristi u druge svrhe, osim za ovu knjigu.

Nakon toliko godina, o prijavi nije bilo ni pomisli, jer ta osoba nikada ne bi javno svjedočila. Uostalom, što znači njezina riječ protiv svih ostalih?! *Nota bene*, u ožujku 2004. u Osijeku je Gradski radio organizirao premijeru filma Antuna Vrdoljaka *Duga mračna noć*, a ja sam mu, kao glavni urednik tog radija, bio domaćin. Film se prikazivao u kinu *Europa* i čim sam najavio Vannu, koja je otpjevala noseću pjesmu iz filma, i projekciju filma, Vrdoljak i ja otišli smo u restoran hotela *Osijek* i družili se puna tri sata. Sami. I ni riječ mu nisam rekao oko mog otkaza 1991. Iskreno, bi li to išta promijenilo u mojoj biografiji? Naravno da ne bi.

Na spisku za odstrel bilo je još 16-17 imena. S Kekanovićem sam razgovarao. Možete li se sjetiti tko je od novinara još bio na spisku?
Nije to bio popis za odstrel, već su na čekanje, s trajnom zabranom ulaska u službeni prostor Radija, poslali sve Srbe i nešto nepoćudnih Hrvata i Mađara, ukupno nas 18. Znam samo da sam kod Milasa odmah žestoko protestirao što sam na drugome mjestu tog popisa, prvi je bio Kekanović, tvrdeći da sam puno bolji i novinar i voditelj te da sam slijedom toga morao biti broj 1, kako mi i priliči. Zanimljivo, i na susjednoj je televiziji, RTV Centru Osijek, bilo Srba, ali njih urednik Darko Uranjek nije dao na popis. Recimo Vera Rakin je to preživjela, a otišla je samovoljno u prosincu ili siječnju 1992., nitko je s posla nije tjerao. To pak baca posve novo svjetlo na aferu 'Mrš na čekanje', jer je vidljivo da su i lokalni urednici imali poprilično moć i pravo odlučivanja koga zaštititi, a koga pak ne.

U vezi sa zapažanjem Veljka Kekanovića da su otkaze redovito dobivali stariji, a da su ih zamjenjivali mlađi, valja reći da je u to vrijeme i inače vladalo oduševljenje pojavom mladih novinara, a mladež je u to vrijeme ionako na brojnim društvenim područjima uzvisivana do statusa nacionalnog principa, mladi su doživljavani kao onaj dio društva koji je bio nekorumpiran prethodnim režimom, smatrani su nosiocima novog duha, kao svojevrsna opozicija mentalitetu starih

i na njih se gledalo kao na garante novog režima. Na tekst u kojem se idoliziraju mlade snage, koje se trebaju suprotstaviti „senilcima", naišli smo u zagrebačkom tjedniku *Danas*. „Ljudi koji u pancirnim košuljama izbjegavaju mine i tenkove, trče za odredima garde do prvih linija fronta, organiziraju i vode *press*-konferencije, uglavnom su tridesetogodišnjaci, a poneki su toliko mladi da ih nekoliko zajedno ima godina kao standardni TV izvjestitelj. Na pitanje gdje je nestao stariji reporterski kadar odgovori Mirne Berend, Denisa Latina, Tihomira Ladišića i njihova šefa Tomislava Marčinka, identični su. Rat u Sloveniji i početak rata u Hrvatskoj pratilo je nekoliko starijih imena HTV-a, ali se ubrzo pokazalo da 'suhoparno izvještavanje naučeno na sjednicama nekadašnjih komiteta ne može biti model po kojem će domaća i svjetska javnost biti pravodobno informirana o ratu'... Umjesto usporenih *naftalinaca* pojavili su se neki novi klinci koji se svakodnevno izlažu velikim rizicima."[56]

Stariji novinari nisu dijelili entuzijazam *Danasove* novinarke oko regrutacije mladih kadrova u medije. Tako se dvije godine kasnije, na 33. Izbornoj skupštini HND-a, doajen televizijskog novinarstva Dane Roško, koji se tih godina kao još jedan „naftalinac" također našao na listi za odstrel, na najezdu mladih kadrova osvrnuo ironično: „Prije nekog vremena jedan naš sugrađanin, sudjelujući na okruglom stolu o stanju medija u Hrvatskoj, tvrdio je kako u nas nije problem u slobodi medija, nego u kvaliteti novinara. Citiram ga: 'Mislim da imamo nesposobne novinare, koji su prošli kroz komunističke škole i jednostavno ne znaju svoj posao.' On vidi jedini izlaz u tome da se mlade, kako kaže, 'nauči kako da izvješćuju o istini'."[57]

Na redu je Radio *Karlovac*. Promjene su tamo nastupile odmah po dolasku HDZ-a na vlast. Grupa naoružanih ljudi 17. novembra 1990. upala je na Radio i zatražila smjenu urednika. To se uskoro dogodilo i Vladimir Bobo Delić, dotadašnji v. d. direktor Radne organizacije informativnih djelatnosti (ROID je obuhvaćao Radio i *Karlo-*

56 Petrinjak, Nataša. Mladost je poruka, *Danas*, 1. 10. 1991., str. 62.

57 Roško, Dane. Surovost ljudske oholosti, *Novinar*, broj 5-6, 1993., str. 12.

vački tjednik), i Vera Opačić Duduković, glavna urednica *Karlovačkog tjednika*, bivaju smijenjeni. Među uzurpatorima su, uz „zdrave snage" – novinare Mladena Muića[58] i Josipa Grdinu – bili još neki. Milan Cimeša u *Novostima* opisuje sam upad: „Pustili su me unutra, nitko mi nije ništa učinio. Telefonski sam nazvao policiju, ali oni nisu htjeli, a valjda ni smjeli reagirati. Očito su o svemu bili unaprijed obaviješteni. Moje najveće iznenađenje zbilo se kad sam želio ući u redakciju, a ogromni tip koji stoji ispred vrata s pištoljem za pojasom pitao me tko sam, što želim i kamo idem, dok Muić i Grdina iznutra viču da je sve u redu i neka me pusti. S upadom u Radio *Karlovac* najveći se dio radnika nije složio, pa smo organizirali konferenciju za medije i pozvali sve domaće, kao i dopisnike jugoslavenskih medija. Odaziv je bio dobar, ali o tom događaju u Hrvatskoj nitko nije objavio ni slova. Najveću su mu pažnju pridali mediji iz BiH, među kojima i Yutel[59] i Ratko Dmitrović iz beogradskog *NIN-a*."[60]

Nakon što je Cimeša nazvao policiju i vidio da od njih nema pomoći, nazvao je Bobu Delića, v. d. direktora ROID-a, i predložio mu da se i oni naoružaju i otjeraju uljeze. „Planirao sam uzeti stari očev revolver", kaže nam Cimeša. Međutim, Delić ga je odgovorio od toga, jer da će samo nastupiti „veliki problemi i pizdarije". Nove kadrove Cimeša vrlo dobro poznaje. „Mladen Muić iz *Večernjaka* dolazi za direktora Radija, a Josip Grdina za glavnog urednika Radija iz lista SOUR-a Uni-

58 Danko Plevnik u svojoj je knjizi napisao da je Mladen Muić bio predsjednik lokalnog HSP-a i svaki bi put poslije napada na Karlovac na Radiju puštao ustaške budnice. (Plevnik, Danko. *Onaj što piše. Kronika moga vremena*, Zagreb, Plejada, 2017., str. 142.)

59 Yutel je bila televizija koju je osnovala savezna vlada u jesen 1990., odnosno pokrenuta je na inicijativu Ante Markovića, tadašnjeg premijera, koji je početkom iste godine osnovao stranku pod nazivom Savez reformskih snaga Jugoslavije. Yutel je počeo s radom 23. 10. 1990., tokom marta 1991. djelomično je njegov program reemitirala i Hrvatska televizija, a s emitiranjem je prestao 11. 5. 1992. godine. Prva direktorica programa bila je Silvija Luks, a urednik Informativnog program bio je Goran Milić.

60 Cimeša, Milan. Veži konja gdje ti gazda kaže. Uz 45. rođendan Radija *Karlovac*, *Novosti*, 11. 5. 2007., str. 12-13.

ja iz Zagreba (otpad i sekundarne sirovine)." Paralelno s okupacijom Radija *Karlovac*, odvijalo se i preuzimanje *Karlovačkog tjednika*. „Nakon oružanog preuzimanja redakcije *Karlovačkog tjednika* u novembru 1990., mjesec i pol kasnije, točnije na pravoslavni Božić 7. januara 1991., novi direktor *Tjednika* Marinko Ogorec naređuje pravniku Željku Mataniću da pripremi rješenja o otkazu za dvadesetak ljudi u *Tjedniku*, uključujući i njega – Matanića", kaže Cimeša. Iz *Tjednika* su tad, među ostalima, istjerani i novinari Momir Lazić[61], Sredoje Simić, Vladimir Delić, Ljubomir Šainović, Boško Stojković, Borivoje Potkonjak, zatim urednica Vera Duduković, grafički urednik Igor Cikuša, inače, akademski slikar grafičar, pa čak i čistačica Radojka Lalić.

Neki od novinara otjeranih iz *Karlovačkog tjednika* dva i pol mjeseca kasnije, točnije u februaru 1991., pokrenuli su novi tjednik – *Nokat – Novi karlovački tjednik*. List je u to vrijeme donio nekoliko velikih intervjua s tadašnjim javnim akterima, poput Karlovčanina Gaje Petrovića, pa Svetozara Livade, Željka Mažara, lidera Socijalističke stranke i drugih. Kolege iz *Karlovačkog tjednika* tužili su *Nokat* zbog imena, ali su izgubili na sudu. Međutim, *Noktu* ni to nije pomoglo: negdje krajem ljeta 1991. prestao je izlaziti. Neki od novinara prešli su kasnije u pobunjeničke medije, poput direktora Slobodana Bunčića. Danas se neki na taj medij osvrću kao na velikosrpski i projugoslavenski. Našli smo na dosta tekstova o situaciji na Kordunu, saznali smo da su unutar Srpske demokratske stranke postojale dvije struje – ekspanzionistička Milana Babića i Raškovićeva pomirljivija struja, list je donio vijest o čišćenju školske lektire u višim razredima karlovačkih osnovnih škola, zatim o neuspjelom mitingu SDS-a u Karlovcu, a u jednom julskom broju donijeli su neprovjerenu vijest da je prema netom završenom popisu stanovništva u Karlovcu udio Srba prešao 50 posto, što je više predstavljalo *wishful thinking Noktovih* novinara, nego profesi-

61 **Momir Lazić (1947. – 2020.), bio je dugogodišnji novinar *Karlovačkog tjednika*. Specijalizirao se za kulturnu politiku i sedamdesetih i osamdesetih godina zalagao se za uvođenje samoupravljanja u kulturu. U prekretničkim godinama politički se radikalizirao, postao ministar kulture u RSK, portparol Milanu Babiću, da bi na kraju završio kao zagovornik teorija zavjera.**

onalno prenesenu informaciju. U februaru iste godine pokrenut je u Karlovcu još jedan tjednik – *Spektar*, koji su u kombinaciji vodili Petar Mrkalj i Sredoje Simić (također izbačen iz *Karlovačkog tjednika*), ali taj je poduhvat bio još neuspješniji, trajao je tek tri i pol mjeseca.

Za Milana Cimešu nakon novembra 1990. godine nastupaju teški dani. Do tada je bio novinar i urednik, vodio je centralnu informativnu emisiju na Radiju *Karlovac*, da bi nakon upada novih vlasti bio degradiran, plaća mu je smanjena, a novi mu urednik nije dozvoljavao sudjelovanje u programu. „Nisam smio pred mikrofon – da nešto ne bih bubnuo, govorili su Muić i Grdina – nisam imao ključeve redakcije, što sam god napisao, Grdina je bjesnio, ispravljao i križao. Bilo je to ponižavanje i maltretiranje", kaže Cimeša. Tako dočekuje oktobar 1991. godine. „Na posao sam dolazio svakog dana, pa i u tjednu od 4. 10. 1991. do 11. 10. 1991., kad mi je uručen pisani otkaz. Nisu mi dali da radim, a pripremljene tekstove i priloge nisu emitirali, jer nije išao redovni program, nego izvanredni – ratni. Muić mi je govorio da odem kući, jer da ne ide redovni program i da će me zvati kada krene redovan program. Ipak sam svakodnevno dolazio jer sam pretpostavljao što mi mogu napraviti", pojašnjava Cimeša. Otkaz je dobio zbog nedolaska na posao pet dana uzastopce i to prema Uredbi o radnim odnosima, zapošljavanju, socijalnoj zaštiti, mirovinskom osiguranju, dječjem doplatku i zaštiti žrtava u slučaju rata ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske. Prema toj Uredbi, Cimeša praktički nije imao šansi. Naime, u članku 7. te Uredbe stoji da radniku koji izostane s posla radni odnos prestaje onda kad nadležni organ u poduzeću procijeni da razlozi izostanka nisu opravdani. Ovakve akte i inače rese članci kroz koje provijava krajnja proizvoljnost i koji organima upravljanja dozvoljavaju da kadrovski ureduju po vlastitom nahođenju i bez dodatnog obrazloženja, a kad se takva arbitrarnost spari sa zlovoljom uprave pojedinog medija, za radnika se stvar tu obično loše završava.

Osim navodnog nedolaska na posao, problem je bio i u sadržaju Cimešinih priloga. U njemu novinar, prema izjavama Muića na sudu, ne koristi tada obavezne kvalifikacije kao što su „srbočetnički oku-

pator“ i slične. „Na dan otkaza Muić me pozvao u direktorsku sobu i dao mi je da izaberem – ili da odem na godišnji, koji još nisam bio iskoristio, i da po povratku zatražim sporazumni raskid radnog odnosa; ili će mi on odmah uručiti pismeni otkaz. Odlučio sam se za ovo drugo. Otišao sam u birtiju preko puta Radija, sačekao pola sata, došao po otkaz, razdužio se i otišao kući. Mislio sam da u tom slučaju imam veću šansu na sudu. Uostalom, ništa nisam učinio i mislio sam da ću lako dokazati da sam otkaz dobio zbog nacionalne i političke nepodobnosti. Otišao sam do advokata Dejana Dejanovića, sina karlovačkog paroha, i pokazao mu papir. Rekao mi je da ako hoću s time na sud, sigurno dobivam, jer otkaz formalno pravno nije napisan u skladu sa zakonom, obrazloženje ne sadrži pozive na članove zakona koje sam povrijedio, a i prije otkaza ide disciplinski postupak.“ Odluka o otkazu, također, nije sadržavala uputu o pravnom lijeku, a i novinarov prijestup u odluci bio je krivo deklariran.

Cimeša još konstatira: „Sve sudove sam izgubio. Najprije me je zastupao Davor Popović, koji me je nakon nekog vremena pozvao u svoju kancelariju, gdje mi je predao veliku kovertu sa svim papirima u mom slučaju i rekao mi da me više ne može zastupati, ne želeći reći zašto. U to sam vrijeme odbijao ići u vojsku, odnosno pozivao sam se na prigovor savjesti. Rekao sam da u tom sukobu ne želim sudjelovati ni na jednoj strani, jer potječem po ocu sa Korduna, a po majci iz Plaškog. Moja je pretpostavka da su advokata na neki način ucijenili i tko zna čime mu zaprijetili, misleći da mi je on pisao prigovor savjesti. A odbio sam HV smatrajući da ako nisam dobar za Radio *Karlovac*, onda nisam dobar ni za Hrvatsku vojsku i nisam želio biti topovsko meso.“

Milana Cimešu kasnije je branio advokat Sindikata novinara Hrvatske Mladen Sučević, ali su izgubili i u žalbenom postupku, pa onda i na Vrhovnom i na Ustavnom sudu. Poslije su pokušali i na Evropskom sudu za ljudska prava u Strasbourgu, ali su i ondje bili odbijeni. Cimeša ovdje taj sud prokazuje kao šarenu lažu, a nešto slično nam je rekao i Jovan Kosijer, koji također nije prošao u Strasbourgu. Kaže Cimeša: „Skoro 99 posto svih tužbi se odbacuje, a prvu selekciju tužbi radi službeni predstavnik tužene zemlje pri Sudu. Pa neće predstav-

nica RH odobriti i reći da njena država krši ljudska prava. Sud je duda varalica. Žao mi je ljudi koji prijete državi da će ih tužiti u Strasbourg, ne znajući šta ih čeka, samo gubitak vremena, novaca, živaca i na kraju razočarenje."

Ovako su izgledala svjedočenja u Cimešinom slučaju: „Što se tiče svjedočenja, korektno su svjedočili pokojni Tomica Belavić i Zdenko Pomoravec, ali u obrazloženju presude piše samo to da svjedoci Belavić i Pomoravec smatraju da sam trebao biti na poslu kao i svi drugi, što implicira da mene tamo nije bilo, a što nije istina. Konkretno: pitam ja Pomoravca da li smo mi velika ili mala firma, kaže on – mala. Da li se nečije duže odsustvovanje sa posla primijeti, on kaže da; da li si ti primijetio da mene duže vrijeme nema na poslu, on kaže – ne. Međutim, to se u presudi ne spominje. Ili, sutkinja pita Tomicu Belavića o tome što se priča za mene. On se samo nasmije i kaže otprilike da sam kao i svi drugi, u prosjeku, da svi mi idemo po birtijama, jer tamo srećemo ljude i dolazimo do informacija, a da ja pijan nikada nisam razbio službeni 'stojadin' kao Grdina, koji je tri puta u pola godine razbio službeno vozilo. Toga isto nema u presudi. Sve što je Radio zabrljao oni su tumačili greškom u pisanju."

Na prvo ročište trebalo je čekati čak devet mjeseci, jer se Mladen Muić nije pojavio na prvih pet rasprava. Kako nas obavještava Cimeša, poslije mu je Josip Grdina priznao da su toliko otezali zbog toga da u međuvremenu „prepariraju" sutkinju, u čemu su na kraju i uspjeli. Dosta godina kasnije, naš sugovornik našao se s Grdinom, koji se tom prilikom „izvinjavao i tumačio kako on nema ništa protiv mene, ni protiv Srba, jer je i njegova žena Milena Srpkinja iz Krnjaka i slično, pa nastavio da su se oni, HDZ-ova vlast, kao bojali šta ćemo mi uraditi, jer mi Srbi smo većina u *Tjedniku* i na Radiju, oni nisu znali jesmo li 'četnici' ili smo 'normalni', pa su zato oružano upali". „'Što se sutkinje tiče, pa naravno da smo to sredili; šta si ti mislio da ćeš dobiti sud. To si nismo smjeli dozvoliti, pa zato nas nije bilo na sudu prvih pet-šest puta dok sve nije bilo utanačeno'", prenosi Cimeša riječi Josipa Grdine.

Na kraju pitamo Cimešu i ovo. Bilo je na Radiju još Srba, pa nisu dobili otkaz: zašto baš vi? „Trebalo bi objasniti kako su opstali Milorad Božić, Vlado Dražić, Branko Obradović i tehničar Miroslav Stojaković. Oni su zapravo bili 'paradni konji', kako to kaže Danko Plevnik, a i Aco Stanković za nedavnog boravka u Karlovcu. Danko kaže da su oni ostali, i Aco se slaže, samo kako bi Vrdoljak i hadezeovci govorili – eto Srbi rade, da bi se izbio argument da je netko dobio otkaz zbog nacionalne i političke nepodobnosti. Zato Danko govori o paradnim konjima. Ja sam zapravo bio najslabija karika i najbolja meta za disciplíniranje ostalih i mene je bilo najlakše eliminirati. Govorio sam što sam mislio i ukazivao da to što se događa nije u redu i da neće dobro završiti."

Je li posrijedi koincidencija ili je ipak postojala neka usklađenost u djelovanju vladajuće stranke, ali istih dana kad je ulica smjenjivala uredništvo radija u Karlovcu, dogodio se manje-više identičan događaj na Radiju *Županja*. Tamo su lokalni hadezeovci u oktobru 1990. najprije upali u radiostanicu u trenutku dok je v. d. direktora bio odsutan, oduzeli su sve tekstove koji su bili pripremljeni za emitiranje toga dana, isfiltrirali su one „prave" i tako okljaštrene vijesti pustili u eter. Nakon toga su Radio, koji je dotad bio u sastavu Narodnog sveučilišta, prebacili u novoosnovano poduzeće „A. G. Matoš", čija je uprava odmah smijenila dotadašnjeg glavnog urednika Ivana Bešu. Kad je Ilija Vidović, novinar Radija *Županja*, o svemu tome napisao članak u *Glasu Slavonije* pod naslovom „Upad u radiostanicu", lokalni su ga hadezeovci tužili. Epilog je bio taj da je Vidović iselio iz zemlje, a da se strukovna organizacija oko ovoga nije oglasila.

4.
Tena Perišin: mit o šest i pol Srba[62]

62 Tena Perišin dugogodišnja je novinarka i sveučilišna profesorica. Radila je na HRT-u u dva navrata, od 1981. do 1996., te od 2000. do 2015. Također, predaje na Studiju novinarstva Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu. Radila je i na TV Mreži, i na Radiju *Slobodna Evropa*. Sudjelovala je u pokretanju HRT-a 4 te Televizije *Student*. Višestruka je dobitnica nagrada Hrvatskog novinarskog društva.

„Bilo je to sjajno vrijeme, mediji su tada bili važni, utjecajni i s jakim novinarskim perima. Nije bilo cenzure, partijski utjecaj slabi, a novine izlaze u visokoj tiraži. Jedan od najrelevantnijih listova je *Danas*, a i dalje postoje buntovni studentski listovi, kao i ugledne regionalne novine, poput splitske *Slobodne Dalmacije* ili riječkog *Novog lista*. Čak se i do tada proređimski *Vjesnik* otvara. Televizijske dnevnike uređuju i vode utjecajni profesionalci, naročito žene. Bio je to jedan sretan trenutak, ali nažalost tek trenutak, jer sve je vrlo kratko trajalo."[63]

Tako nekadašnja novinarka Televizije *Zagreb* Heni Erceg opisuje kraj 80-ih kad novinari postaju sve slobodniji. Stvorio se zrakoprazni prostor, kaže Ankica Barbir, u to vrijeme jedno od najprepoznatljivijih televizijskih lica. „Još početkom 80-ih", govori Ankica Barbir, „Dnevnik je počinjao protokolarnim događajima, sastancima saveznih institucija, da bi onda sredinom 80-ih počelo odleđivanje. Stari sustav se gasio, novoga još nije bilo. Nastao je zrakoprazan prostor u kojem odjednom mediji iskaču i rade životne teme. Prvu vijest o nekom štrajku objavila sam u Dnevniku 1985. godine. Dotad se nije smjelo znati da ljudi štrajkaju, a štrajkova je bilo ne znam gdje sve ne. Bio je jedan štrajk na Autobusnom kolodvoru. Cijela Hrvatska to zna, jer svi putuju preko Autobusnog kolodvora, a mi se pravimo ludi da toga nema. Baš sam imala veliku borbu oko toga, ali sam se uspjela izboriti. To mi je bila jedna od velikih pobjeda."

63 Za potrebe pisanja ovog članka, odnosno poglavlja, obavljeni su razgovori s 11 novinarki i novinara koji su radili na Radioteleviziji *Zagreb*, odnosno kasnije na Hrvatskoj radioteleviziji. Godine 2018. i 2019. intervjui su vođeni za potrebe diplomskih radova Rebeke Lesac i Janka Debeljaka, koje je autorica Tena Perišin mentorirala te zajedno sa studentima intervjuirala većinu sugovornika. Tada su obavljeni razgovori sa sljedećim sugovornicima: Ankica Barbir Mladinović, Ines Šaškor, Tomislav Jakić, Milan Gavrović, Mirjana Rakić, Saša Milošević i Slavica Lukić. Godine 2025. odgovori tih sugovornika još su jednom provjereni. Iste godine autorica je ponovila razgovore s nekima od gore spomenutih, te dodala intervjue s Heni Erceg, Brankom Šesto, Drenislavom Žekićem i Vanjom Sutlićem. Svi njihovi iskazi dani su u formi intervjua, većinom licem u lice, osim na onim mjestima gdje je za njihove izjave naveden neki drugi izvor.

Postali smo otvoreni prema utjecajima izvana, govori za televizijsku kuću Mirjana Rakić i nastavlja: „Struktura Dnevnika, kao i sami prilozi, bili su na najvišoj razini. Naši Dnevnici su bili apsolutno najbolji u to vrijeme. Sjećam se da je šef informativnog programa slovenske televizije rekao, ah, da mi vas je preseliti u Sloveniju, ne znam što bih dao, moji Slovenci svi gledaju hrvatski Dnevnik." Ines Šaškor, u to vrijeme glavna i odgovorna urednica Informativnog programa HTV-a, kaže: „Formalno gledajući, Televizija je bila čvrsto situirana u strukturi starog sustava, sa svim obilježjima partijsko-državne institucije. U stvarnosti, ona je u drugoj polovici 1980-ih postala praktički samostalna."

Za kontrolu medija u Jugoslaviji bile su zadužene republičke vlasti, a novinare se smatralo društveno-političkim radnicima. Velik broj novinara bio je učlanjen u Savez komunista i smatralo se da je članska iskaznica nužna za napredovanje u hijerarhiji. Kako piše Mark Thompson u knjizi *Kovanje rata*, „članstvom u Savezu komunista nije se dokazivalo osobno uvjerenje, već je ono služilo kao dokaz pouzdanosti".[64] Tomislav Jakić jedan je od novinara Radiotelevizije *Zagreb* koji nikada nije bio član Partije. U svojoj knjizi *Nisam zavijao s vukovima* kaže: „Znalo se da sam godinama uporno odbijao ući u SK, znalo se da sam Hrvat, a politički se nikad ni na koji način nisam eksponirao."[65] Dodaje da je to vjerojatno bio razlog zbog kojeg nikada nije bio urednik neke programske cjeline. Pretpostavlja da zbog toga nikada nije poslan u inozemstvo kao stalni dopisnik, da ni s Brijuna nije izvještavao tijekom državničkih posjeta Titu, a još sedamdesetih godina tadašnji direktor Televizije *Zagreb* Branko Puharić rekao mu je da zbog toga neće moći biti predložen za stalnog dopisnika iz inozemstva. Jakić kaže da je imao status komentatora mentora, što je bio naj-

64 Thompson, Mark, *Kovanje rata. Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Građanska inicijativa za slobodu javne riječi, Article 19, Zagreb, London, 1995., str. 14.

65 Jakić, Tomislav. *Nisam zavijao s vukovima. Sjećanja otrgnuta zaboravu*, Plejada, Zagreb, 2010., str. 36.

viši status, pa je time bio zadovoljan. I on sam pretpostavlja da je to bio razlog što ga je nova vlast devedesetih doživljavala kao podobnog za preuzimanje neke važne pozicije.

S novinarkom Branko Šesto stvari su stajale nešto drukčije. Zaposlila se 1985. na Televiziji *Zagreb* u redakciji Zagrebačke panorame, a već je nakon Univerzijade 1987. prešla u redakciju kulture. „U dokumentima za angažman na Televiziji meni je jasno pisalo da sam Srpkinja po nacionalnosti, ali me nitko oko toga ništa tada nije pitao. Nisam bila ni član Partije, a nisam se učlanila ni u sindikat. Ovo potonje sam učinila tek 1990., jer dotada to nije ni bilo važno, sindikati su se, kao što znaš, bavili raspodjelom svinjskih polovica." Godina 1990. bila je prekretnička u smislu da je njezina nacionalnost odjedanput postala presudna i za njen daljnji rad na Televiziji *Zagreb*. Tomislav Jakić kaže da se s prebrojavanjem na nacionalnoj osnovi susreo 1971., ali se s time brzo prestalo. „Mene osobno, kao ni bilo koga drugoga iz moje generacije, to nije interesiralo. Ja sam te 1971., na svoje veliko čuđenje, saznao da je, tada vrlo poznati i istaknuti novinar sportske redakcije, Boris Mutić, koji je bio prototip jednog zagrebačkog frajerčine, Srbin. E, onda se počelo govoriti u pola glasa 'znaš ti da je on Srbin'."

Od 1986. do 1990. Informativni program TVZ vodila je Ines Šaškor i o tom nam razdoblju kaže: „Političke strukture bivše Jugoslavije bile su u ratu, tada još verbalnom, još uvijek ne pravom, govorimo o 1987., 1988. i 1989. godini. Ta se struktura pomalo raspadala i mi smo ostali sami, što je bilo jako blagotvorno. E sad, neki su to znali iskoristiti tako da se stvarno profesionalno dignu najbolje što znaju i umiju. A neki su i dalje plivali uz političke strukture i guslali tu neku političku liniju, kao što se to dogodilo na Televiziji *Beograd*. Jednu jako snažnu televiziju pokorila je ekipa Slobodana Miloševića – pretvorili su ih u propagandi stroj." Paralelno sa svim tim, raste i gledanost emisija i kredibilitet televizijskih novinara u javnosti. „Mogu vam reći da je nama gledanost Dnevnika i svih informativnih emisija u tom razdoblju porasla za više od 100 posto. Imali smo gledanost Dnevnika i do 60 posto." Voditelji urednici središnjeg Dnevnika u 19 i 30 bili su krajem osamdesetih Gordana Grbić (1985. – 1990.), Ankica Barbir Mladi-

nović (1980. – 1990.) i Gradimir Agbaba. Prvi (popodnevni) Dnevnik vodili su Mladen Stubljar (1988. – 1992.), Gordan Splivalo i Zlatna Belavić, a takozvani treći Dnevnik uređivali su i vodili Drenislav Žekić, Mirjana Rakić i Branimir Dopuđa. Radilo se timski, tako da su obično urednik trećeg Dnevnika i urednik Vijesti pomagali u realizaciji središnjeg Dnevnika.

Prema programskoj shemi koju je koordinirao JRT, televizijski centri proizvodili su i emitirali svoje dnevnike. Nedjeljom su se na tzv. SH (srpsko-hrvatskom) području izmjenjivali savezni dnevnici koje su naizmjence uređivali Zagreb, Beograd, Sarajevo i Titograd. Potkraj osamdesetih TV Beograd i TV Novi Sad savezne dnevnike počinju koristiti za širenje velikosrpske politike. Polako se raspada i programska shema JRT-a, naročito nakon što je TV Beograd krenuo s agresivnim „upadima" u zajednički program. Televizija *Beograd* je, recimo, u zajedničkom terminu ponedjeljkom navečer, u srpnju 1989. pustila film s ćiriličnim titlovima, što je mnoge iznenadilo, jer su bili navikli na latinične titlove, kako je i bilo dogovoreno na razini JRT-a.

Preuzimanju mnogih termina u programu i sve većoj propagandi s Televizije *Beograd*, rukovodstvo TVZ-a suprotstavilo se odlukom o istupanju iz sheme saveznih dnevnika, a iz istih razloga odustalo se i od izmjenjivanja tjednog političkog magazina. Odluka je stupila na snagu 8. listopada 1989. U zajedničkom terminu utorkom i četvrtkom rezerviranom za dokumentarno-političke emisije, TVZ je emitirala svoje emisije – *Spektar* i *U krupnom planu*. Beogradski mediji, svi osim *Borbe*, napadali su *Spektar*. „Proglašavali su ga ustaškim, najavom obnove NDH i slično. U *press clippingu*, koji je TVZ radila, zabilježeno je tristotinjak napada na *Spektar*", navodi Ines Šaškor. Nove okolnosti dodatno su udaljile dva najjača centra: „I to je zapravo, ako mene pitate, bio medijski početak dezintegracije zemlje. Tad smo se svi počeli zatvarati u vlastite okvire", dodaje Tomislav Jakić. Uz stalni pritisak iz Beograda, vrlo je brzo na TV Zagrebu počeo i pritisak stranaka koje su se u Hrvatskoj tek formirale. O tom pritisku Šaškor kaže: „HDZ je formiran u lipnju 1989. Prigovarali su nam da smo pasivni, da se ne odupiremo srpskom nacionalizmu i da smo loši Hrvati."

U tim nemirnim vremenima novinarski posao postajao je sve opasniji. Heni Erceg, novinarka TV centra Split, za svoje je reportaže s Kosova dobila Zlatno pero, najviše priznanje struke, a zbog istih je reportaža bila i fizički napadnuta. Napadač ju je usred Splita presreo, ispljuskao i optužio da laže o ugroženim Kosovarima i da mrzi Srbe. Heni Erceg se prisjeća: „Neki momci su tog Svrdlina (napadač – Milorad Svrdlin, op. a.) odmah sustigli, on je uhapšen i osuđen na devet mjeseci zatvora, bio je iz okolice Knina, radio je neko vrijeme u policiji i sigurna sam da je bio tek egzekutor, poslan da me prestravi. I upozori. Ružna epizoda, jer tada još novinare nisu mlatili. Eto, bila sam prva žrtva srpskog nacionalizma na ovim prostorima, he, he." Nekoliko godina kasnije, Erceg će postati i jedna od prvih „neposlušnih", posljedično i nepoželjnih novinarki Hrvatske televizije, jer nije slijedila propagandističke naputke o tome kako izvještavati s kriznih i ratnih područja, već se držala činjenica.

Ankica Barbir Mladinović prva je u tadašnjem jugoslavenskom medijskom prostoru ukazala na to da je Slobodan Milošević na Gazimestanu (lipanj 1989.), u povodu obilježavanja 600 godina od Kosovske bitke, pozivao na oružje i rat. „Sledila sam se kad se tamo počelo zveckati oružjem. Sutradan dođemo na kolegij i svi se pitaju – što on to priča? Kažem da bi na to trebalo reagirati, Ines Šaškor je prepustila nama da se sami javimo tko bi to napravio. Svi šute, i ja se javim, iako sam užasno naivna u svemu tome, ali idem emocijom, osjećajem. Tjednik *Danas* je bio najotvoreniji, ali ni on još nije bio na to reagirao. Prva kritika na Miloševića bila je moja." TV Beograd opet je žestoko napao TV Zagreb na Kolegiju JRT-a, a beogradska *Politika* napala je Barbir Mladinović, optužujući je za razaranje Jugoslavije i zazivanje ustaštva. Na valu nacionalizma počinju se javljati i gledatelji. Barbir Mladinović na meti se našla zbog svojih prezimena: „Nakon tog komentara pišu mi gledaoci: 'Draga gospođo Barbir, jako smo Vas cijenili do sada i poštovali, ali Vama se nakon ovog komentara vidi iz očiju koliko mrzite Srbe.' Nakon toga stiže pismo od Hrvata: 'Draga gospođo Barbir, jako Vas cijenimo i poštujemo, ali kako ste se mogli udati za tog Srbina?' A moj muž je Mladinović, ali on je Hrvat. Ja sam Srpkinja Barbir."

Tko je mogao misliti da će se baš novinari koji su raskrinkavali srpski nacionalizam već početkom 90-ih naći pod pritiskom hrvatskog nacionalizma?! Televiziju *Zagreb*, koja se tijekom jugoslavenske političke krize s kraja 80-ih godina osamostalila, oslobodila utjecaja dnevne politike i u novinarskom smislu profesionalizirala, čekao je novi veliki zadatak – organiziranje televizijskog praćenja prvih višestranačkih izbora 1990. godine. Trebalo je stvoriti pravila i koncipirati program, a nitko od urednika nije imao to iskustvo, jer višestranačja nije bilo. Ines Šaškor, kao urednica Informativnog programa, s Vanjom Sutlićem, Lukom Mitrovićem, Damirom Matkovićem i Augustinom Bašićem radila je i pripremala taj projekt. Koliko je to bilo shvaćeno ozbiljno najbolje govori činjenica da je Damir Matković dobio u zadatak da od BBC-ja nabavi programske smjernice. U izbornoj noći četverosatnu su emisiju vodili Mirjana Rakić i Drenislav Žekić, koji nam kaže: „HDZ je već plesao, a mi smo mislili da nikakvih promjena neće biti." Bili su uvjereni da su dokazali da mogu profesionalno raditi svoj posao. Mirjana Rakić to potvrđuje i dodaje: „Kod nas je vladala euforija te večeri. Ne samo kod nas novinara nego kod svih koji su sudjelovali u tome. Tad smo mislili da sudjelujemo u stvaranju povijesti, u jednom političkom iskoraku, mislili smo da će se sve otvoriti, očekivali smo – samo pozitivu." Te večeri kao da se zaboravilo na protekle mjesece, na napade na TVZ, koji su stizali i iz Beograda i iz Zagreba. A u napadima kod kuće posebno je glasan bio HDZ. Svoju su kampanju temeljili između ostaloga na nepravednom položaju Hrvata u Jugoslaviji, a TVZ koristili kao primjer. Prikazivali je i prozivali da je prosrpska, odnarođena, antihrvatska, projugoslavenska institucija u kojoj u upravnom i uredničkom sloju dominiraju ljudi srpske nacionalnosti.

Ines Šaškor podsjeća na još jedan zanimljiv događaj koji se odvio iza kulisa. Dva dana prije prvog kruga izbora u travnju 1990., emitirana je uživo emisija koju je vodio Luka Mitrović, a u kojoj su se sučelili lideri četiri najjače stranke – Franjo Tuđman (HDZ), Ivica Račan (SDP), Željko Mažar (SSH) i Miko Tripalo (KNS). Na inicijativu glavnog urednika TVZ-a Miroslava Lilića, trebalo je dobru emisiju prosla-

viti večerom. Prema običaju, prisjeća se Ines Šaškor, Lilić je uglavnom sve zabavljao, pričao štoseve, a najveća napetost osjetila se u odnosu Tuđmana i Tripala koji se nisu podnosili. Šaškor je iskoristila donekle opuštenu atmosferu da demantira tezu koju je HDZ lansirao: da su od 7 urednika Dnevnika – 6 i pol Srbi. „Pristojno smo pričali, ne mogu reći da nismo. I onda sam ja iskoristila priliku, kad se on malo opustio, da mu ukažem kako se na svakom skupu HDZ-a spominje antihrvatska, prosrpska, projugoslavenska, odnarođena Televizija *Zagreb*, sa Srbima u rukovodećoj strukturi. Jest da imamo Veljka Kneževića, generalnog direktora, koji je Srbin, ali u 45 godina Televizije *Zagreb* bila su dva Srbina na tom položaju. Zlatko Sinobad i Knežević, nitko više. Direktor Televizije je Hrvat, direktor Radija je Hrvat, glavni urednik Televizije je Hrvat, glavni urednik Radija je Hrvat, direktori tehnike i Radija i Televizije su Hrvati, direktor Odašiljača je Hrvat, glavni urednici šest programa koje ima Televizija su Hrvati, Informativni smo ja i moja dva zamjenika Hrvati. U pet od šest redakcija Informativnog programa urednici su Hrvati. Urednika Dnevnika imam devet, pet su Hrvati, tri su Srbina i jedna Jugoslavenka – to vam je struktura. A on meni: 'Dobro, dobro da ste mi rekli'."

Iako joj je zahvalio na informaciji, nastavio je ponavljati teze o nacionalnoj strukturi televizije kao dominantno srpskoj. Šaškor je to svaki put pokušala demantirati. „U to vrijeme, u proljeće 1990., još su objavljivali moje odgovore. Svaki put bih rekla – to nije točno. Nismo birali urednike i novinare po toj osnovi, a nakon što je Tuđman to izgovorio, morala sam pitati kolege što su po nacionalnosti. Za neke nisam ni znala što su."

Prema mišljenju Vanje Sutlića, koji je u to vrijeme bio zamjenik Ines Šaškor, dva su događaja zauvijek odredila smjer, najblaže rečeno, nepovjerljivog odnosa između HDZ-a i Televizije *Zagreb*. Prvi, komentar Gradimira Agbabe u Dnevniku u povodu navodnog pokušaja atentata na Tuđmana za vrijeme predizbornog skupa HDZ-a u Benkovcu 18. ožujka 1990. I drugi, u nedjelju, 13. svibnja 1990., tjedan dana nakon drugog kruga izbora, neredi na stadionu i prekid utakmice *Dinamo – Crvena zvezda*, što je izravno prenosio sportski novinar Boris Mutić.

O oba ova slučaja govori se i na drugim mjestima u knjizi, ali zadržat ćemo se nakratko na benkovačkom slučaju kako bismo dodatno ilustrirali atmosferu uoči i za vrijeme izbora.

Dana 18. ožujka 1990. u Benkovcu, nacionalno miješanoj sredini, održavao se predizborni skup HDZ-a. Dok je govorio predsjednik HDZ-a Franjo Tuđman, Boško Čubrilović izvukao je pištolj. U tom trenutku nije se znalo kakav pištolj. Napadača je svladalo Tuđmanovo osiguranje. Te iste večeri Dnevnik TVZ objavio je komentar koji je pročitao urednik i voditelj Gradimir Agbaba. Vanja Sutlić, zamjenik Ines Šaškor, kaže da nije bio na poslu kada se sve to događalo. Vratio se s odmora, pogledao Dnevnik i kaže da je od bijesa skoro razbio stol. „Kad netko uperi bilo što, štap, drveni pištolj u uzavreloj atmosferi u nekoga, pogotovo na nacionalno miješanom terenu, ti ne možeš drugačije reagirati nego da to osudiš. To je elementarno pravilo. Ti moraš dati vijest, a onda se kasnije možeš baviti analizama, što je dovelo do toga... U tom trenutku mi nismo bili u prilici analizirati, je li posrijedi bio pravi pištolj ili ne. Poslije je ispalo da je to bio nekakav plinski pištolj, ali to tada nitko nije znao.“ Sutlić je, dakle, smatrao da je problem bio u uredničkom nesnalaženju te da nije trebalo dati zeleno svjetlo da se uz vijest o incidentu u Benkovcu uvrsti i komentar, koji se mogao interpretirati po principu „dobio je ono što je tražio“. „Ne trebam ni reći da se drugi dan sručilo nebo i zemlja na nas koji smo manje-više do tada radili besprijekorno“, prisjeća se Sutlić i dodaje: „Uza sve to, otvorilo se i pitanje aktera tog i kasnijih televizijskih priloga u smislu prebrojavanja krvnih zrnaca. Pa se govorilo da je Agbaba Srbin, iako nije, da je Mutić Srbin, pa da je Gordana Grbić Jugoslavenka i komunistica, da je Ines Šaškor unitaristica...“

U svakom slučaju komentar je izazvao bijes HDZ-a, a posebno su se obrušili na Ines Šaškor. „Svojim su tajnim snagama u kući naredili da mi noću pretresu sobu i provjere odgovara li otisak moje pisaće mašine originalu koji je išao u Dnevnik. *Nota bene*, potpuno nepotrebno, jer se zna da ja stojim iza komentara, ali to je bila demonstracija metode zastrašivanja kojom su se služili – kopali su mi po stvarima i potrudili se da ja to saznam. Poručivali su mi i koji sve novinari već

tajno rade za njih, ali o tome ne bih pojedinačno.“ Ines Šaškor prisjeća se da su dan poslije gotovo svi na kolegiju Televizije *Zagreb* stali u obranu komentara, i direktor Goran Radman i glavni urednik Miroslav Lilić, pa dodaje: „O Vanjinoj burnoj reakciji ne znam ništa.“ Na kolegiju Informativnog programa većinski je donesena odluka da za vrijeme kampanje više neće biti komentara. „Kasnije su stvari išle svojim tokom“, kaže Šaškor. „HDZ nam ni jedan pojedinačni prilog više nije kritizirao, a mi smo bili politička meta kao takvi.“

Prisjećajući se razdoblja nakon pobjede HDZ-a Tomislav Jakić govori o tadašnjim odnosima u redakciji: „Shvatio sam da je krenulo raslojavanje i u krugovima mojih kolegica i kolega. Nakon izbora jedna tadašnja urednica Dnevnika, za koju će se kasnije saznati da je bila prva novinarka koja je ušla u HDZ, u jednom momentu mi je rekla: ‘Znate, mi smo razgovarali.’ Nisam znao tko je to mi. ‘Pa, mi mislimo da biste vi bili jako pogodni da budete na čelu Informativnog programa.’ Shvatio sam da među novinarima postoje nekakve struje unutar kojih se kreće u razgovore o kadrovskim rošadama.“ I nije se prevario. Već u lipnju 1990. organizirana grupa televizijskih radnika, koja se nazvala „Grupa 37“, zatražila je smjene. Šaškor piše da je to bila „prohadezeovska grupa za pritisak“, za koju se vladajuća stranka ubrzo prestala zanimati. Među inicijatorima pobune bilo je najmanje novinara. Tražile su se kadrovske promjene koje su uključivale i smjene, prema njihovu mišljenju, nepodobnih. U vrijeme održavanja jednog od tih sastanaka, Milan Gavrović bio je na službenom putu. „Kad sam se vratio, odmah je krenula priča o tom skupu. Da je Peroš[66] rekao da sve novinare treba zgaziti kao žohare. A kad ono, ide Peroš prema nama, nas nekoliko stojimo – a on se ponaša kao da smo sad svi mi odjednom prijatelji. Slavoljub Bosnić ga otpili: marš žoharu.“

Na poziv Antuna Vrdoljaka, članovi kolegija Televizije došli su u Predsjedništvo Socijalističke Republike Hrvatske u Visokoj ulici. Uz ponavljanje Tuđmanove teze o šest i pol Srba u TV Dnevniku, Vrdo-

66 **Luka Peroš, osvjetljivač u ENG ekipi, jedan od organizatora prosvjeda na Prisavlju.**

ljak je „prozivao poimenično ljude iz Informativnog programa, i to po nacionalnoj osnovi i po porodičnoj biografiji, sve na način koji je moralno i ljudski neprihvatljiv“, kazala je Šaškor za *Večernji list* u broju od 28. lipnja 1990. Ostavku na funkciju pomoćnika direktora za program i zamjenika direktora prvi je dao Miroslav Lilić. Neki, poput *Borbe*, navode da je Lilićeva ostavka bila potaknuta Vrdoljakovom izjavom o tome da je u Francuskoj nakon Mitterrandova dolaska na vlast čak 148 urednika televizije, u roku od dva dana, dalo svoje mandate na raspolaganje. Neopozivu ostavku dala je i Ines Šaškor. Tom je prilikom, prema *Vjesniku* od 26. lipnja 1990., rekla ovo: „U demokraciji se, gospodo, ne pada zato što je pala politika, nego zato što netko ne zna raditi svoj posao. Za razgovor o sposobnostima i nesposobnosti, znanju i neznanju, radu i neradu spremna sam uvijek. Za sudjelovanje u stranačkom scenariju rušenja rukovodstva nisam.“

Svoje mandate na raspolaganje stavila su i 24 druga urednika na RTZ-u. Generalni direktor Radiotelevizije *Zagreb* Veljko Knežević, prvi od kojega je ostavka zatražena, smijenjen je na inicijativu Radničkog savjeta. Goran Radman kuvertirao je svoju ostavku odmah po završetku izbora i otišao na studijski boravak u SAD.

U novoj ulozi komentatorice Ines Šaškor nije dobivala nikakve zadatke. Do trenutka kad joj je bio zabranjen ulazak u zgradu, redovito je dolazila na posao: „Stavili su me u jednu sobu i stavili su mi jednog HDZ-ovog člana da sjedi preko puta mene. On je najprije bio portir, pa obavještajac, zatim organizator, da bi se kasnije počeo potpisivati i na špicama.“

O HDZ-ovom preuzimanju Televizije govori Milan Gavrović. „Htjeli su preuzeti Televiziju pod svaku cijenu, ali nisu odmah uspjeli dovesti pravog čovjeka. Hrvoje Hitrec, kao prvi izbor za ravnatelja, pokazao se kao čovjek koji je bio zbunjen i uplašen.“ Hitrec je na čelo HRT-a imenovan 24. srpnja 1990., a za direktora Televizije postavljen je Branko Lentić. Glavni urednik postao je Miroslav Lilić. Stjepo Martinović na Televiziju je došao iz *Vjesnika* i od Ines Šaškor preuzeo uredništvo Informativnog programa, no na toj funkciji ostao je samo nekoliko tjedana.

Gordana Grbić napustila je Dnevnik prije višestranačkih izbora. Šaškor objašnjava zašto je to bilo tako: „Gordana nije vodila Dnevnik zbog odredbi naših Izbornih pravila – kandidati na izborima nisu se mogli pojavljivati na ekranu. Radili su novinarske poslove na desku. Tako je bilo i s drugim novinarima koji su bili kandidati, poput Bože Sušeca ili Branimira Bilića. Kada su izbori završeni, novo vodstvo je Gordanu naprosto zbrisalo."

Jedan od voditelja urednika Dnevnika – uz Mirjanu Rakić, smatran je 80-ih godina licem nove generacije – bio je i Drenislav Žekić. On je pak nakon izbora odradio još nekoliko Dnevnika i onda otišao na godišnji odmor. „Kad sam se vratio, gledam raspored, ne jednom, nego više puta i vidim da mi je ime precrtano za rad u središnjem Dnevniku. Bio je osmi mjesec 1990. Pitam Lilića o čemu se radi, a on mi kaže – Vrdoljak ne dâ da vi radite. Ja kažem, dobro, recite mi onda što da radim, pustite me da idem raditi atletiku[67] u Split. A Lilić meni – a joj, ma ni slučajno tamo, tamo je Vrdoljak, te ovo, te ono. I onda su mi rekli da odem na Drugi program. Uglavnom, vidim da gdje god da dođem, raduju mi se 'ko mater ludoj ćeri'. Nitko te neće, nitko te ne treba. I onda sam u međuvremenu otišao kao reporter u Donji Lapac izvijestiti o tome kako su Srbi oteli oružje hrvatskoj policiji. Ja sam bio valjda jedini novinar koji tom prilikom nije dobio batine, jer u to su vrijeme već bili nalupali Boru Vučkovića u Petrinji, pa Sašu Miloševića, Denisa Latina..."

Smjena iz Dnevnika Ankicu Barbir Mladinović nije iznenadila. Dapače, očekivala je to. Datuma odlaska iz dnevničkog kadra naša se sugovornica nije mogla precizno sjetiti. Vodila je i uredila još dva ili tri Dnevnika, a onda je nastupila sezona godišnjih odmora, pa pretpostavlja da je do smjene došlo najkasnije u rujnu 1990. A da je u pravu, potvrđuje u intervjuu Jakić, koji je i donio odluku o njenoj smjeni iz Dnevnika. Jakić je u rujnu 1990. od Miroslava Šafera preuzeo redakciju Informativnog programa, odmah po svom povratku

67 **Europsko prvenstvo u atletici, Split, 26. 8. – 2. 9. 1990.**

iz Amerike, odakle je izvještavao o posjetu predsjednika Tuđmana i njegove delegacije hrvatskoj dijaspori. Prednost mu je bila i to što je percipiran kao netko tko nikad nije bio u SK. Jakić kaže da su ga kolege nagovarale da se prihvati te funkcije: „Smatrali su da sam ja manje zlo. Bio sam poznat po tvrdoglavosti. I vjerojatno ovi koji su mi to rekli, daj prihvati, jer će ovi dovesti svojega, znali su da to neće biti dugog vijeka." Nedugo nakon preuzimanja Informativnog programa, u novoj ulozi urednika, dobiva pitanje novinara revije *Studio* o tome je li Ankica Barbir Mladinović smijenjena iz Dnevnika. Jakić kaže: „Ankica Barbir dugo je živjela u uvjerenju da sam je maknuo iz Dnevnika po naređenju HDZ-a. Jesam, maknuo sam je, ali upravo zato da je HDZ ne bi smijenio naprasno i da je ne bi poslali da sjedi u nekoj sobi i čeka – ne znam što. Kao što je tada bilo dosta ljudi koji bi svaki dan dolazili na posao i uzalud čekali da im netko dade radni zadatak." Jakić dodaje da je zapravo htio zaštiti Barbir Mladinović, i baš zato ju je premjestio u *Spektar*.

Tu političku emisiju u novim okolnostima uređivala su dva urednika. Među njima više nije bio ni Milan Gavrović. „Nakon izbora, napravio sam dva ili tri *Spektra* i otišao na dopust. Preko ljeta emisija nije išla. Onda su mi provalili u sobu i od materijala koji su tamo našli napravili emisiju", prisjeća se Gavrović. Vodstvo kuće nekih se zaposlenika, obično starijih, odlučilo riješiti već spomenutom formulacijom o tehnološkom višku. Gavrović objašnjava da se tako na zakonit način nepoćudnima omogućila prijevremena mirovina dokupom staža.[68] Ljudi bi dobili i otpremninu, a jedni uvjet bio je da imaju navršenih 55 godina života, kaže Gavrović, pa dodaje kako je njemu, s obzirom na okolnosti, to bio odličan izbor. No priznaje, mnogima nije bilo lako: „Čitav niz ljudi se predomišljao. Meni je Dane Roško svaki dan dolazio u sobu s pitanjima – što ti misliš, što da ja napravim... Kažem mu, Dane, imaš tri godine manje staža od mene. Prema tome, puna šaka brade. Idi i potpiši. Dobit ćeš neku penziju, pa poslije na

68 Gavrović, Milan. *Bolesna vremena*, Srpsko narodno vijeće, Zagreb, 2016., str. 12.

tu penziju dodaj što god zaradiš. Međutim, on se na kraju nije odlučio na otpremninu." Taj prvi val odlazaka bio je, kaže Gavrović, puno bezbolniji u usporedbi s onima koji su uslijedili. Kasnije su nepodobni kadrovi počišćeni odjednom, a dokup staža više se nije nudio. Gavrović je službeno umirovljen u ožujku 1991. Jakić podsjeća da nije te 1991. godine bio prvi put da Gavrović stradava zbog politike. „Godine 1971. smatran je bliskim 'proljećarima', pa je nakon gušenja pokreta neko vrijeme sklonjen iz kadra." Da bi paradoks bio još veći, kaže Jakić: „Milan Gavrović je Srbin. A stradao je zbog toga što je u svojim komentarima zastupao politiku čistih računa unutar federacije, što je protumačeno kao zastupanje velikohrvatske linije. Uvijek u takvim vremenima imate niz gluposti, stradaju ljudi na pravdi Boga."

Odnos s Hitrecom Jakiću nije bio lagan. Više puta generalni direktor izrazio je nezadovoljstvo radom Informativnog programa s Jakićem na čelu. Između ostalog, Hitrecu je smetala odluka o ukidanju komentara u Dnevniku kojom je Jakić pokušao spriječiti manipuliranje informacijama. Vidjevši da mu se Jakić suprotstavlja, Hitrec je u središnji Dnevnik kao urednika voditelja postavio dotadašnjeg radijskog novinara Mladena Lackovića, koji je imao zadatak isti komentar, koji bi ranije tog dana pročitao na radijskim vijestima, ponovno pročitati u televizijskom dnevniku.[69] Jakić dodaje da su ti komentari bili huškački nastrojeni i njima je Lacković „iz dana u dan dizao temperaturu".

U ožujku 1991. generalni direktor HRT-a postaje Antun Vrdoljak i obećava provesti odgađane čistke. Metoda je bila jednostavna, kaže Ines Šaškor: „Nećemo ih otpuštati, natjerat ćemo ih da sami odu." Tada i Tomislav Marčinko dolazi iz Novog Sada i preuzima od Jakića Informativni program. O Marčinku Heni Erceg govori ovako: „Marčinko je bio posebna priča, ona kad se od tvrdog člana SK probudiš kao rigidni hrvatski nacionalist, pa nekako moraš nadoknaditi izgubljeno vrijeme. Moje iskustvo s njim najbolje oslikava događaj kada sam

69 O tome više u: Jakić, Tomislav. *Nisam zavijao s vukovima. Sjećanja otrgnuta zaboravu*, Plejada, Zagreb, 2010., str. 44.

napravila izvještaj s protesta radnika splitskog škvera i građana ispred Komande Vojno-pomorske oblasti u Splitu, kada je netko iz rulje pucao i ubio vojnika Makedonca, a drugog su mladića skoro udavili na vojnom transporteru. Izvještaj sam montirala i otišao je u takozvanu međunarodnu razmjenu. Kadar davljenja i sav taj nacionalistički naručeni bijes, uz nepotrebnu smrt 19-godišnjeg vojnika Saška Gešovskog iz Kavadaraca, više se nije pojavio, a Marčinko me nazvao i počeo bijesno govoriti da se ponašam kao da mi je otac general JNA i slične bedastoće. Antun Vrdoljak pak bio je prekaljeni lisac, Tuđmanov adorant, on mi je oduzeo pravo na rad, ali mi je, i dok sam bila na bolovanju, uredno slao zimnicu, pakete kobasica i pancete. I zapravo mi nije htio dati otkaz. Čekao je i dobro procijenio da ću to učiniti sama."

Novinar Hrvatske televizije Saša Milošević redovito je tijekom '90. i '91. pratio politička zbivanja u zemlji. Izvještavao je i s Plitvica 31. ožujka i 1. travnja 1991., kada su stradali hrvatski policajci. Kamera HTV-a tamo je snimila i kolonu tenkova JNA, ali HTV to nije prikazao kako gledatelji tenkove u nacionalnom parku ne bi protumačili kao „srpsku granicu u Hrvatskoj". Tom prilikom, razgovarao je i s novim generalnim direktorom HRT-a Antunom Vrdoljakom, a ovaj mu je poručio – da se primiri.[70]

Nekoliko dana kasnije, Saša Milošević u Kostajnici je pratio skup hrvatskih Srba koji je vodio osnivač SDS-a Jovan Rašković. Došavši na skup, Milošević je čuo kako Rašković okupljenim Srbima govori da ne želi rat: „'Ako ste rekli da vas vodim, ja ću vas voditi, ali vas neću voditi u rat puškama, nego u rat perom, ja sam rekao ustanak perom, ustanak knjigama, a ne to!' Rašković je u to vrijeme već bio politički mrtvac, samo što on to još nije znao", napominje Milošević. Po završetku skupa, Milošević se s vrijednim materijalom požurio natrag u redakciju. Odluka kuće bila je da se to neće emitirati. Imajući na umu tko kontrolira Televiziju, Milošević to tumači ovako: „Vjerojatno je u

70 Thompson, Mark, *Kovanje rata. Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Građanska inicijativa za slobodu javne riječi, Article 19, Zagreb, London, 1995., str. 143.

to doba Tuđmanu odgovarao rat, jer on primirjem s JNA, koja, recimo to tako, čuva ta srpska područja, neće dobiti onoliku Hrvatsku kakvoj se nadao, a nadao se Hrvatskoj s BiH."

Saša Milošević se nakon Plitvica i Kostajnice ipak nije „primirio". Neki od izvještaja – ovaj put iz Slovenije – ponovno mu nisu objavljeni. Marčinko ga povlači drugi dan rata. Dvadeset dana ne dobiva niti jedan radni zadatak, niti odgovor na pitanje – zašto je povučen. Traži objašnjenje i od i Vrdoljaka. Jedne večeri pozovu ga Marčinko i Lilić, i kažu: „Janez Janša, slovenski ministar obrane u to vrijeme, žalio se na tebe zbog neobjektivnog izvještavanja", kazali su mu. „To je, blago rečeno – pizdarija. Koliko god taj rat bio smiješan, ipak je teško očekivati da će se vrhovni komandant baviti time je li neki novinar rekao ovo ili ono. Samo se tražio razlog da se ljude poput mene makne", nastavlja Milošević. Poznavao je kao novinar Janšu, više puta ga je intervjuirao, pa je odlučio provjeriti. Nakon toga, bilo je jasno da je stvar potekla iz kuće. Zaključuje: „Ljudi su uklanjani iz dva osnovna razloga – ili zato što su srpskog porijekla ili su bili rasni novinari koji samo hoće izvještavati o onome što vide, a ne prema zahtjevima nadređenih. U tom smo se smislu zapravo vratili u pedesete godine." S već određenim iskustvom skupljenim izvještavanjem s kriznih žarišta, najprije s Kosova pa potom i iz Hrvatske, Milošević nije želio podilaziti televizijskoj vlasti.

Nije to htjela ni Slavica Lukić, unatoč tome što je u „žrvanj" bačena vrlo brzo nakon dolaska na Televiziju. Dok je završavala studij, intenzivno je pratila liberalizaciju medija krajem osamdesetih, počela je pisati za *Start*, a onda joj se svidio moderniji pristup televiziji Saše Miloševića i Denisa Latina. Na audiciju se javila sredinom 1990. godine, pa nakon šest mjeseci i mnogih testiranja – u konkurenciji od sedamsto prijavljenih – Slavica Lukić je s još osam kolega honorarno primljena na HRT.

Lukić se i danas pita kako je bilo moguće da je primljena unatoč činjenici što je Srpkinja, dok se istodobno novinare „krive" nacionalnosti s Televizije uklanjalo. Kaže da su neki tek poslije shvatili da su pogriješili i prisjeća se te epizode čije je detalje naknadno saznala:

„Kad je audicija već bila iza nas, a mi koji smo je prošli već potpisali ugovore o honorarnoj novinarskoj suradnji u Informativnom programu HTV-a, jedan od članova komisije za odabir kandidata, ujedno i član tadašnjeg televizijskog uredništva, u povjerenju mi je ispričao da je po svršetku audicije oko mene nastao prijepor. Jedan od članova komisije navodno je rekao da su sa mnom pogriješili jer imam neki problem u govoru... Zapravo su, objasnio mi je, naknadno pokušali smisliti razlog da me eliminiraju, jer je netko iz vrha kuće zadužen za brojanje krvnih zrnaca naknadno shvatio da im se na audiciji za Informativni program HTV-a, potkrala i jedna Srpkinja. Sugovornik mi je ispričao da je u nekom trenutku taj razlog i otvoreno iznesen, ali da je potezanje moje nacionalnosti silno razljutilo Vladu Gotovca, koji je, kao savjetnik ravnatelja HRT-a, bio jedan od članova HTV-ove Komisije za odabir kandidata na audiciji. Po riječima moga sugovornika, Gotovac je ustvrdio da će, ako se mladu osobu eliminira samo zbog njezine nacionalnosti, podnijeti ostavku na poziciju savjetnika ravnatelja HRT-a jer se takve stvari ne smiju događati i jer to nije Hrvatska za koju je on robijao. I tako me Gotovac, ako je priča točna, bar za neko vrijeme spasio. Gotovčev sam politički rad u kasnijim godinama pratila i često mi je prolazilo kroz glavu da ga u nekoj prilici moram pitati za tu epizodu. Ali uvijek bih odgodila, jer bih svaki put, prisjećajući se te priče, osjetila grč u želucu. I na koncu nisam."

Tako je Slavica Lukić u siječnju 1991. televizijsku karijeru započela u *Zagrebačkoj panorami* i ubrzo je počela izvještavati s terena. Bila je u Sisku i Osijeku gdje su, kako kaže, ljudi srpske nacionalnosti odvođeni i nestajali, a da novinari o tome nisu mogli znati ništa, jer su sve informacije filtrirane kroz krizni štab. Prisjetila se i jedne noćne epizode iz Osijeka kad se u blizini hotela, gdje su odsjeli novinari, čulo ispaljivanje granate. Sutradan je nazvala štab koji je već poslao informaciju da je „noćas Osijek opet granatiran". „Kad ste na terenu, naučite razlikovati kad granata padne, a kad se ispali. Tu ispaljenu granatu jako dobro sam čula jer je, kao što rekoh, hotel bio u neposrednoj blizini, da bi pet-šest minuta nakon toga uslijedili uzvratni topnički napadi na grad. Nazvala sam krizni štab i ispričala svoju verziju. Čovjek s

druge strane samo se nasmijao i rekao 'gospodična, ja ne znam što ste vi čuli, ali se dogodilo ono što piše u faksu koji ste primili'."

Problem je bila i retorika korištena u izvještajima. Ankici Barbir Mladinović, nakon izvještavanja sa sisačkog ratišta, završila je i ratna reporterska karijera. Vodstvu Televizije zamjerila se jer je neprijateljske snage oslovljavala „krivom" formulacijom: „Trebala sam koristiti izraze kao srbokomunistički, fašističko-četnički i nemam pojma što sve ne. A ja sam uporno govorila 'pobunjeni Srbi', da bi me nakon toga maknuli sa svih terena." Na nova interna pravila nije se oglušila samo Barbir Mladinović. Naime, u internim pravilima stajala je uputa da se treba koristiti izraz – srpski teroristi, i da se JNA mora nazivati „srpsko-komunistička okupatorska vojska". Zbog iste se stvari Tomislavu Marčinku više puta zamjerila i Slavica Lukić. „Rekla sam mu da to smatram neprofesionalnim, da izrazi koje koristim vrlo jasno govore tko je tko, a osim toga u nekakvom izvještaju u trajanju od 30 ili 40 sekundi redundantno je ako tu kobasicu koristite tri puta. Puno je lakše ako kažete 'srpska vojska', 'jugo-vojska', da svi razumijemo o kome je riječ."

I Branka Šesto vidjela je da se više nije moglo slobodno izvještavati. Poslali su je u Ratni studio Sisak. „U hotelu Panonija gdje smo bili smješteni, imali smo u jednoj sobi montažu. Zamijenila sam Igora Mirkovića, koji mi je rekao da svake noći neka kuća u Sisku ili okolici odleti u zrak, ali o tome se više ne izvještava. Pitam ga zašto ne, a on kaže: 'Pa to više i nije vijest.' Tek su kasnije Lilić i Marčinko objavili pismenu zapovijest, onaj befel, da se ne smiju objavljivati imena ljudi čije su kuće letjele u zrak. Jedino što radimo jest da idemo na *press*-konferencije Ivana Bobetka. On maše štapom pred kartom, ovo smo oslobodili, ono smo oslobodili. Ja napravim prilog tipa: kako je rekao Ivan Bobetko, situacija je takva i takva; prema riječima Ivana Bobetka dogodilo se to i to... U izvještajima sam koristila izraz 'pobunjeni Srbi', a ne 'srbočetnici'. Nakon pet-šest dana, urednici me vrate u Zagreb, a trebala sam ostati 14 dana. I od tada više ništa nisam radila na Televiziji. Dolazila sam na posao, sjedila sam u montažama i tamo montirala tuđe priloge, u magnetoskopu skidala ono što šalje CNN..."

Heni Erceg dijeli slično iskustvo. U početku je izvještavala slobodno, „da bi u srpnju 1991., dok sam bila u Osijeku, Miro Lilić nazvao u priličnoj panici i naredio da uzmem *rent-a-car* i odmah se ispalim iz Osijeka. Jer da Glavaš nije bio zadovoljan mojim izvještavanjem, a znamo što biva kad Glavaš nečim nije zadovoljan." Najteže joj je ipak bilo u Dubrovniku, koji je te jeseni 1991. napadan sa svih strana. Bojala se, ali se ipak opirala nametnutoj uredbi o tome kako izvještavati. „Nisam poslušala direktivu da izvještaje završavam rečenicom kako 'hrvatske snage čvrsto brane prilaze Dubrovniku', jer to naprosto nije bila istina, jer je falilo ljudi. Dubrovnik je branila tek šačica dobrovoljaca, a o nedostatku oružja da i ne govorim. Išlo je dotle da moj zadnji izvještaj – što sam ga izverglala s nekog telefona iz auta mirovnjaka parkiranog pred vratima hotela na koji su snajperisti s brda stalno pucali, pa su tako pogodili i reportera iz Engleske – nije bio objavljen. Antun Vrdoljak me nakon toga 'zaledio', optužio nekim suludim tezama da sam slala kasete u inozemstvo, navodno sa snimkama koje govore o tome da jedinice JNA mogu umarširati u slabo branjeni Dubrovnik kad god to požele – što je, uostalom, i bilo točno. Uglavnom, više od godinu dana dolazila sam na posao, ali mi posla nisu dali. Tako da sam, nakon dugog bolovanja, dala otkaz, jedva dočekan od gazda HTV-a."

Dana 16. rujna 1991. prvi put raketiran je i Zagreb. O atmosferi u Zagrebu govori Saša Milošević, koji je „na ledu" još od izvještavanja iz Slovenije (lipanj 1991.). U ljeto 1991. rad na Televiziji izgledao je otprilike ovako: „Pije se kava, na Televiziji ostaneš sat-dva, pitaš ima li što za mene, nema, OK." Sugovornik opisuje atmosferu u gradu: „Gradom se širi mučna atmosfera, počinju nestanci ljudi." Milošević je dijete iz miješanog hrvatsko-srpskog braka, pa u takvim uvjetima, gdje „u jednoj i u drugoj sredini nacionalizam postaje fokalna tačka koja okuplja i gospodari svime", stradava i on sam: „Išao sam negdje, pa su me odvukli u neki podrum. Kad su otkrili kako se zovem, jedva sam živu glavu izvukao. Nisu me pretukli, ali sam od tih vojnika dobio dva šamara. To mi je jako teško palo. Prepoznali su me na ulici, kao lika s televizije." Do tada, Milošević priznaje, činjenica da je Srbin nije mu stvarala problem. A u šali dodaje da do 1991. nije ni znao za Srbe i Hrvate.

Paralelno s tim, o pojedincima se šire kojekakve dezinformacije. Dren Žekić kaže da je to i za njega bilo teško razdoblje. Njegov brat, također novinar, završio je na psihijatriji i ležao na istom odjelu s direktorom HTV-a Brankom Lentićem, koji je ondje završio nakon što više nije mogao gledati što se radi njegovim kolegama: „Branko Lentić je ležao u bolnici s mojim bratom Kamenkom, koji je bio dopisnik *Večernjeg lista* i *Vjesnika* iz Osijeka. Došao je u Zagreb, jer je trebao postati urednik. Umjesto toga, dobio je otkaz. Još su nam imputirali da postoji i treći brat, nekakav četnik u Bijelom Brdu. I onda me Branko Lentić pitao za tog trećeg brata, koji naravno ne postoji. Znam neke svoje prijatelje koji su povjerovali u to da mi imamo nekoga na drugoj strani."

U isto vrijeme na HRT-u se pojavljuju liste čekanja na kojima su se našla i imena nekih od intervjuiranih sugovornika. Tako je Branka Šesto nakon godišnjeg odmora saznala da je na HTV-u više ne trebaju. „To ljeto (1991., op. a.) otišla sam na godišnji odmor u Dubrovnik. Na povratku sam svratila kod mame i tate u Čapljinu, a nakon toga u Sarajevo. Tamo sam zaglavila, jer su uskoro svi izlazi bili zatvoreni. Zovem urednika Borisa Sriću da mu javim da se ne mogu vratiti, a on mi odgovori: 'Nemojte se ni žuriti, vi ste ionako na spisku onih koji više ne smiju u zgradu Televizije. Ostanite tamo, čuvajte se.' Nakon toga pozvala me tetka u Kanadu da joj pomognem, otišla sam i vratila se. U jednom trenutku pozovu me ovi s HTV-a i kažu da su mi slali telegram da se vratim na posao, ali da im se telegram vratio, a ja da se nisam odazvala pet dana na posao i da zato dobivam otkaz. Nikakvog telegrama, dakako, nije bilo. U našem stanu u Zagrebu u to vrijeme bili su prognanici iz Petrinje, i da je netko donio telegram oni bi ga svakako primili i obavijestili me. Tužila sam Televiziju, prvi sam spor dobila, drugi put sam tražila da mi pokažu broj telegrama, dakle, dokaz da je telegram uopće poslan. Naravno da ga nisu imali, jer ga nije ni bilo, ali je sutkinja, ovaj put nova, presudila u korist Televizije i to je bilo konačno. U međuvremenu sam se zaposlila kod UN-a." Na pitanje misli li da je izgubila posao na HTV-u zato što je Srpkinja, kaže: „Ne samo zato. To je bilo dodatna karakteristika. Na Televiziji je ostalo još Srba, ostao je sekretar Partije... Mislim da je jedan od razloga bio taj

što sam pokazivala da neću biti poslušna, a moja nacionalnost svemu je samo doprinijela."

Stvari su se zaoštrile. Na svim prisavskim ulazima popise s imenima provjeravaju portiri, a oko HRT-a patroliraju, kako su pisale tadašnje novine, čuvari iz privatne tvrtke. Televiziju su, dakle, čuvali i puškama. Ankici Barbir Mladinović također je zabranjen ulazak. „Nikada neću zaboraviti tu scenu. Gledam tu zgradu, na prozorima vidim sjene ljudi kako se miču. Meni se istovremeno događa nešto strašno, a moji kolege nemaju pojma o tome. Tu je samo taj portir koji je dobio neku čudnu naredbu. Ne znam što se događa, to mora da je zabuna. Pružim iskaznicu, a portir kaže – ne, vi ne možete ući. Mislim da me zafrkava. On ponovi: gospođo Barbir, jesam li vam rekao da vi u ovu zgradu ne možete ući?! To je bilo strašno, ne smijem se toga uopće sjetiti. Da čovjek s kojim sam na ti, kojeg znam kao svog kolegu, odjednom postane sa mnom na vi. Ta gradacija ide dalje, da bi na kraju sve završilo njegovom vikom kako ja ne mogu ući u zgradu." U početku je naša sugovornica mislila da se to dogodilo samo njoj, mislila je da se radi o grešci, bojala se da će dobiti otkaz, jer se nije pojavila na radnom mjestu. Nazvala je tajnicu kojoj nije bilo potrebno objašnjenje Ankice Barbir Mladinović o tome zašto je nema na poslu: „Ankice, ništa se nemoj uzbuđivati, ni neki drugi ne mogu ući." Tada su mnogi djelatnici HRT-a završili na tzv. počeku. Nitko od nadređenih nije joj se javio. Nakon mjesec dana, poslala je pismo Miroslavu Liliću, „da bi me netko nakon dva mjeseca nazvao s Televizije i rekao mi da se u ponedjeljak pojavim u redakciji".

Nakon nekoliko mjeseci, Barbir Mladinović vraćena je na Televiziju. Ali stvari više nisu bile iste. Kaže, 1991. označena je državnim neprijateljem. Vratila se, dakle, s počeka na posao. Međutim, kolege su je izbjegavale, tek je s rijetkima pričala, s njom bi tek rijetki popili kavu u televizijskoj zgradi. Osjećala se žigosano. Tada je bila angažirana na emisiji *Slikom na sliku*, zadatak joj je bio na nekoliko ekrana u redakciji pratiti što se događa, pa uredniku prenijeti ono najbitnije. Ime joj se nije nigdje pojavljivalo, radila je i primala plaću. Ipak, 1994. odustaje. Okidač su i kod nje vijesti iz BiH koje nije smjela promijeniti ni „u

zarezu“, morale su ostati onakve kakve bi došle iz službenih kanala. Najprije je otišla na bolovanje, a nakon toga aktivirala invalidsku mirovinu. Godinama je izvještavala za RSE, gdje je urednica zagrebačkog dopisništva bila Ines Šaškor. Kad govori o devedesetima na HTV-u, rastužuju je ljudi. „Postala sam ‘državni neprijatelj’ zbog krvnih zrnaca. A kad se pojavio Milošević, ja sam progovorila… zašto su ti ‘veliki Hrvati’ tada šutjeli, a onda, preko noći postali veliki domoljubi, a ja neprijatelj! Za mene je to jedno strašno razočaranje, više u kolege i ljude, nego politiku“, kaže Ankica Barbir Mladinović.

Kada se krenulo s praksom slanja na čekanje, zaposlenici su najprije dobivali obavijesti usmenim putem. Navodila su se obično dva razloga. Sigurnosni, jer je sklonište premalo za sve zaposlene, a drugi je bio reduciranje programa, pa je više od 600 zaposlenika dobilo zabranu ulaska. Kasnije su zaposlenicima počele stizati pismene obavijesti u plavim kovertama. „Najprije nismo dobili nikakvo rješenje. Onda smo nakon nekoliko tjedana dobili pismene obavijesti, jer se HND pobunio i tražio objašnjenje o 620 ljudi koji su se našli na listama čekanja“, kaže Ines Šaškor i dodaje tko sve više nije mogao do svog radnog mjesta: Srbi, djeca oficira JNA ili osobe čiji je bračni drug oficir JNA ili na neki način vezan s vojskom, zatim ljudi koji su imali blisku rodbinu u Krajini te nepodobni Hrvati.

Nešto drukčije iskustvo imala je Slavica Lukić. Vrativši se s jednog od ratnih terena, shvatila je da u HRT-ov perimetar više ne može ni ona. Saznavši za zabranu, vratila se u stan gdje je živjela kao podstanarka i gdje nije imala telefon. Nakon dva dana, na vrata joj je pokucala susjeda i rekla: „Susjeda, susjeda, nazvali su me s Televizije i poručuju vam: ‘Samo vas obavještavamo, to je bila pogreška, vi možete ući, možete se vratiti’“, sjeća se Lukić. Objašnjenje za zabranu ulaska nije dobila, a sutradan se vratila na posao.

Saša Milošević na čekanju je bio kratko. Tjedan dana nakon zabrane ulaska u zgradu, HRT mu je uručio otkaz, jer se nije pojavio na poslu. Zakonom o radnom odnosu, koji je tada bio na snazi, bilo je propisano da poslodavac radniku može dati otkaz ako se pet dana neopravdano nije pojavio na poslu. S obzirom na to da su mu najprije

zabranili ulazak u zgradu, što je imao napismeno, a potom ga otpustili zbog nepojavljivanja u toj istoj zgradi, Milošević cijelu situaciju naziva igrom. „Tužio sam ih i neočekivano brzo sam dobio taj radni spor. Zastupao me Silvije Degen, ali ja sam već bio napustio zemlju. Otišao sam u Švedsku, draže mi je bilo biti stranac u tuđoj zemlji." Nakon što je dobio radni spor, Milošević je sam dao otkaz. Prije odlaska u Švedsku, Marčinko ga je ispratio riječima da je „psihijatrijski slučaj" (*Globus*, 29. 11. 1991.). Još ga je usporedio sa Slobodanom Miloševićem, a njegov odlazak izvan zemlje nazvao bijegom od vojne obaveze.

Zahvaljujući bolovanju, Mirjana Rakić izbjegla je val slanja ljudi na čekanje koji je bio masovan u jesen 1991. „Prije nego što sam otišla na bolovanje, a to je bilo 1. 6. 1991., plavih koverti još nije bilo. Moj kraj je nastupio sa šestim mjesecom. Odradila sam 'krvavi Uskrs' i u lipnju sam doživjela moždani udar. Nakon pola godine liječenja i rehabilitacije, vratila sam se i – tad nastupa jedan neugodan trenutak. Vidjela sam da više mojih kolega nema, da je jako puno mladih ljudi, koji su bili izuzetno hrabri i dobri, ali ovih više nema. To je bilo apsolutno najneugodnije. Prije povratka 1. 12. 1991., nazvala sam glavnog urednika i pitala ga mogu li se vratiti. Nisam se željela dovesti u situaciju da mi portir kaže da ne mogu proći portu. Onda su mi rekli da sam ja sve to maltene izmislila, da toga nema." Nakon povratka s bolovanja, radila je isključivo vanjsku politiku, a u redakciji više nije zatekla nikog od kolega s kojima je nekad radila – ni Jakića, ni Zmazeka, ni Roška... I naravno, nije mogla a da se ne pita – vreba li ipak otkaz negdje iza zavoja? Na pitanje je li točno da je svojedobno izjavila da su je ostavili kao „Tuđmanovu svetu kravu", objašnjava: „Rekla sam da svatko ima svog Srbina za pokazivanje. Nisam to rekla misleći izravno na Tuđmana, nego na vrhušku. Mene su ostavili da bi me pokazivali."

Da vidimo sad kako je Slavica Lukić ispraćena s HTV-a. Godine 1992. HTV je emitirao vijesti svakoga sata. Neko vrijeme vodila ih je i uređivala Lukić. „Sjećam se da sam svaki put prije ulaska u studio morala otići kod Tomislava Marčinka. On je u više navrata neke vijesti izbacio, prekrižio, bez ikakvog objašnjenja zašto to čini." Nakon što se to ponovilo nekoliko puta, usprotivila se takvom ponašanju. Ka-

zala je kako smatra da je cenzurirana, te je zamolila da je se vrati na teren – reporterskom poslu. S istim urednikom dolazi u sukob i oko propisane terminologije. Slavica Lukić za potrebe ovog rada opisuje kako je izgledao jedan razgovor s Marčinkom: „'Lukićka, s drugim reporterima nemam problema, ali s tobom imam, jer ne koristiš izraze za koje smo rekli da se moraju koristiti.' Odgovorila sam: 'Gospodine Marčinko, ja se želim baviti novinarskim poslom, ja sam novinar, a ne propagandist. Da sam propagandist, raskinula bih ugovor o suradnji s vama, otišla na Televiziju *Beograd*, tamo se predstavila kao velika srpska žrtva iz Hrvatske i vjerojatno postala zvijezda'." Sutradan, kaže naša sugovornica, kolega ju je zaustavio i pitao je li točno da je Marčinku prijetila da će otići na RTS. Radilo se o klasičnom obrtanju teze, smatra Lukić. Težak odnos s nadređenim bio je jedan od razloga zbog kojih se odlučila napustiti HRT. Ali ne i jedini. Honorar joj je intervencijom Marčinka umanjen za pola, a počinjao je i rat u Bosni i Hercegovini odakle ne bi mogla izvještavati, jer je HTV iz BiH izvještavao propagandno. Kap koja je prelila čašu bio je odnos njenih kolega. U redakciji je doživjela izjednačavanje sa Srbima koji su činili zločine. Gledajući snimke razaranja Sarajeva u proljeće 1992., jedna joj je kolegica, kojoj Lukić ne želi otkriti ime, rekla: „'Vidite šta rade ti Srbi, a mi ih i dalje gledamo tu oko sebe.' Osvrnula sam se i vidjela da su sve starije kolege koje su sjedili u sobi zabili nos u svoje papire, novine, u pisaće mašine, svi su šutjeli. Sutradan sam ispraznila svoje ladice i otišla. Nikome od kolega nisam ništa rekla, kao što nisam ništa rekla ni ikome od urednika."

Za kraj, ispričat ćemo i priču o slučaju Borisa Mutića. Bio je, sve do dolaska HDZ-a na vlast, bliski obiteljski prijatelj s Antunom Vrdoljakom. Tada se sve mijenja, a Mutić postaje nepodoban. Čovjek odrastao u Zagorskim Selima, čija je majka Hrvatica, a otac Srbin, koji je ubijen kad je Boris imao samo dvije godine. Na crnoj listi još je od dana kada je prenosio utakmicu *Dinamo – Crvena zvezda*. Ali i nakon toga nastavlja u miru raditi u sportskoj redakciji. I vjerojatno bi tako i ostalo, da nije bilo Barcelone i Olimpijskih igara. Danas Boris Mutić o tome više ne može govoriti. Priču nam je ispričala njegova supruga.

„Sin nam je živio u Barceloni, pa smo svi, cijela obitelj, otišli tamo. Sjedimo u jednoj hacijendi, a Božo Sušec zove. Javi se Boris i vidim da je totalno promijenio oblik lica. Pitam ga što je, a on kaže da je Vrdoljak naredio da se vrati i da neće pratiti Igre. To nam je svima predstavljao jedan veliki šok. Jer Boris je djeci bio idol i kao otac i kao televizijski komentator, s njim smo stalno putovali… Boris je od tog dana postao drugi čovjek, potpuno zamišljen. Dobio je rok od dva dana da odluči što će napraviti. Samo je hodao i ništa nije govorio, ništa nije jeo i onda je drugi dan odlučio da se vrati u Zagreb. Možete misliti, naređeno mu je da se mora vratiti onim istim avionom kojim su pristizali sportaši i drugi novinari. Na aerodrom slijeću sportaši i novinari, pozdravljaju ga: 'O, ti si već tu.' Boris ništa ne odgovara. Djeca ga prate, Anja je plakala, Aljoša isto. On se jedini vraća, sam u avionu. Poslije je rekao, da se nije vratio, dobio bi otkaz, kao što su i mnogi drugi dobili. Nadam se da će se jednog dana izaći s imenima i prezimenima ljudi koji su to napravili."

5.
Novinari pod šljemom

Razlozi za otpuštanje u državnim medijima u neposredno predratno i ratno vrijeme, prije svega na HRT-u i u *Vjesniku*, vrlo su se rijetko, ako uopće ikada, mogli naći u novinarskoj nelojalnosti novom poretku ili u krivovjerju pojedine redakcije. Praktički, nije bilo novinara ili medija u Hrvatskoj koji bi tada u bitnome prigovarao ideji nezavisne Hrvatske.

Dobar primjer stava domaćih novinara dala je prokazana „vještica" iz *Danasa* Slavenka Drakulić. Ona je, s dugim „vješticama", kao što se zna, bila demonizirana kao neprijateljica Hrvatske, ali njezina djelatnost, pogotovo u inozemstvu, ni na koji način nije bila neprijateljska. Recimo, Drakulić je 3. decembra 1991. na poziv Helsinki Watcha i organizacije The Committe to Protect Journalists gostovala u New Yorku i tamo održala predavanje pod nazivom „Pravo lice rata. Konflikt u Jugoslaviji". Predavačica se odmah na početku svog govora usprotivila naslovu, jer da nije riječ ni o kakvoj krizi ili konfliktu, nego o pravom pravcatom ratu na čijoj su jednoj strani Srbija i federalna armija, a na drugoj Hrvatska. Zatim je ustvrdila da je za rat kriva politika, prije svega ona koja je izrasla iz posljednjih godina komunizma, jer su ti političari po svaku cijenu, pa i po cijenu rata, nastojali ostati na vlasti, prije svih Milošević. „Nacionalizam je uveden odozgor, iz gornjih ešalona političke hijerarhije... Srbi su u Hrvatskoj bili tradicionalno natpredstavljeni u Partiji i politici što je naslijeđe njihove uloge u Drugom svjetskom ratu. Kako bilo da bilo, vjerujem da ćemo doseći nezavisnost, sa snagama UN-a ili bez njih. Jugoslavija je kao jedinstvena država prestala postojati."[71] Govor je to koji bi tada potpisao i neki hrvatski diplomatski predstavnik, samo da ih je bilo.

Nisu se mediji tih godina čistili samo od politički i etnički nepodobnih novinara, plijevila se ponekad i nepodobna prošlost pojedinog medija. Tako je do 1993. godine *Glasu Slavonije* u impresumu stajalo da novine „nastavljaju tradiciju nevladinog *Hrvatskog lista*, čiji je prvi

71 Slavenka Drakulic, Luncheon 12/3/91, 1991., The Committee to Protect Journalists, Columbia Rare Book & Manuscript Library, Columbia University, New York, kutija 166.

broj izašao 1920. u Osijeku". Uz to je bilo naznačeno i to da je prvi broj *Glasa Slavonije* izašao 1943. godine. Nakon 1993. godine podatak u impresumu o 1920. je ostao, onaj o 1943.[72] je nestao, a sukladno tome promijenjena je i numeracija godišta.

Nezavisniji mediji poput tjednika *Danas* bili su objektivniji, profesionalniji i odmaknutiji od hadezeovske politike. Međutim i tamo se u jednom trenutku odustalo od novinarskog rezona i priklonilo se onom nacionalnom. O tome govori Marjan Malešič, slovenski istraživač u jednom od rijetkih analitičkih članaka iz tog vremena koji govori o ulozi medija u ratu u Hrvatskoj. Kaže: „Još u kolovozu 1991. godine *Danas* je imao objektivan pristup u svojim ratnim izvještajima, navodeći gubitke i primjere kršenja ljudskih prava na objema sukobljenim stranama. Međutim, nakon masakra što su ih u nizu hrvatskih sela počinili JNA i srpski rezervisti, *Danas* se udaljio od svog prvotnog pristupa. Može se kazati da se nakon pada Vukovara više ne može govoriti o postojanju ikakvog 'oporbenog' stava u hrvatskim medijima u odnosu na rat."[73] Iako su novinari *Danasa* pokušavali više od drugih u to vrijeme – a onda ponekad i uspijevali – održati koliko-toliko objektivnu distancu prema aktualnim političkim događajima, krajem 1991. godine i tamo se znalo naći priloga *à la ST*[74]. Tako u broju od 15. 10. 1991. *Danas* objavljuje pismo Zvonka Makovića u kojem se ovaj kulturni radnik pridružuje tada pokrenutoj medijskoj hajci na glumicu Miru Furlan jer ne očituje tada traženu razinu domoljublja (sudjelovala je u to vrijeme na beogradskom BITEF-u). Uspoređuje ju s njemačkim glumcem Gustafom Gründgensom koji se oportunistič-

72 Prve brojeve *Glasa Slavonije*, koji su štampani na Papuku sredinom 1943., uređivali su Zorko Golub i Josip Cazi.

73 *The role of mass media in the Serbian-Croatian conflict: August 1st 1991 to January 31st 1992*, ur. Marjan Malešič, Styrelsen för psykologiskt försvar, Stockholm, 1993., str. 43.

74 *Slobodni tjednik* (1990. – 1993.) bio je poznat po tome da je objavljivao, današnjim rječnikom kazano, *fake news*, lažne vijesti koje su u to ratno vrijeme nemali broj ljudi stajale života. Za sličnu rabotu neki urednici i novinari na ruandskom Radio Télévision Libre des Mille Collines bili su osuđeni na Međunarodnom sudu u Arsuhi za poticanje na genocid i zločine protiv čovječnosti.

ki ponašao za vrijeme nacizma te kao takav postao model za kreaciju glavnog lika u romanu Klausa Manna *Mefisto* prema kojem je István Szabó snimio istoimeni film. Tjedan dana ranije, Igor Čumandra i Srđan Španović razgovaraju s Tomislavom Merčepom i euforično ga tituliraju „vukovarskim Napoleonom".

Sam HRT priklonio se vrlo brzo politici cenzuriranja vijesti, pa je isti analitičar kazao da se HRT u doba borbe za Vukovar od televizije pretvorio u radio, jer uopće nije prikazivao sliku s terena. Naime, čelnici HDZ-a i HTV-a nisu se uspjeli dogovoriti kako prikazivati vijesti s ratnih područja – tako da naglašavaju Hrvatsku kao žrtvu koja pati (tipa, naša patnja protiv njihova nitkovluka), ali onda i gubi u ratu, ili kao stranu koja će sigurno pobijediti. Tuđman je 1991. godine donio uredbu sa zakonskom snagom vezano za medije u novim uvjetima – Uredbu o informativnoj djelatnosti za vrijeme ratnog stanja ili u slučaju neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske – na temelju koje je vrh HTV-a promptno donio internu naredbu o načinu informiranja s kriznih područja koja je poslana faksom svim regionalnim studijima. Ovdje samo da dodamo i to da je više nego zanimljivo da se HDZ na kraju ipak odlučio za donošenje akta o cenzuri, iako je, uslijed praktički stalne lustracije, cijeli medijski sektor do jeseni 1991. bio očišćen od neprovjerenih kadrova. Izgleda da HDZ u tom periodu više nije vjerovao ni vlastitim operativcima postavljenima na čelna mjesta u medijima.

Televizijska uredba u 13 točaka koja propisuje načine kako će se otada pa nadalje izvještavati na javnoj televiziji dobra je ilustracija nastale zbrke oko toga hoće li se Hrvatska u medijima prikazivati kao žrtva ili kao pobjednička strana. U tom dekretu, koji su potpisali Miroslav Lilić, tada glavni i odgovorni urednik HTV-ova programa i Tomislav Marčinko, odgovorni urednik Informativnog programa, stoji da su komentari zabranjeni, što je neobično, jer opće je mišljenje da je upravo komentarima mjesto u kriznim vremenima: tako se može agresivnije utjecati na javnost. Međutim, tu su se vlastodršci odlučili za defenzivniji pristup. Istovremeno, zabranjuje se prikazivanje snimki na kojima ljudi plaču, jadikuju, na kojima su pogubili živce, a zabranjeno

je prikazivati ranjenike i stradale općenito. Ne smiju se, također, prikazivati ni spominjati porazi na ratištu i valja uvijek i u svakoj prilici isticati brojčanu nadmoć neprijatelja. Dakle, tu se medijski vrh odlučuje za lakirovku, baš kao što je naredbom zabranjeno navoditi imena vlasnika kuća dignutih u zrak, jer je riječ o Srbima. Propaganda se nastavlja i kroz točke koje reguliraju ratnu semantiku. Tako se od tada pa nadalje ne smije koristiti izraz „mupovci", već ga treba zamijeniti izrazom „policija", baš kao što JNA postaje „srbokomunistička okupacijska armija", a „četnici" i „ekstremisti" se preimenuju u „srpske teroriste". Ovo posljednje nije baš jasno, jer su već i pojmovi „četnici" i „ekstremisti" dovoljno dismisivni. Valjda je trebalo neprijatelju prišiti i etničko ime, da se tako odagna svaka sumnja. Ako se stradali vojnici već spominju, obavezno se to mora popratiti riječima „pali za slobodu Hrvatske" ili „dali svoj život za obranu domovine" ili „junaci u obrani domovine". Mark Thompson, koji je pisao o ovoj naredbi, ne apsolutizira njezine dosege. Dapače, tvrdi da se nije ni nešto posebno poštovala, a niti se nešto naročito nametala. Kad je nakon pola godine donesen novi Zakon o javnom informiranju[75], Tuđmanova uredba je derogirana, a Lilićeva i Marčinkova naredba je skrajnuta. Ostala je terminologija koja se još dugo povlačila po televizijskim emisijama.

Nesnalaženje oko propagandnog rata odnosilo je i posve konkretne žrtve. Neki od komentatora tadašnjih zbivanja, poput Krešimira Džebe, doajena domaćeg novinarstva, smatrali su da je nedefinirana i neobjedinjena politika izvještavanja direktno kumovala nekim novinarskim žrtvama u ratu. Džeba, potaknut pogibijom HTV-ova snimatelja Gordana Lederera, smatrao je da su urednici, isprepadani različitim uredbama i naredbama, tjerali novinare na opasne zadatke, da su novinare slali u „kamikaza-akcije", samo zato da ne bi bili okrivljeni za nedovoljno domoljublje: „Da bi ipak olakšali dušu od

75 Dana 9. 4. 1992. u Saboru je izglasan Zakon o javnom informiranju, a 21. 4. 1992. donesena je uredba o stavljanju izvan snage ratnih zakona. Ona se službeno zvala Uredba o stavljanju izvan snage uredaba iz oblasti društvenih djelatnosti za vrijeme ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske.

krivnje za 'antihrvatsko djelovanje' i 'neprofesionalizam', neki suviše revni urednici idu dotle da tjeraju novinare i snimatelje – naoružane olovkom, kamerom i bez pancirnih košulja – u prve redove bitaka, kako bi što uzbudljivijom materijalom zadovoljili domaću i svjetsku javnost zavaljenu u fotelje... Pogine li još jedan izvjestitelj, hrvatsko će se novinarstvo brojem žrtava izjednačiti s Teritorijalnom obranom Slovenije za vrijeme rata. Gordan Lederer i snimatelj Dražen Šimić bili su među rijetkima u svijetu koji su snimali pad mine iz bacača s udaljenosti od pedesetak metara. Time naše novinarstvo, pod teretom odgovornosti koji su sa sebe prebacili političari na njegova pleća, prešutno pristaje na suludu 'strategiju' onih koji vjeruju da je svaka žrtva na hrvatskoj strani dobrodošla, jer će tako svijet lakše shvatiti tragediju Hrvatske."[76] Poslije se, kao što se zna, Tuđmanu predbacivalo da ne samo da je žrtvovao ljude, nego i čitav jedan grad – Vukovar – za međunarodno priznaje Hrvatske.

Ostali mediji također su imali svoj „efekt Vukovara". Neki su se, poput *Večernjeg lista* ili *Vjesnika* od objektivnog novinarstva oprostili još u proljeće 1991. kad su se dogodili sukobi na Plitvicama i u Borovom Selu, neki poput *Slobodne Dalmacije* poslije, ali se definitivno nakon pada Vukovara više nije moglo govoriti o objektivnom novinarstvu u Hrvatskoj kakvo je prije postojalo. Mark Thompson u svojoj knjizi *Kovanje rata* kaže da je takvo „vukovarsko" novinarstvo potrajalo sve do proljeća 1994. godine kad se potpisuje primirje između vojske bosanskohercegovačkih Hrvata i Armije BiH. Taj je sukob u Hrvatskoj bio i od vlasti, i od javnosti, i od medija doživljavan i tretiran kao „unutrašnji" sukob, pa je prekid vatre imao i unutarhrvatske implikacije. „Stoga nije bio tek puki slučaj što se prekid vatre od ožujka 1994. i sporazum između HVO-a (kojemu je Zagreb davao potporu) i bosanske vlade podudarao s pojavom novih publikacija: informativnog dvotjednika *Start nove generacije*, književnog lista *Vijenac* (danas je to teško zamislivo, ali *Vijenac* je u svoji počecima primao pomoć od

76 Džeba, Krešimir. Istine i laži hrvatske propagande, *Novinar*, rujan 1991., str. 13.

Soroseve fondacije), političke revije *Hrvatska ljevica* i drugih... Kao da je prekid vatre oduzeo snagu psihološkim 'činima' kojima su bili začarani kritičari vlasti i ponovno omogućio normalan politički život."[77]

Ovdje valja reći da je domaća medijska scena tada ipak nešto raznolikija, pa toj Thompsonovoj slici treba dodati još kolora: tim su se medijima te godine ili pred kraj 1993. priključila još dva nezavisna lista: *Feral Tribune* koji je početkom 1994. od dvotjednika prerastao u tjednik i *Arkzin*, magazin antiratne kampanje. Također, do proljeća 1993. i u Kulušićevoj *Slobodnoj* još je uvijek stanovala novinarska neovisnost, a toga je bilo i u *Danasu* do ljeta 1992., kad je list ugašen. Neki od ovdje nabrojenih nezavisnih medija i u ratu su promovirali politiku neslaganja sa službenim stavovima, suprotstavljali su se vojnom diskursu, derutinizirali su dominantno izvještavanje o ratu, propitivali su vladajući konsenzus o sukobu, smanjivali militantnu retoriku onoliko koliko je to bilo u njihovoj moći i izvještavali o ratnim zločinima hrvatske strane, praktički bez vremenske odgode. Ovo posljednje kao vrijednost postaje posebno uočljivo danas, kad vidimo da u skoro svim aktualnim ratovima dominira tzv. uklopljeno novinarstvo (ono koje se u bitnome ne razlikuje od državno sponzorirane propagande) i kad cenzura vlada na objema zaraćenim stranama.

U svakom slučaju, bilo je to vrijeme u kojem se favoriziralo tzv. ratno novinarstvo u kojem su dominirali dupli standardi, u kojem su strane jasno podijeljene i u kojem se klasična novinarska konvencija o objektivnom pokrivanju „obiju strana" reducirala na neizbalansirano izvještavanje u kojem se vlastita pozicija obavezno glorificirala, a ona druga redovito demonizirala. Ako bi se u kontekstu takvog novinarstva, koje je posve okrenuto ratnoj propagandi, uopće pojavilo novinarstvo koje bi bilo mirovnjačkog ili pomirbenog karaktera, ono bi momentalno bilo proglašeno za medijsku devijaciju kojoj treba stati na kraj, a novinari koji bi se usudili pisati tako bili bi ovako ili

77 Thompson, Mark, *Kovanje rata. Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Građanska inicijativa za slobodu javne riječi, Article 19, Zagreb, London, 1995., str. 183–184.

onako zakočeni u svom daljnjem radu. Tomislav Jakić u svojoj knjizi prepričava kako je on osobno prošao kad je kao urednik pustio jednu uravnoteženu reportažu iz tada politički vrućeg Knina. Njegova dvojica reportera – Dražen Šimić i Gordan Lederer – krenuli su početkom 1991. snimiti reportažu u Knin, ali uzimajući u obzir i tzv. drugu, srpsku stranu, što je u to vrijeme već bila rijetkost u programu nacionalne televizije. Jakić, tadašnji zamjenik urednika Informativnog programa, piše: „U to doba su nam programi već bili nakrcani 'angažiranim' domoljubnim prilozima i emisijama, Srbi nisu više dolazili do riječi u medijima, ali su prikazivani u sve crnjim bojama (ne bez razloga, ali tendenciozno i neobjektivno). Kad sam vidio materijal koju su donijeli Lederer i Šimić, odlučio sam ga staviti u program pod naslovom 'Knin – bez komentara'. Bila je to emisija za koju sam mislio da će vratiti barem dašak objektivnosti u suludu atmosferu, emisiju koja će gledateljima dati mogućnost da čuju te 'grozne Srbe', da čuju što govore i misle, i to 'bez komentara'. Pa se tako u toj emisiji moglo čuti Srbina koji kaže kako svake noći spava na drugome mjestu, a na pitanje zašto, odgovara jednostavno: 'Strah.' Ali moglo se čuti i drugog Srbina koji objašnjava kako se oružje dijeli u robnoj kući. Napokon, moglo se čuti i katoličkog svećenika koji kaže: 'Nadam se da će razum pobijediti, ali kamo god pogledam – razuma ni na kojoj strani'."[78]

Prilog mu je prošao kod Miroslava Lilića, tadašnjeg direktora programa, kao i kod Hrvoja Hitreca, ravnatelja HRT-a, pa čak i kod Antuna Vrdoljaka, budućeg ravnatelja Televizije, kojeg su iz predostrožnosti Jakić i drugi urednici također pozvali da pregleda prilog. Međutim, prilog nije prošao kod Jakićevih kolega iz HDZ-ovog *Glasnika*. Odatle su stigli prigovori: „Odabir sugovornika u emisiji također je znakovit. S pravoslavne strane, ugledni ljudi, a njihov govor sračunat je na blaćenje i kompromitaciju hrvatskog vrhovništva i njegovih redarstvenika. Nigdje nikakve obrazloge, nigdje opaske. Izbor sugovornika s katoličke strane, upravo je apokaliptičan. Uz jednog običnog radni-

78 Jakić, str. 38.

ka, koji se trudi dokazati besmisao sveg okolo što se događa, imali smo prigodu vidjeti luckastog svećenika i pripita grobara. Baš fino? Gospodo boljševici, Hrvatska nije ničija privatna prćija, vaša ponajmanje."[79] Pod tekst se potpisao M. Kovačević, da bi Jakić kasnije doznao da je zapravo riječ o tekstu samog Milovana Šibla. Međutim, Jakićeva odluka da pusti kninsku reportažu nije se svidjela ni komentatoru tada još uvijek slobodarske *Slobodne Dalmacije*. Željko Žutelija u svom tekstu od 28. veljače 1991. đodanovski je raspoložen: „Našim televizijskim autorima nedostaju osnovni profesionalni i estetsko-etički kriteriji o tome koga se smije pripustiti na ekran, a koga treba ostaviti da u miru živi u svojoj pećini i čuva svoje ovce. Što za život civiliziranih gledatelja znače izjave tamo nekih krezubaca u Kninu, spremnih da se od civilizacije i demokracije brane oružjem i balvanima, ili pak propovijedi katoličkog svećenika o ljubavi među ljudima i milosti Božjoj u kraju pod izravnom upravom vraga i njegovih pomoćnika? Gledatelji očekuju od televizije da (budalaše koji se nađu na putu zalutalim kamerama) ne ugurava u domove ljudi koji se ne bave antropološkim istraživanjima glava nalik na one što pasu po proplancima i pašnjacima."[80]

Smjenu s uredničkog mjesta Jakiću na kraju neće donijeti spomenuta reportaža, ni šiljate srpske glave, nego odbijanje da o jednoj političkoj ostavci izvijesti jednostrano. Ostavku je u proljeće 1991. dao Simo Rajić na mjesto potpredsjednika Sabora, a televizijska uprava tražila je da se u prilogu to poprati tek jednom rečenicom samog Rajića i obilato tendencioznom reakcijom Žarka Domljana, tadašnjeg predsjednika Sabora. Jakić je to odbio i napravio korektan prilog, nakon čega je odletio s dotadašnje funkcije i to na inzistiranje tadašnjeg predsjednika Vlade Josipa Manolića. Jakić se žalio da je i prije imao problema s hadezeovcima koji su htjeli uređivati Informativni program HTV-a. Tako je Šibl, kao ministar informiranja, osobno došao u zgradu Televizije u jesen 1990. da bi zabranio emitiranje ekspozea tadašnjeg predsjednika Saveznog izvršnog vijeća Ante Markovića,

79 Jakić, str. 39.

80 Jakić, str. 40.

a drugi put Jakićevim uredničkim odlukama bila je pogođena sama supruga predsjednika Tuđmana. Ankica Tuđman, naime, bila je vrlo nezadovoljna minutažom u jednom prilogu, odnosno požalila se da je se u prilogu nije vidjelo onoliko koliko je ona smatrala da je trebalo. Jakić je tokom 1991. godine nastavio raditi kao novinar, a onda su ga krajem te godine suspendirali. Pravi uzrok za to treba tražiti i u tome što se Jakić jednom prilikom usprotivio antisemitskoj izjavi tadašnjeg ravnatelja HRT-a Antuna Vrdoljaka, koji je u neformalnom razgovoru s Jakićem ustvrdio da u Hrvatskoj antisemitizma nema. Jakić se s time nije složio, tvrdeći da on nije možda prevladavajući, ali da ga ima. Vrdoljak mu je otpovrnuo da on tako misli jer je i sam Židov, pa se osjeća ugroženim. Tri mjeseca nakon plaćenog nerada, Jakić je sam dao otkaz koji je potpisan s datumom 30. travnja 1992.

Situaciju na HRT-u Jakić će pojasniti u jednom svom obraćanju sindikatu u to vrijeme: „Poslušnički mentalitet na visokoj je cijeni, jednako kao i psovačko novinarstvo u kojem je više pridjeva nego imenica. Da bi se ostvarila kontrola u Kući upotrijebljene su liste čekanja, pomoću kojih je iz programa zbrisana praktički cijela jedna generacija, a s ekrana uklonjeni gotovo svi koje se moglo smatrati nekom vrstom vizualnog identiteta nekadašnje TV Zagreb. Liste čekanja bit će pretvorene u liste tehnološkog viška i neprijatelja Hrvatske – već prema potrebi. I Kuća će na 'demokratski način' biti očišćena. Današnja će me vlast mirno baciti na ulicu, jer ne treba profesionalca koji misli, već uspaljenog propagandistu, agitpropovca koji sluša."[81]

Kad smo već kod Židova, spomenimo da je zbog svog židovskog podrijetla nastradala Tamara Indik Mali (1941. – 2022.). U nama ovdje interesantnim godinama radila je u *Vjesniku*, i kako stoji na stranicama strukovnog udruženja, „jedan od urednika, poznat po tome što je volio 'plesati' s više partnera, jednog dana pred svim kolegama glasno obznanio je da se vratio s Pantovčaka gdje mu je rečeno da je 'u redakciji puno Židova'". „Drugi kolega, koji je kasnije doživio fijasko kao

81 Jakić, str. 50./1.

urednik, javno je rekao da 'kaj ona ima delati u redakciji kao Židovka i komunistica'. Uskoro je 1992. s još nekoliko kolega prijevremeno umirovljena."[82]

Čak i iz ovako letimično napravljenog pregleda hadezeovskog odnosa prema medijima tih godina te pojedinačnih primjera te prakse, vidljivo je da su se Tuđman i HDZ priklonili svojevrsnom paranoidnom stilu politike u kojemu se stalno tražilo hitno i neodgodivo rješavanje srpskog pitanja na svim poljima, pa tako i u medijima. U tom smislu provodili su neku vrstu preventivnog, vigilantnog, stalno budnog, da ne kažemo *woke* nacionalizma, neprestance alarmirajući javnost o navodnoj srpskoj uroti i mnogostrukim opasnostima za novu državu koja dolazi s te strane. Tome je doprinijela i politička konjunktura u trenutku kad HDZ dolazi na vlast, koju oni percipiraju kao još uvijek nesigurnu, nepovoljnu i rizičnu, jer im se čini da je u tom trenutku vlast još uvijek u rukama Srba, komunista i Jugoslavena, odnosno činilo im se da *deep stateom* još uvijek ravnaju jugounitarističke snage, kako je glasila pojednostavljena hadezeovska politička formula. Recimo, već spomenuti Prvi opći sabor HDZ-a, održan u veljači 1990. u dvorani Lisinski, prema nekim svjedočenjima, poneki su sudionici doista doživljavali krajnje opasnim; nije se znalo, ili barem sami delegati nisu sa sigurnošću znali hoće li Služba državne sigurnosti skup dozvoliti ili će učesnike jednostavno pohapsiti. Ni sami akteri, dakle, nisu bili do kraja sigurni koliko će hadezeovski projekt uopće opstati i izdržati. Takvoj atmosferi stalne neizvjesnosti, nepredvidljivosti i sumnjičavosti svake vrste trebalo je prilagoditi i političku retoriku. Pa su se prvaci HDZ-a okrenuli frazeologiji koja je inzistirala na stalnoj nacionalnoj mobilizaciji kojom se htjelo parirati svim mogućim egzistencijalnim ugrozama, kako su ih vidjeli hadezeovci.

Suprotstavljanje opasnostima koje vrebaju iz stalno prijeteće sadašnjosti inspiriralo se političkim mitovima iz prošlosti u koju se smještala neka vrsta zlatnog doba aranžiranog od različitih povijesnih

82 https://hnd.hr/preminula-novinarka-tamara-indik-mali, pristup 2. 11. 2025.

perioda iz hrvatske povijesti – tako se vremenu narodnih kraljeva i poluizmišljenih dinastičkih legendi dodavao prstohvat Endehazije, ali samo zato da bi se konstatiralo da su Hrvati zapravo toliko žudjeli za svojom državom da su na trenutak pokleknuli i prihvatili čak i tu nesretnu tvorevinu (Tuđman: „NDH nije bila samo puka kvislinška tvorba i fašistički zločin, već i izraz povijesnih težnji hrvatskoga naroda za svojom samostalnom državom."), a slika se kompletirala ponekim elementom iz razdoblja hrvatskog proljeća. Budućnost je konstituirana na način teleološke unilinearnosti, odnosno bila je shvaćena na deterministički neopoziv način. Tamo negdje na horizontu Hrvatsku sasvim sigurno čeka nacionalistička utopija u kojoj više neće biti mjesta ni za Srbe urednike televizijskih dnevnika, kao ni za kćeri komunističkih moćnika koje uređuju televizijske mozaičke programe ili, još gore, izvještavaju s nekog od ratišta.

U skladu s takvom deluzijsko-fiksacijskom politikom vladajuće stranke, u ljeto 1993. (tad su se Srbima i Jugoslavenima pridružili još i Bošnjaci-muslimani, Istrani i pripadnici civilne scene kao novi sumnjivi elementi), sastavljen je Prijedlog za osnivanje Odjela za medijsko planiranje (OMP), a sve pri Uredu predsjednika Republike. Autor je bio Vinko Grubišić, a spis je bio internog karaktera. Do dokumenta je godinu dana kasnije došao *Feral* i na tri ga stranice objavio, što će reći da do operacionalizacije tog dokumenta na kraju ipak nije došlo. Grubišić, tada 26-godišnji hadezeovac, najprije je kod ministra informiranja Branka Salaja obnašao funkciju pomoćnika, a od ljeta je 1992. savjetovao predsjednika Tuđmana i pisao rečeni dokument. Prije je bio poznat kao „zločesto dijete" Radija 101 i autor spota „Serbus, dragi Zagreb moj", u kojem se sa Željkom Pervanom borio protiv tzv. poseljačenja, te strašne pošasti koja je tada morila glavni grad. Tadašnji komentatori bez većih problema ustanovili su glavne karakteristike tog dokumenta orvelovskog tipa – apsolutna kontrola informacija, proizvodnja lažnih vijesti i militarizacija medijske sfere društva. Navedimo neke od glavnih točaka Grubišićeva Prijedloga.

U miru, kao i u ratu, informacije su ratno sredstvo. Njihova uloga je da služe ratu, a ne informiranju.

Ono čega nema u medijima – ne postoji! U taj stav ugrađena je temeljna politička spoznaja, da uspjeh (i neuspjeh) neke akcije ne ovisi toliko o njenim stvarnim rezultatima, koliko o doživljaju njezinih posljedica.

Objekt i cilj svake političke akcije je – svijest pojedinca.

Agresor samim primirjem ne prestaje biti neprijatelj. Agresor koji medijski ne izgubi rat, dobiva ga i politički i vojno!

Dosadašnja hrvatska igra 'crnim figurama' posve je pogodovala Srbiji. Slična stvar nam se sada događa i u odnosu spram Muslimana. Svjetsko prepoznavanje Hrvatske kao igrača 'crnim figurama' posljedica je poglavito sadašnje kaotičnosti u medijsko-komunikacijskom predstavljanju državne politike.

Promidžbena medijsko-komunikacijska djelovanja u cijeloj državi moraju biti integrirana.

O događajima se ne informira, događaje se proizvodi.

Dovršetkom Domovinskog rata Hrvatska će prestati biti udarna vijest TV Dnevnika, zaprijetit će joj sudbina utapanja u sivilu mnoštva postkomunističkih zemalja bremenitih problemima.

Za izvođenje tajnih operacija oblikovanja javnog mnijenja civilnih skupina nužno je stvaranje mreže radio i TV postaja ugrađenih u OMP. Alfa postaje okrenute su prema Srbima u Istočnoj Slavoniji, Baranji, Lici, Baniji, Kordunu, Dalmatinskoj zagori i istočnoj Hercegovini. Beta postaje usmjerene su prema Beogradu, Vojvodini i Crnoj Gori. Gama postaje oblikuju mišljenje kod Muslimana, a delta postaje su višeciljne. Potrebno je ustrojiti i Istarsku TV koja će poticati jačanje hrvatskog integralizma i parirati Jakovčićevim i IDS-ovim projektima izdvajanja Istre iz nacionalnog korpusa.

Boris Buden u svom komentaru Grubišićeva Prijedloga zaključuje: „Prava prijetnja po hrvatsko društvo ne dolazi od mogućnosti da se Grubišićev projekt ostvari, nego naprotiv, od imanentne nemogućnosti njegova ozbiljenja, dakle od njegova permanentnog zakazivanja koje se kompenzira permanentnom proizvodnjom uvijek

novih krivaca odnosno novih unutarnjih neprijatelja. U tom i samo u tom smislu u pravu su oni komentatori provaljenog dokumenta koji ističu kako Grubišićevo vrijeme tek dolazi."[83]

Neki od ranih komentatora uloge medija u ratu smatraju da nema potrebe da se stvara neki grubišićevsko-orvelovski medijski pogon koji bi bez ostataka kontrolirao medijsku situaciju, jer sami primatelji poruke spontano pristaju na manipulaciju. Stoga, zaključuju, svu krivicu za totalno medijsko *glajhšaltovanje* koje se provelo početkom devedesetih godina prošlog stoljeća ne treba svaljivati isključivo na političke elite (pa onda ni na predsjednikova medijskog *consiglierea*) i njima podređene medije i poslušne novinare, već se i na strani primatelja poruke, odnosno na strani publike, čitalaca i gledalaca nalazi dio „odgovornosti" za stvaranje unisone medijske slike i za patriotsku konstrukciju stvarnosti. Prvi uvjet za tu samoskrivljenost leži, prema mišljenju nekih od tih autora, u tome što se publika u prethodnom režimu krivo socijalizirala, odnosno, slabo se kultivirala, pa zato nije bila imuna na indoktrinaciju. Snježana Milivojević u svom tekstu „Nacionalizacija svakodnevice", objavljenom u zborniku „Srpska strana rata", za nacionalizmom distorziranu medijsku sliku na prvom mjestu optužuje bivši režim i nepismeno stanovništvo. „Vladavinu medijskom scenom omogućavale su strukturne karakteristike jugoslovenskog društva: jednopartijski sistem, državno vlasništvo i sirova politička kontrola nad medijima, nepostojanje medijske autonomije, neizgrađenost novinarske profesije, nedovoljna domaća proizvodnja roto-papira i propisan režim uvoza, nerazvijeno tržište i skromni reklamni prihodi, niska kupovna moć, (ne)pismenost stanovništva, itd."[84] Nacionalizaciju svakodnevice autorica objašnjava na primjeru uspona nacionalistički orijentiranog magazina *Duga*, pa

83 Buden, Boris. Dečko koji obećava, https://elektronickeknjige.com/knjiga/buden-boris/barikade/decko-koji-obecava/, pristup 1. 11. 2025.

84 Milivojević, Snježana, Nacionalizacija svakidašnjice, u zborniku *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, II deo, prir. Nebojša Popov, Samizdat B92, Beograd, 2002., str. 230.

konstatira da je posrijedi visokotiražni dvotjednik, koji je dosezao i do sto hiljada prodanih primjeraka, te da je kao takav nemalo utjecao na formiranje političkih odnosa u zemlji. Čini se da je takva konstatacija u suprotnosti s najmanje dva faktora koja je autorica navela kao otežavajuća (nepismenost i slaba kupovna moć stanovništva). U to vrijeme visoke naklade su postizali i brojni drugi mediji, poput zagrebačkog tjednika *Danas*, zatim dnevnika kao što su *Večernji list* i *Večernje novosti* koji su se prodavali u više stotina tisuća primjeraka dnevno. U jednom trenutku sredinom osamdesetih godina prošlog stoljeća čak je i jedno studentsko glasilo – zagrebački *Polet* – doseglo tiražu od preko sto hiljada primjeraka. Sudeći prema ovim poslovnim rezultatima i tiražnim dosezima, autoričina konstatacija o siromašnoj i polupismenoj jugoslavenskoj publici u osamdesetima doima se pomalo proizvoljnom.

Hrvatski sociolog Josip Županov također tvrdi da je do rata, između ostaloga, doveo i autoritarni jugoslavenski socijalizam u kojem je princip vođe bio presudan. Kaže: „Politička kultura bivše Jugoslavije bila je autoritarna, usprkos samoupravnoj štukaturi. U autoritarnoj kulturi postoji duboka potreba mase za vođom. 'Vođa zna što radi', govorilo se u Trećem Reichu; 'Druže Tito mi ti se kunemo, da sa tvoga puta ne skrenemo', pjevalo se u socijalističkoj Jugoslaviji; 'Slobodane samo reci, letećemo kao meci', pjevalo se (vjerojatno se još pjeva) u Srbiji. Ukratko, vođu valja slušati. Čak i kad traži da se protjeruju i ubijaju ljudi druge nacionalnosti, da se razaraju civilne zgrade i kulturni spomenici. Stoga za izbijanje oružanog sukoba i s njim povezanog masovnog nasilja nije bio relevantan prosječni stupanj nacionalne tolerancije, već to kako se pojedina područja uklapaju u osvajačke planove vođe.“[85]

A gdje su tu mediji? Oni, po Županovu, dolaze tek na kraju. Kad je ratni stroj već pokrenut, dobro podmazan, vođa obogotvoren, a nasilje uznapredovalo, tek tada nastupaju mediji da posluže kao akcele-

85 Županov, Josip. Masovni mediji i kolektivno nasilje, *Politička misao*, sv. 32 br. 2., 1995., str. 140–148.

rator. Mediji su po Županovu važni, ali ne i presudni. „Kad je sukob ušao u aktivnu fazu, tada se i kod napadača i napadnutih brzo i temeljito mijenjaju stavovi: tolerancija se pretvara u krajnju netoleranciju i smrtonosnu mržnju. Ono što medijskoj propagandi ne uspijeva u tijeku jednog desetljeća zbiva se takoreći u jednom trenu kad je progovorilo oružje. *Grosso modo*, moglo bi se reći da nije mržnja izazvala nasilje, već je nasilje izazvalo mržnju. U toj fazi bitno se pojačava djelotvornost medija. Kampanja mržnje više nema granice, a njezin utjecaj na recipijente veći je nego ikad. Jer, ljudi koje je obuzela mržnja traže takve sadržaje koji ne samo slave već i opravdavaju akte mržnje. Kad je oružani konflikt jednom započeo, on dobiva vlastitu dinamiku: eskalira u obliku spirale. Mediji su samo jedan element uključen u tu paklenu spiralu, i tu je svaka monokauzalna eksplikacija sasvim neprimjerena."[86] Prema Županovu, iako u članku ne objašnjava kako je to moguće, rigidni komunistički mentalitet je etnički obojen, autoritarnoj kulturi i kultu vođe neki su narodi jako skloni, dok druge, iz autoru nepoznatih razloga, sve to aficira manje.[87]

U Županovljevoj etnificiranoj verziji politike autoritarno su najraspoloženiji bili Srbi te su kao takvi samo oni razvili pravi kult ličnosti iz koje je pak proizašla agresivna politika, pa je u tom kontekstu Županovljev niz – Hitler, Tito, Milošević – samorazumljiv. Iako, nije baš jasno jesu li Srbi hereditarno nasilni ili im je to nadošlo jer su bili najnaoružaniji. Županov najprije kaže da su oni te agresivne tenden-

86 Županov, isto.

87 O Županovu kao esencijalistu, Drača kaže sljedeće: „Takvi pristupi često polaze od pojednostavljene orijentalizirane predodžbe područja jugoistočne Europe kao prostora stalnih plemenskih borbi, te konstruiraju Srbe i Hrvate unutar egzotične heteropredodžbe mitomanskih nacija opsjednutih vlastitom krvavom prošlošću koja se stalno ponavlja. Kao primjer takvog seta predodžbi služe, između ostalih, teze Josipa Županova o 'dobuanskoj' (Dobunaci su nekadašnje ljudoždersko pleme iz Melanezije, vrlo ratoborni) teoriji sukoba između Hrvata i Srba gdje se tvrdi da je suživot Hrvata i Srba bio opterećen stalnim, gotovo patološkim strahom…" (Drača, Vinko. Izvještaji iz 'Balvanije'. Imagološka artikulacija pobune Srba u Hrvatskoj u *Slobodnoj Dalmaciji* i *Glasu Slavonije*, *Tragovi*, god. 4, br. 1., str. 74.)

cije pokazivali još u Jugoslaviji, pa su kao takvi instalirali Miloševića kao svog vođu, a kasnije je ustvrdio da je za nečije nasilničko ponašanje ipak bitnija nečija naoružanost: „Na jednoj strani je Milošević kontrolirao JNA, a na drugoj... Čime je raspolagao Tuđman nakon izborne pobjede 1990.? Teritorijalna obrana bila je razoružana, a ni na redovnu policiju nije se mogao sasvim osloniti. Stvaranje policijskih formacija i dobrovoljačkih jedinica s nešto lakog pješačkog oružja jedva da je moglo poslužiti i za obranu, ali s time se nije mogli krenuti u napad i osvajanje tuđih teritorija. Ili, čime je to 1992. raspolagao Izetbegović?“[88]

U Županovljevu se članku može uočiti prilično velika usklađenost njegovih sociioloških nalaza s političkim rezonom vladajuće stranke. Naravno da podudarnost sociioloških uvida s političkim ciljevima neke političke stranke ne mora nužno značiti da je zapažanje spomenutog sociologa netočno, ali u najmanju ruku budi sumnju u to da je posrijedi sociiološko servisiranje vladajuće politike, odnosno da je sociolog tu tek da pribavi privid učenosti HDZ-ovim političkim ciljevima. U tom smislu sociolog svojim člankom samo potvrđuje nalaz Ulricha Becka, jednog od najglasnijih kritičara metodološkog nacionalizma u društvenim znanostima, koji kaže da temelj društveno-znanstvene analize u toj tradiciji predstavljaju nacionalne vlade i konkurencija koja se odvija među njima.

Županov tumači nastanak konflikta na ovim prostorima isključivo u formatu nacionalne države, zanemarujući pri tome ostale (nadnacionalne i subnacionalne) faktore, što znači da u duhu, kako se pretpostavlja, politički neutralnog metodološkog nacionalizma[89] na-

88 Županov, Josip. Masovni mediji i kolektivno nasilje, *Politička misao*, sv. 32., br. 2., 1995., str. 145–146.

89 Metodološki nacionalizam ne znači da je istraživač u društvenim znanostima koji se opredijeli za takav pristup, nužno kontaminiran nacionalizmom. Štoviše, ideološka neutralnost pretpostavlja se i u okviru takvog pristupa u sociologiji. Bugarski sociolog George Vasilev pojašnjava što zapravo povezuje politički nacionalizam s metodološkim: „Metodološki nacionalizam može biti vođen logikom koja je besprijekorno usmjerena na traženje istine. Istraživač se može u potpunosti podrediti sili činjenica i logike, a ipak doći do jednostra-

cionalnu državu tretira kao jedinu analitičku kategoriju, a gramatiku društvenih znanosti koristi tako da afirmira nacionalno-centristički pogled na stvarnost koji se malo razlikuje od pogleda tada vladajućih političara. Recimo, nema neke bitne razlike između političkog stava HDZ-a i Županovljeva nalaza o bivšoj državi. I za vladajuću stranku i za tada jednog od vodećih domaćih sociologa Jugoslavija je bila autoritarno ustrojena, i to joj je bila, ako ne baš jedina, a ono svakako glavna osobina, a ne razlikuju se ni u stavu da su Srbi, više od drugih naroda u Jugoslaviji, potpali pod kult vođe, da su prvi počeli s ratom i da su manje-više krivi za sve. Moglo bi se reći da je članak koji je Županov napisao manje sociološki, a više ideološki intoniran u onom smislu u kojem Edward Said za takve tekstove kaže da „stvaraju samu stvarnost koju naizgled opisuju", tj. sociolog je manje deskriptivno, a više preskriptivno raspoložen. Problem je i u tome što Županov ne uviđa ili ne želi uvidjeti da srpski nacionalizam ne proizlazi ni iz kakve hereditarnosti, ni iz nekih urođenih predispozicija za nacionalizam kod Srba. Stvar je u kvantiteti, što znači da je brojčano najveći narod u Jugoslaviji – Srbi – isporučio najviše nacionalizma. Drugi nacionalizam po svojoj veličini bio je hrvatski, a Hrvati su i drugi po brojnosti u Jugoslaviji, i tako dalje.

---

nog zaključka da nacije drže ključ razumijevanja onoga što se dogodilo u prošlosti, što se događa u sadašnjosti i kako bismo trebali djelovati u budućnosti. Ono što takvo istraživanje čini primjerima metodološkog nacionalizma jesu neispitani ontološki i epistemološki izbori koji se primjenjuju na analizu. Ako su ti izbori samo odraz okolnih ideoloških sila koje proizlaze iz nacionalnih država, tada je analiza kompromitirana prije nego što je uopće i započela. Hijerarhije zdravog razuma koje oblikuju sudove o tome tko su relevantni akteri koji daju glas (ontologija) i koje su relevantne informacije koje treba uključiti (epistemologija) daju prednost nacionalnosti ispred drugih načina društvenog i političkog postojanja. Oslanjanje na ovu nepriznatu evaluacijsku platformu, pak, dovodi do formuliranja i rješavanja istraživačkih problema unutar nacionalnih referenci. Time se uspostavlja pozitivna povratna sprega koja održava nacionalnost kao medij zdravog razuma putem kojeg se može razumjeti, teoretizirati i dokumentirati društvena stvarnost." Iz ovoga proizlazi da istraživač – htio – ne htio – zauzima nacionalno motrište i da nije baš tako politički nevin kako to tvrde zagovaratelji tog pristupa. (Methodological Nationalism and the Politics of History-Writing: How Imaginary Scholarship Perpetuates the Nation, https://core.ac.uk/download/479433506.pdf, pristup 18. 7. 2025.)

Kao i Županov, služenje medija vladajućoj politici ekskulpirat će na svoj način i Hrvoje Turković. On u svom pristupu nije toliko ideološki kooptiran kao Županov, ili se barem tako čini, nego se više naslanja na „prirodnost" čovjekova djelovanja i njegov tzv. zdrav razum, dakle, više je antropološki, a manje patriotski raspoložen. Otpočinje s time da je medijska publika kao takva manipulabilna, a u kriznim situacijama, kao što je ratna, ona je to i pogotovo. Publika, također, djeluje instinktivno, sklona je gregarističkom ponašanju i propagandno novinarstvo u ratu jedna je od njezinih prijekih potreba, to jest oni sami to traže. „Funkcija propagandističkog izvještavanja ne leži samo u manipuliranju masama, nego ispunjava njihovu potrebu", kaže Turković i nastavlja: „Otvoreni propagandistički aspekti ratnih informativnih programa odmah su se osjetili i definirali kao 'nužna' posljedica unutarnje ratne situacije. Stoga se prihvaćanje propagande kao 'prirodne značajke diskursa informativnog programa' ne može pripisati samoj propagandističkoj indoktrinaciji, već bi se trebalo shvatiti kao posljedica istih 'sila' koje su gurnule prezentaciju vijesti u otvorenu propagandističku retoriku."[90] Gospodar svemu tome je rat, a ne mediji ili političari.[91] U ratnoj situaciji skoro pa da se spontano postiže

90 Turković, Hrvoje. Controlling National Attitudes. War and Peace in Croatian TV News, u zborniku *Bosnia by Television*, ur. James Gow, Richard Paterson i Alison Preston, British Film Institute, London, 1996., str. 71.

91 Turković se u svom minimiziranju uloge elite, a onda i one novinarske, u formiranju javnog mnijenja naslanja na Johna Zallera koji kaže: „Elite nemaju presudnu ulogu u formiranju političkih predispozicija pojedinaca, one nisu kratkoročno pod utjecajem elita" (Zaller, John R. The Nature and Origins of Mass Opinion, New York, Cambridge University Press, 1992., str. 23.). Zaller hoće reći da može biti govora o tome da elite dugoročno gledano formiraju javno mnijenje, ali kratkoročno njihova uloga nije vodeća. Važniji u formiranju političkog stava su Lippmannovi stereotipi, odnosno referentni okviri koji kao kakve latentne predispozicije čuče u svakome od nas i čekaju da budu isprovocirane nekim vanjskim događajem, recimo ratom. U tom se kontekstu pretpostavlja da je rat koji u čovjeku pobudi uspavani stereotip, puno važniji za formiranje nečijeg stava, nego neutralno i racionalno napisani novinski članak u nekom opozicijskom glasilu. Jer ljudi su po prirodi slabi, njihovi kapaciteti zahvaćanja svijeta su mali. „Budući da ograničena bića poput nas ne mogu postići nepristrano uzorkovanje svih zamislivo relevantnih podataka,

neka vrsta organskog jedinstva društva, pa ambiciozno osmišljeni projekt koji je proizveo predsjednikov savjetnik i koji zahtijeva totalnu sinkronizaciju medija, jedva da je uopće bio potreban. Činjenica da taj plan nikad nije ni krenuo u realizaciju, možda govori i o tome da se s medijskom homogenizacijom do te 1993. godine već ionako daleko doguralo. „Rat, kao opća prijetnja poretku svakodnevnog društvenog života, dovodi u pitanje postojeće rutine društvenog konformizma i istovremeno doprinosi njihovoj reviziji u želji za obnovom društvenog poretka otpornog na krize. Stav pristranosti, koji ima za cilj jačanje ugrožene društvene integracije i stvaranje novog homogenog konsenzusa protiv neprijatelja, temeljan je za to. U međuvremenu, čini se da su mnoge norme koje obično reguliraju društvene odnose i privatni život suspendirane. Mediji, izrazito osjetljivi na društvene tendencije i podržavajući glavni društveni poredak, brzo reagiraju na te sile i željni su im doprinijeti. Promjena vladajuće norme vijesti posljedica je medijskog poštivanja potrebe građana za obnovom 'svijeta reda'."[92]

Kod nekih medijskih aktera potreba da doprinesu „glavnom društvenom poretku" tada je bila vrlo izražena. Tako, recimo, Milan Ivkošić, vodeći kolumnist *Večernjeg lista,* najprodavanijih dnevnih novina tada u nas, 1994. godine tvrdi da u Hrvatskoj nema cenzure, ali on osobno ne bi imao ništa protiv ni kad bi je bilo, odnosno kad bi novinari bili instruirani od političara nešto malo više nego dotad. Ovako Ivkošić traži politički oslonac za svoje pisanje: „Kad se politički no-

moramo nekako povući granicu između nama relevantnih i nama nebitnih podataka. Argumenti za to da se ta granica povuče ovdje, a ne ondje, nazivaju se interpretacijama koje na pristran način utječu na činjenični uzorak. Stoga će svaki pokušaj razumijevanja vanjskog svijeta, uključujući i politički svijet, pokazati ovaj neizbježan oblik pristranosti." (Friedman, Jeffrey. Beyond cues and political elites. The forgotten Zaller, Critical Review. A Journal of Politics and Society, 2012., sv. 24., br. 4., str. 422.) Ispada da su u tom, našim pristranostima determiniranom svijetu, ljudi identitetski fiksirani do te mjere da su prilično imuni na nestereotipne podražaje, pa u tom smislu autonomno i opoziciono novinarstvo jedva da ostvaruje neki efekt.

92 Turković, str. 80.

vinar ravna prema nekoj političkoj autoritativnosti, kad ima oslonac, onda piše najbolje. Zašto? Zato što politički novinar nije političar, pa mu treba oslonac... Moralan političar, ličnost s jasnim političkim nacrtom, omogućuje novinaru razlikovanje politički lošeg od politički dobrog, omogućuje mu provjeru vlastitih kriterija prema kriterijima političkog upravljanja. Potrebna nam je dobro uređena hrvatska država s jakim, moralnim političkim autoritetima."[93] *Večernjakov* kolumnist nije se zaustavio samo na traženju pomoći političara pri pisanju svojih tekstova, već se nešto kasnije i učlanio u vladajući HDZ, gdje je 1998. izabran u Glavni odbor. Osim njega, u taj su Odbor, koji je brojao 140 članova, ušli još Ivkošićevi kolegice i kolege s nacionalne radiotelevizije – Ljiljana Bunjevac Filipović, Hloverka Novak Srzić, Ksenija Urličić, Željka Fattorini i Obrad Kosovac, zatim bivši urednik na Radiju 101 Vinko Grubišić te Marija Peakić Mikuljan, urednica stranačkog glasila. U Središnji odbor HDZ-a, koji je imao 80 članova, ušla je tom prilikom Maja Freundlich, kolumnistica *Vjesnika*. Tada vrlo aktivni Forum 21, koji je okupljao novinare što su se zalagali za HRT-ovu nezavisnost od političke vlasti, odmah je zatražio ostavku Hloverke Novak Srzić, jer da su visoka stranačka i urednička pozicija na nacionalnoj televiziji međusobno potpuno nespojive. Naravno da nikome od novinara-hadezeovaca nije padalo na pamet ostaviti se dobrih sinekura, a u ime napadnutih Forumu 21 odgovorila je Freundlich tvrdeći da njezino stranačko aktiviranje nije nešto neobično, jer su i neki novinari iz tzv. lijevog spektra uzeli aktivno učešće u stranačkoj politici. Tako je spomenula Jelenu Lovrić koja se pojavila na SDP-ovoj listi za prve izbore 1990., i Gordanu Grbić koja je ušla u Sabor kao zastupnica, također na SDP-ovoj listi. Maja Freundlich je od prije bila poznata kao novinarka posve na liniji HDZ-a. Tako je tokom 1994. obnašala funkciju pročelnice Odjela za kulturu i promociju u Ministarstvu vanjskih poslova, odakle je slala nepotpisane komentare potjernice koji su se onda čitali u centralnom televizijskom Dnevniku. Za pristrano izvje-

93 Ivkošić, Milan. U Hrvatskoj nema cenzure, *Novinar*, svibanj-lipanj, 1994., str. 9.

štavanja založila se otprilike u to isto vrijeme i Dunja Ujević, tada komentatorica *Večernjeg lista*. Ona je na tribini pod naslovom „Novinari lete u nebo", održanoj u zagrebačkom Kulturno-informativnom centru u proljeće 1993. godine, izjavila ovako: „U svakoj zemlji rat bi trebao biti razlogom za uvođenje cenzure, a osobnoj savjesti i osjetljivosti novinara prepušteno je da sam procijeni koja bi informacija mogla štetiti interesima Hrvatske i tada je prešutjeti, što sam ja uvijek spremna učiniti."[94]

Vratimo se našim teoretičarima. Kod obojice, i kod manje nijansiranog „tko je prvi počeo" Županova i kod nijansiranijeg heraklitovskog Turkovića (rat je otac svih stvari), mediji se u ratnim uvjetima nužno svode na ancilu politike: kod jednoga mediji su tek akcelerator koji hitro disperzira ciljeve vladajuće politike, a kod drugoga mediji su vjerni podržavatelji poretka, nestrpljivi da se i sami uključe u glavnu struju. Turković se suzdržava od procjenjivanja (moralnog, političkog ili nekog trećeg) djelovanja takvog nacionalno dopingiranog novinarstva, on se kao teoretičar zadržava samo na opisu fenomena, a svoj izbor teme „pravda" dotadašnjim izostankom teoretiziranja o tome: „Norma nepristranosti u informativnim programima općenito je adekvatno analizirana u postojećoj literaturi o medijima. Međutim, prisutnost norme pristranosti nije ni zabilježena, a kamoli analizirana."[95] Iza te epistemološke znatiželje može se kriti i racionalizacija prorežimskog ponašanja medija, odnosno pokušaj da se evidentna izdaja jednog dijela struke učini koliko-toliko podnošljivom. Vidjeli smo kod Vasileva da u slučaju kad se nacija, makar ona bila i u ratu, uzme kao nosivi analitički okvir, stvar nužno završi u afirmaciji vladajućih struktura. Koliko god se držao znanstvene objektivnosti u tom istraživačkom pristupu (metodološki nacionalizam) i koliko god pokazivao političko nesvrstavanje, na kraju uvijek ispadne da se nekritički demonstrira razumijevanje prema potrebama dirigiranim ratnom situacijom.

94 Pavić, S. U medijima ni meda ni mlijeka, *Novinar*, br. 5-6, 1993., str. 12.

95 Turković, str. 78.

Turkovićevi nalazi o ulozi medija u ratu kao da su inficirani, da ih tako nazovemo, etatističkim virusom. To se vidi, između ostaloga, i po tome što se dobrim dijelom preklapaju s onim Lilićevim i Marčinkovim befelom, kojim se u listopadu 1991. propisalo kako se o ratu ima izvještavati na nacionalnoj televiziji. Sam autor članka u zborniku *Bosnia by Television* tu internu televizijsku naredbu ne spominje, pa je moguće da nije bio upoznat s njom, iako je članak pisan nekoliko godina nakon toga. Međutim, podudarnosti su znakovite. U norme ratnog izvještavanja, prema Turkoviću, spada očekivani novinarski konformizam u izvanrednoj političkoj situaciji koji se u spomenutoj naredbi pretvara u bezuvjetnu podčinjenost novinara državnom rezonu, što je vidljivo kod Lilić-Marčinkove zapovijedi prema kojoj se izvještavanje ima podrediti Tuđmanovoj cenzorskoj uredbi iz jeseni 1991., uredbi koja je tada imala zakonsku snagu. Zatim Turković spominje normu uspjeha (prema kojoj nitko nema pravo javno izraziti sumnju u konačni uspjeh nacionalne politike), što pak odgovara televizijskoj uredbi prema kojoj se plasiraju frizirane vijesti u kojima se moraju isticati uspjesi naše strane, čak i kad ih nema. Pesimističke implikacije moraju zamrijeti. Neprijatelj se mora dehumanizirati, i primjeri izvještavanja kakav je bio onaj o normalnim Kninjanima moraju nestati s ekrana.

Dojma smo da su oba znanstvenika podcijenili ulogu novinarstva i da su mu nezasluženo dodijelili premalu ulogu u kriznim situacijama. Njegova uloga je veća, a kao primjere za to navest ćemo dvije novinske vijesti koje su bitno mijenjale stvari na političkom terenu. Jedan slučaj je predstavljao školski primjer *game changera* u politici, dok se druga vijest mogla samo naoko smatrati malom i nevažnom, ali je u stvarnosti izazvala takvu provalu nasilja koje ne samo da se nije dalo kratkoročno ukrotiti nego je i dugoročno utjecalo na razvoj situacije. Također, jedna je vijest bila istinita, a druga ne, što je za njihov krajnji efekt, zapravo, bilo nevažno. Bilo je dovoljno samo to da budu plasirane kroz medije, po mogućnosti one koji imaju određenu reputaciju, da imaju formu vijesti i da ih publika takvima doživi, pa da zadobiju performativnu snagu i da kao takve transformiraju društvenu i političku realnost.

Prvi se primjer odnosi na prilog britanske televizijske kuće ITN koja je 5. 8. 1992. prikazala srpski logor Trnopolje kraj Prijedora. Ako su srpske snage u Bosni dotad imale ikakvu naklonost svjetske javnosti, nakon televizijskog priloga u kojem je dominirala ikonička slika s mršavim zarobljenikom iza žice, ona je tada posve nestala, a snimka je također ubrzala formiranje i početak rada Haškog suda. Drugi primjer manje je poznat i vezan je za Hrvatsku. HINA je zadnjeg dana travnja 1991. objavila lažnu vijest (svakako, nedovoljno provjerenu) da je na sastanku oficira zadarskog garnizona JNA, kao i na još jednom sastanku u jednoj privatnoj kući u zadarskom naselju Bili Brig, prevladavalo antihrvatsko raspoloženje te da su pale izjave kako „Hrvatsku treba uništiti" i da je navodno jedan oficir izjavio da „treba poklati hrvatsku vladu". I garnizon, i vlasnik kuće u kojoj se navodno održao drugi sastanak, ali i sama HINA, ubrzo su demantirali tu vijest. „U Garnizonu Zadar nije bilo nikakvog skupa na kojem su bile osobe navedene u spomenutoj informaciji", napisano je u demantiju Garnizona.[96] Međutim, za sve je bilo kasno. Najprije je 1. maja 1991. u večernjim satima na temelju lažne agencijske vijesti razbijeno pet lokala na zadarskom Bilom Brigu u vlasništvu Srba (tri dućana, jedan frizerski salon i jedna agencija), jedan lokal u vlasništvu Hrvata (frizerski salon) i nekoliko automobila vojnih lica. Kad se dan poslije još proširila vijest o ubojstvu hrvatskog policajca Franka Lisice, breša se potpuno otvorila i krenulo je totalno pustošenje gradom. Dana 2. maja 1991. dogodila se zadarska kristalna noć u kojoj su bili demolirani lokali i kuće građana srpske nacionalnosti. Kasnije se direktor HINA-e Milovan Šibl izmotavao da je vijest zapravo bila istinita, samo im se izvor prepao, predomislio i na kraju odbio otkriti svoj identitet.

Ovdje samo da napravimo jedan mali ekskurs. Jedna novinarka nastradala je zbog tih događaja u Zadru o kojima je Šiblova agencija izvijestila tendenciozno, istina, ne na najgori način kako se činilo u početku da će se dogoditi, ali je prošla sudski progon. Jasna Tkalec (1941.

96 Demanti iz Garnizona, *Večernji list*, 2. 5. 1991., str. 4.

– 2017.) je u lipnju 1991. u *Novom karlovačkom tjedniku* (*Nokat*) objavila tekst pod naslovom „Jugoslavija će znati naći vlastiti put" u kojem je konstatirala da je „u Zadru i okolici srušeno i spaljeno više od 130 kuća čiji su vlasnici Srbi, a upriličene su i dvije 'kristalne noći' po uzoru na mahnitanja nacista u Njemačkoj". Time je, kako je u presudi zaključio Općinski sud u Zagrebu, izazvala uznemirenje većeg broja građana i počinila kривično djelo protiv javnog reda te za to dobila tri mjeseca zatvora, bezuvjetno. Neobično je bilo i to da je optužnica podignuta prema članu 133. Kривičnog zakona SFRJ, odnosno bila je suđena zbog verbalnog delikta. Novinarkin branitelj Čedo Prodanović tim je povodom izjavio da je taj član djelovao zastarjelo još u starom sistemu i da u zadnjih sedam-osam godina bivšeg režima zagrebački Općinski sud (a Prodanović to zna jer je u to vrijeme najprije bio pomoćnik javnog tužioca, a onda i javni tužilac) po tom članu nikoga nije osudio za širenje lažnih vijesti. Da ne bi završila u reštu, novinarka je pobjegla u Italiju, a kad se dvije godine kasnije vratila u Hrvatsku, država je odustala od daljnjeg progona, odnosno predmet je završio u zastari.

Zanimljivo, sama se novinarska struka iz tog i takvog metodološkog nacionalizma – o kojem smo govorili na primjerima tekstova Josipa Županova i Hrvoja Turkovića – izvukla puno prije nego znanstvenici. Tome je, možda razlog i taj što mediji brže prerađuju stvarnost od znanstvenog pogona. Stoga postoji veća šansa da se u tom dinamičnom okruženju pojavi i poneki oporbeno nastrojeni medij. A i znanstveni sustav je u potpunosti financijski ovisan o državnom budžetu (za razliku od medija, gdje se pojavljuju i alternativni izvori financiranja), pa je u tom kontekstu teško zamisliti postojanje opozicijskog znanstvenika koji bi samo tako, iz neke, recimo, epistemološke znatiželje, stavio pod znak pitanja političke stavove vlastitog sponzora. Uostalom, tako bi vjerojatno pod taj isti znak pitanja stavio i vlastitu egzistenciju.

Da se čak i u ratom posve anesteziranom medijskom polju mogu pojaviti kritički mediji, potvrdila je i jedna autorica, istina *ex negativo*, u svom istraživanju o stanju medijske scene u nas 1994. godine. Istražujući komunikacijsku kulturu, Blanka Jergović navela je da postoji

jedan medij koji je „gotovo isključivo negativan“ i koji naziva „kritikantom“ (prema *Hrvatskom jezičnom portalu*, kritikant je onaj koji je sklon kritici radi kritike, koji zlonamjerno kritizira, koji šteti destruktivnom kritikom). Riječ je o *Arkzinu* koji je u promatranom razdoblju (od siječnja do 22. srpnja 1994., to jest od broja 9 do broja 18) sadržavao čak 94 posto negativno intoniranih vijesti, dok mu za vrat svojim kritizerstvom puše *Feral* s 88 posto negativnih stavova o hrvatskoj političkoj stvarnosti.[97] Autorica je u promatranom razdoblju analizirala još dva tjednika, *Globus* i *Panoramu*. Oba su bila bitno pomirljivija prema vladajućoj političkoj agendi od, prema njoj, neosnovano oštrih *Arkzina* i *Ferala*.

97 Jergović, Blanka. Komunikacijska kultura hrvatskih novinara. Medijska scena 1994., *Društvena istraživanja*, god. 12., 2003., br. 6.

6.
Potraga za medijskim „petokolo-našima“

Milan Jakšić u novinarstvu je od 1969., najprije u *Vjesniku* u kojem radi do 1991. godine. Nakon toga bio je dopisnik beogradske *Politike* iz Ljubljane, a surađivao je i s više lokalnih i manjinskih medija. Kako je i zašto dobio otkaz u *Vjesniku* te što je prethodilo miniranju njegova privatnog vozila 1992. – opisuje u nastavku ovog poglavlja.

„Jesmo li 1991., nakon višedecenijske gotovo idilične redakcijske atmosfere, udaljeni iz *Vjesnika* iz političkih, ideoloških, nacionalnih, ili osobnih razloga, takva su vremena tada bila, posve je svejedno. Hidajet Biščević, tada glavni urednik, nije uvjerljivo objasnio zašto smo postali tehnološki višak, što je bilo navedeno kao formalni razlog profesionalne i egzistencijalne represije kojoj smo tog trenutka, koliko se sjećam nas između 30 i 40, bili izloženi. Sazvao je Zbor radnih ljudi i pročitao imena ljudi s liste čekanja s kojima ne računa u svom, nešto prije toga, započetom uredničkom mandatu. Tu scenu nikad neću zaboraviti. To odrješito čitanje spiska koje me podsjetilo na neke od najpotresnijih scena iz filmova posvećenih temama iz Drugog svjetskog rata. Mogao je to i drukčije učiniti – poslati nam, recimo, svoju odluku poštom na kućnu adresu. Umjesto ritualnog, mogao je odabrati pristojniji pristup. Ovako je ispalo da nas ne tretira nejednako samo u radnom nego i čisto ljudskom smislu. Pošto nije svima podijelio lošu vijest već samo nekima, nastao je među ljudima u redakciji vrlo neugodan emocionalni rascjep. Podijeljeni smo na potrebne i suvišne. Poslani smo kući na čekanje eventualnog poziva za povratak na posao, bez plaće i nekih drugih prava koja su nam tajno ukinuta. Tek 13 godina kasnije, kad sam skupljao dokumentaciju za penziju, doznao sam da mi radni staž nije plaćen za cijelu 1991. godinu, mada je odluka o našem udaljavanju s posla donesena krajem te godine.

Kako opravdati takvu gestu u okolnostima kada je *Vjesnik*, uz beogradsku *Politiku*, cijelo vrijeme Jugoslavije slovio kao dnevni list s najkvalitetnijim kadrovima? Pitanje prestiža bilo je raditi u *Vjesniku*. Među otpuštenima bili su većinom visokoobrazovani ljudi: komentatori, reporteri, urednici, čak i prethodni glavni urednik. Nekolicina među nama dobili smo i najviše novinarske nagrade, bilo da je riječ o *Vjesnikovim* ili nekoj od nagrada Hrvatskog novinarskog društva. Iz

Vjesnika je izbačen Jovan Hovan, među najboljim reporterima u Jugoslaviji, dobitnik Nagrade za životno djelo HND-a. Nekoliko godina kasnije, glavni urednik iz tog vremena ponudio mu je da se vrati na posao, ali i predložio da se pod tekstove ne potpisuje svojim imenom i prezimenom. Hovan je taj prijedlog odbio. Siguran sam, poznavajući dobro čovjeka s neobičnim prijedlogom, nije imao ništa protiv Hovanova imena, zbog njegove, ovdje kod nas, u to vrijeme negativne simbolike. Htio je i sebe i neopravdano marginaliziranog redakcijskog kolegu zaštiti od mračne duhovne supervizije kakva je tada karakterizirala hrvatsko društvo. Isto kao Hovan, prošao je i Stevo Maoduš, prethodno smijenjen s glavnouredničke funkcije. Bio je član legendarne redakcije *Karlovačkog tjednika*. Tri puta za redom sredinom 1960-ih godina taj list je osvajao naslov najboljih lokalnih novina u Hrvatskoj, a gotovo svi njegovi urednici i novinari iz tog vremena karijeru su nastavili u najvećim hrvatskim listovima.

Drugo pitanje koje se ovdje nameće u odnosu na ideju o tehnološkom višku ne može zaobići *Večernji list*, pošto njegov glavni urednik u to vrijeme, Branko Tuđen, a devet godina je obavljao tu funkciju, nikome nije dao otkaz. Kako to da je u *Vjesniku* bilo toliko nepotrebnih novinara, a u *Večernjaku* nije? *Vjesnik* je, opet ću podsjetiti na kategoriju prestiža, imao veće selekcijske mogućnosti nego bilo koje druge novine u Hrvatskoj, da bi onda glavni urednik *Vjesnika* upravo 1991. godine došao do zaključka kako je kadrovska politika, desetljećima prvih novina u Hrvatskoj, barem 20 godina prije toga bila pogrešna. Velika većina onih koji su ostali raditi u *Vjesniku* osjećala je nelagodu zbog kadrovske čistke provedene u redakciji. Koliko puta sam sa svojim redakcijskim kolegama koji su prošli bolje od mene – u Ljubljani, gdje sam nakon razlaza s *Vjesnikom* 15 godina radio kao dopisnik beogradske *Politike* – razgovarao o tim događajima. Uvijek bi me posjetili kad bi ih put zbog posla ili neki drugi razlog doveo u Sloveniju. Češće bi se sjećanjima vratili toj bolnoj temi nego što sam ja imao interes za takav razgovor. Kao da su imali osjećaj neke svoje krivnje zbog naše zajedničke veoma neugodne epizode iz bliže prošlosti, mada takav grijeh nisu imali.

Taktika našeg poslodavca bila je uobičajena i za druge sredine kada je riječ o otkazima takve vrste. Sam se odluči za odlazak, da te ne moramo tjerati. Najprije mi je, i ne samo meni, srušen status – preko noći sam brisan kao komentator i spušten na poziciju suradnika, tj. novinara početnika. Skinut sam i s dežurstva. Valjda da u vrijeme kad u redakciji nema nikoga, osim dežurnog, nekome ne bih podmetnuo bombu pod stolicu. Dajući *Vjesniku* otkaz odbacio sam listu čekanja, pošto bih u suprotnom prethodne pokušaje glavnog urednika da me ponizi potvrdio samoponiženjem.

Iako ni s kim u poduzeću nismo bili u sukobu, nekolicina naših kolegica i kolega nas 'prokazane' prestala je pozdravljati. Isti oni s kojima smo godinama odlazili na kavu, igrali nogomet, veselili se na sindikalnim zabavama i razmjenjivali rođendanske čestitke, počeli su od nas okretati glavu. Njihova karakterna pirueta odvijala se savršeno disciplinirano. Neki od njih, mnogo godina kasnije, to vrijeme pokušali su smjestiti u definiciju 'ludila koje nikom nije trebalo'.

Ispraćaj u Ljubljanu priredila mi je *Globusova* kolumnistica Tanja Torbarina. Nisam cijelo to vrijeme imao nikakvih problema u Karlovcu gdje, izuzev 15 ljubljanskih novinarskih godina, živim od najranijeg djetinjstva, sve dok novinarka humornog stila nije smatrala potrebnim objaviti kako sam prešao u *Politiku*, što baš i nije bilo tako smiješno, već identično iscrtavanju mete na mom čelu. Osim toga, nešto prije, neki ljudi, nevini civili u Sisku, nakon takvih tekstova glavu su izgubili. Nije smatrala potrebnim bilo što napisati o prethodnom pogromu nad *Vjesnikovim* novinarima. To za nju očigledno nije bila tema. Tanjina ekskluziva odmah mi je donijela nekoliko provokacija kao uvod u direktni oružani napad – miniranje mog automobila kad sam za dlaku izbjegao smrt. Da sam samo 15 sekundi ranije krenuo iz stana, namjeravajući auto spremiti u garažu, teško da bih preživio eksploziju, a pored troje male djece iz susjednog ulaza, koja nisu imala više od pet godina i koja su se čučeći igrala 30 metara dalje, meteorskom brzinom je proletio poveći komad lima."

Sad da vidimo što je to humoristkinja napisala o Jakšiću. U prvomajskom broju 1992. na zadnjoj stranici *Globusa* izašao je tekst Tanje Torbarine pod naslovom „Dinastija" u okviru njezine stalne rubrike, tada naslovljene „Sred pušaka bajoneta". Na početku članka zbijala je šale s našim diplomatima koji su svoje karijere po njujorcima, minhenima, berlinima i drugim gradovima koristili da pobjegnu od rata i ratnih obaveza. Pa ismijava Darka Bekića, prije tog i Marija Nobila, a onda se naglo okreće svojim kolegicama i kolegama te vlastima nudi svoje potkazivačke usluge, tobože šaljivo: „Ako Predsjednik traži, mogu mu dostaviti popis. Pa da među tim hrvatskim brzim rodoljubima nađe i druge hrvatske diplomatske predstavnike. Bekić je pobjegao u Švedsku, i sad su ga namjestili u obližnju Finsku. Dosta ambasadora bi se našlo u Beču, Roksandić je (nije jasno je li to Drago ili neki drugi Roksandić, op. a.) zdimio među prvima. Rada Iveković mogla bi biti ambasador u Francuskoj. Slavenka Drakulić u Americi. Lazanski u Beogradu. TV novinar Saša Milošević zapalio je u Švedsku. I tako dalje. Neka nam budu što dalje"[98], završava Torbarina svoj malo manje šaljivi, a malo više denuncijantski niz. A onda u nastavku teksta na stranici osvane i ime Milana Jakšića. Kaže Torbarina: „Plus toga, bivši *Vjesnikov* novinar, a sad *Politikin* dopisnik iz Zagreba (Jakšić je bio dopisnik iz Ljubljane, a ne iz Zagreba, op. a.), Milan Jakšić, panično javlja da će, osim plavih ustaša, u Krajinama biti i hrvatske snage. Jakšić, kojem provejava strah kroz izvještaj, javlja da je Hrvatskoj ostavljeno da odluči koliko će u koridoru naperiti policajaca." Nije poznato je li se Predsjednik koristio uslugama ove kolumnistice, ali su zato karlovački policajci (ili netko drugi u nekoj sličnoj odori), izgleda, pomno pročitali njezin članak i Jakšića autobombom „nagradili" za njegovo nedomoljublje. Uzročno-posljedični niz tu je teško ili nemoguće dokazati, ali kad se zna da su tada novinski članci često služili kao potjernice za nepoćudnim građanima, ne bi predstavljalo iznenađenje da je netko u tom ključu pročitao i Torbarininu humoresku.

98 **Torbarina, Tanja. Dinastija, *Globus*, 1. 5. 1992.**

Globus je o Jakšiću pisao još. Novinarka Đurđica Klancir zapitala se gdje su se početkom rata djenuli dopisnici beogradskih medija iz Zagreba – Milan Jakšić, Radoje Arsenić i Miodrag Đurić. Locirala ih je u središtu Zagreba na adresi u Gajevoj 7, prvi kat, vrata lijevo, i rekapitulirala jedan njihov radni dan: „Gotovo je moguće zamisliti jedan radni dan Arsenića ili Jakšića. Dolaze iz svojih lijepih zagrebačkih stanova, kupuju na Trgu bana Jelačića hrvatske novine, piju kavu u obližnjem kafiću, a onda se uspinju do svoje redakcije i ispisuju tekstove o državi u kojoj 'nedostaje razuma i logike'. Ili taj put od ugode zagrebačkog doma do dopisništva prelaze kradom, diskretno, na brzinu."[99]

Milan Jakšić spomenuo je još jednu metodu tjeranja novinara – sam se odluči za odlazak, da te ne moramo mi tjerati. Ta tehnika nije bučna, tom se prilikom ne saziva zbor radnih ljudi, ne čitaju se liste, pojedini novinar ili novinarka pod većim ili manjim pritiskom samo ishlapi iz redakcije. Navest ćemo dva primjera nečega što bismo današnjim rječnikom mogli nazvati mobingom. Đorđe Ivković spomenuo je da njegova kolegica Vera Rakin iz osječkog televizijskog dopisništva nije otjerana, već da je otišla samovoljno. I doista, ona nije dobila otkaz, nego je najprije u avgustu 1991. iskoristila godišnji odmor, da bi u septembru iste godine sama dala otkaz. „Nisam dobila otkaz možda zato što sam bila jedina, ili barem jedna od rijetkih Srpkinja u televizijskom Centru, a možda su mi, tko zna, otkaz i pripremali, pa sam ja svojim odlaskom sve to samo preduhitrila", kaže nam danas kolegica Rakin, koja je karijeru nastavila na Radiju *Beograd*. „Doista nisam mogla podnijeti tu novu atmosferu, kad bi završio formalni kolegij onda su se Darko Uranjek, Žarko Plevnik i drugi povlačili u jedan kut, i separatno dogovarali što će se taj dan raditi, dakako, sukladno Glavaševim naredbama", opisuje svoju nelagodu kolegica i dodaje: „Bilo je toga još – novogovor, lažno montirane snimke, opća atmosfera neprijateljstva. Uostalom, ljudi imaju pravo na izbor, zar ne?"

99 Klancir, Đurđica. „Politika" na zagrebačkoj špici, *Globus*, 1992.

Druga priča ispripovijedana je detaljnije. Radi se o Zorici Stanivuković, dugogodišnjoj dopisnici *NIN-a* i drugih medija iz Zagreba. Zorica Stanivuković je, kako nam je kazala u razgovoru, karijeru započela u *Radničkim novinama*, da bi poslije prešla u *Vjesnik*. Skačemo odmah na 1990. godinu, u vrijeme prvih višestranačkih izbora. Kolegica kaže: „Za *Vjesnik* sam u maju 1990. pratila prve višestranačke izbore u Rumunjskoj. Po povratku sam vidjela da se tretman prema meni nekako promijenio, najprije su mi puštali tekstove s punim potpisom, zatim stave Z. pa prezime, zatim samo Z. S., pa na kraju bude i tekstova bez potpisa. U to sam vrijeme imala namjeru prijeći iz gradske rubrike u unutarnju, bila sam mlada, puna znanja, sa završenim fakultetom, a takve su bile i procjene ostalih kolega i urednika o meni. A bila sam i prva na popisu za to. Međutim, atmosfera se promijenila. Recimo, kad se skidala zastava Socijalističke Republike Hrvatske ispred Sabora u redakciji je zavladala euforija, vriskanje. Meni se to nije svidjelo, jer ako tako lako pljuneš na jučer, onda se nemaš baš puno čemu nadati sutra. Nakon toga, a to je ljeto 1990., za mene je bilo sve manje posla, a mnogi su prestali sa mnom razgovarati, sjedam za svoj stol, tamo su tuđe stvari, i slično. Jedan mi je kolega kazao: to je tek početak, tek ćeš vidjeti što ćemo ti napraviti. Pitala sam Željka Ivankovića, svog urednika u gradskoj rubrici, o čemu se radi. On mi je, sigurna sam, iskreno kazao da ni on sam ne zna što se događa, da u *Vjesniku* vlada kaos i anarhija, da nitko nikome ništa ne govori. Problem je nastao kad smo, kao gradska rubrika, radili kolektivni intervju s novim gradonačelnikom Zagreba Borisom Buzančićem, koji je prilikom upoznavanja povukao ruku kad sam mu se ja predstavila. Kasnije je opet mene optužio da sam izmijenila smisao onoga što je on u intervjuu rekao. Naime, imao je neku bizarnu ideju da će osnovati kazališta svih nacionalnih manjina u Zagrebu, ali je izostavio srpsku, pa je insinuirao – nakon što su mu drugi ukazali na to – da sam ja to namjerno izbacila, i to zbog svog prezimena. Svašta! Ali ispalo je nezgodno, ljuti se gradonačelnik nafurio na mene, pa su mi urednici sugerirali da uzmem tjedan dana slobodno. Razmišljala sam što da radim, čekam da me prebace u unutarnju, tako mi je barem obećano, a sad vidim da

sam izolirana. Ali nisam htjela odustati, htjela sam vidjeti što je to što meni manjka. Direktno sam se obratila Viktoru Vresniku, jednom od urednika, a kad sam vidjela da on sa svim odgovorima oteže, posebno s odgovorom na pitanje da li da ostanem ili da odem drugdje, shvatim da od tog razgovora neće biti ništa i ponovno odem do Željka, koji me uputi Mladenu Pleši, tada uredniku unutarnje rubrike. On kaže: 'Čuj, slabo je, dijete moje, slabo, uopće nismo u milosti, ni ti ni ja.' Upitam ga što bi meni savjetovao, što će biti s mojim prelaskom u unutarnju i s mojim ugovorom, ima li tu neke šanse. On mi kaže da se njemu čini da od toga neće biti ništa, 'ali da ne ispadne da sam te ja tjerao, odi pitaj Hidu'. Glavni urednik mi je kazao da će se raditi reforma redakcije, da će se prijeći na drugi oblik poslovanja, da će se novine digitalizirati i umrežiti, da će neki ljudi prijeći u *Večernjak*, meni nije kazao ništa konkretno. K tome, sustiglo me još jedno ljuto pismo čitateljice Maje Freundlich, koja je protestirala protiv mog teksta o novinarima iz šezdesetih i sedamdesetih godina koji su se u ono vrijeme našli na ledu. Tad su te teme bile popularne, a ja sam tu spomenula i njezinu majku, novinarku Nadu Krmpotić, koja je također bila izbačena iz novinarstva. Koristila sam se *Vjesnikovom* arhivom, dakle, sve je bilo podupr-to činjenicama, ali Freundlich nije bila zadovoljna i napisala je bijesan odgovor. Budući da se zna kako je Maja Freundlich tada počela ozbilj-nije graditi svoju političku karijeru, i da joj je utjecaj samo jačao, jasno je da je sve to samo dodatno smanjivalo šanse za moj prelazak u drugu rubriku. Samo da dodam da sam brzo shvatila da bi se nešto slično kao i likovima iz mog teksta moglo i meni dogoditi. U svakom slučaju, na-kon toga počela sam se osjećati loše, nisam dolazila na posao, neke su me kolege zvale, i tako sam otišla iz *Vjesnika*."

U to su vrijeme domaći mediji vrvjeli kojekakvim spiskovima navodnih petokolonaša. Vjerojatno je apsolutni prvak u tome bio *Slobodni tjednik*. U broju iz lipnja 1991., našao se tekst pod naslovom „Vampiri KOS-a su spremni" o sisačkoj „petoj koloni" sastavljenoj od agenta KOS-a i građana srpske nacionalnosti koja je, prema nalazima novinara *ST-a*, pripremala likvidacije uglednih Hrvata u Sisku i preda-ju grada u neprijateljske ruke. Taj spisak od 16 imena kasnije je poslu-

žio tamošnjim psima rata da dobar dio ljudi navedenih u tom članku likvidiraju. U isto vrijeme, imena navodnih Srba petokolonaša u Sisku na HTV-u je izdiktirao Denis Latin (poslije se branio da je samo pročitao policijski izvještaj), a *Globus* je pak svoje petokolonašice našao u „vješticama iz Rija". Ali to su manje-više poznate stvari.

Posebno bizaran prilog novinskom žanru potjernica koji je inaugurirao *ST*, a koji je široj javnosti praktički nepoznat, dao je *Karlovački tjednik* sa svojom rubrikom „Četnici iz susjedstva": rubrika se pojavila u sezoni proljeće/ljeto 1991. Tako u broju od 20. lipnja 1991. novinari *Karlovačkog tjednika* na nekoj slici prepoznaju stanovitog Pavića, kojemu ne znaju ime, koji da je navodno sjedio sa Šešeljem na nekom sastanku, ali su saznali da tom Paviću nesmetano radi privatna trgovina u Krstinji. Ispod tog teksta javila se s ispravkom Jovanka Tarbuk, čiji je muž u prethodnoj iteraciji te novinske sekcije također snimljen u Šešeljevu društvu na zabranjenom, ali ipak održanom mitingu na Plitvicama. Jovanka Tarbuk u svom tekstu kaže da joj je muž bio na mitingu, da u slobodnoj zemlji valjda može birati stranku, ali da nije niti ubojica niti je koga ozlijedio. „Pošto sam ja po nacionalnosti 'mješanac' srpske i hrvatske krvi, rođena u socijalizmu, pitam Vas kako mislite da živim sa 'četnikom'? Ubuduće budite hrabri pa se ne potpisujte inicijalima, nego punim imenom i prezimenom, kao što to upravo sad ja činim"[100], odgovorila je u svom pismu. Doista, tekstovi su potpisivani s inicijalima M. P. Mi smo malo pročačkali i pronašli da se iza tih inicijala skrivao Mladen Postružnik, koji se nekih četvrt stoljeća kasnije i sam razotkrio. S jednim karlovačkim novinarom rečeni je „lovac na komšije" na jednom lokalnom portalu poveo ovakav razgovor.

100 Četnici iz susjedstva IV, Reagiranja, *Karlovački tjednik*, 20. 6. 1991., str. 2.

O čemu si pisao?
Najviše o kulturi. No, sve je to zavisilo od toga kamo te urednik pošalje. Riječ je o 1990-im godinama kada počinje rat. Željka Pulez je predložila da otvorimo rubriku 'Četnici iz susjedstva' u kojoj bismo izvijestili tko je napustio Karlovac i prešao na 'onu stranu'. Svi su pisali za tu rubriku i zapao je mene red da napišem tekst o čovjeku koji je otišao iz Karlovca, ali problem je ispao što sam jedino ja bio potpisan pod neki tekst u toj rubrici.

Jeste li pozivali na linč Srba?
Ne želim braniti tu uređivačku politiku, no činilo nam se tada da oni koji odlaze na drugu stranu, uvjetno rečeno, izdaju svoju zemlju Hrvatsku, jer bi Hrvatska trebala biti i zemlja srpskog naroda. Na kraju krajeva, taj se narod i spominjao u Ustavu, no nacionalisti su to izbrisali i pronašli smo se u potpuno glupom prostoru.

Je li se dogodilo da ste nekoga prozvali zbog odlaska 'preko', a da je ta osoba ostala tu?
Nije nam se to dogodilo. Uistinu se odlazilo 'preko', čak su i neki Hrvati odlazili na drugu stranu, jer su se prepoznavali u nekakvoj Jugoslaviji.[101]

Poseban podžanr spiskova za odstrel, onaj koji je, kako smo vidjeli, lansirao *Globus* (*Globusov* investigativni tim, *Globusova* kolumnistica i drugi), činili su spiskovi tzv. novinara petokolonaša. U toj se vrsti posebno istakao Vuk Đuričić iz *Nedjeljne Dalmacije*. Odmah u uvodu svog najpoznatijeg teksta o toj temi s početka 1995. autor navodi o kome planira pisati: „Među njima (stranim dopisnicima) neki su od bivših vodećih komunističkih novinara kao što su Đorđe Zelmanović, Žarko Modrić, Miroslav Gačić, Gojko Marinković, Jelena Lovrić, Sead

101 https://aktivirajkarlovac.net/2017/11/mladen-postruznik-lovio-sam-zivot-ne-karijeru/, pristup 21. 10. 2025.

Saračević, Živko Gruden, Zvonko Letica, Slavenka Drakulić, Marinko Čulić, Tomislav Jakić, Zorica Stanivuković, Branka Šesto i neki drugi."[102] Đuričić ih optužuje da pišu po „komunističkom receptu" i da iznose neistine o Hrvatskoj. Za Đuričića, Gačić (dopisnik poljskog *Kuriera Polskog*) u karijernom je smislu napredovao isključivo po partijskoj liniji, Zelmanović je učestvovao u čistkama 1971. godine, dopisnica *Nove Makedonije* Mira Šuvar uopće nije novinarka, nego lektorica, ali je zato vrijedno „podvlačila nepodobne tekstove u Kockici". Dopisnici *Politike* iz Zagreba „pišu gnusne tekstove o Hrvatskoj", a dopisnica američkog *The Nationa* je domaćoj javnosti dobro znana i Hrvatskoj nenaklonjena Slavenka Drakulić. Na listi je i, kako rekosmo, Žarko Modrić. On piše za japanski *Yomiuri Shimbun* i bio je novinar *Komunista*, a to je već samo po sebi znakovito. Poslije ga je Modrić demantirao, jer da nikad nije radio u tom komunističkom glasilu, osim što je jednom prilikom tamo objavio jedan članak, koji su prije toga odbili *Tanjug* i *Vjesnik*. Prosrpski je orijentiran i dopisnik BBC-ja Richard Carruthers, a dopisnik *Deutsche Wellea* je „komunistički TV komentator" Tomislav Jakić. Marinko Čulić pak dopisnik je RFI-ja, a prilozi su mu, kako kaže Đuričić, dobro uklopljeni u „shemu francuske politike koja je potpuno nesklona Hrvatskoj". Sead Saračević mu je također kriv, ne samo zato što je dopisnik Radiosender Freies Berlin, nego jer je bio šef partijske organizacije u *Vjesniku*. Đuričić je primijetio i da Branka Šesto piše za bilten UNPROFOR-a u kojem se žali na uvođenje endehaške kune. Onda su poneki reagirali na ovaj tekst, ali Đuričić je nastavio s tekstovima spiskovima, pa je sastavio i listu srpskih novinara koji su ranije radili u hrvatskim medijima.

Bilo je toga još. Gojko Borić u Kutlinoj *Slobodnoj Dalmaciji* još jednom proziva „vještice iz Rija" i optužuje ih za nezavidan položaj Hrvatske u svijetu, Hloverkin *Danas* pak donosi spisak novinara koji surađuju s Europskom zajednicom. Prije Đuričića, *Nedjeljne Dalmacije*, *Slobodne*, *Danasa* i *Globusa*, „petokolonaše" među srpskim i prosrp-

102 **Đuričić, Vuk. Medijska peta kolona, *Nedjeljna Dalmacija*, 6. 1. 1995., str. 26.**

skim novinarima u Hrvatskoj tražili su političari. Tako je još u veljači 1991. na sjednici Društveno-političkog vijeća Sabora zastupnik Vladimir Šeks iz HDZ-a postavio pitanje o novinarima petokolonašima: „Na teritoriju Hrvatske djeluje nekoliko novinara koji svoje akreditive koriste da bi pozvali na oružani otpor legalno izabranim tijelima RH, a neistinito prikazuju prilike u Hrvatskoj i stvaraju afere bitno pridonoseći pogoršavanju prilika u RH."[103] Šeks kasnije nabraja o kojim je novinarima riječ – Arsenić, Dmitrović, Zec, Stević, Subotić i Mladenović. Zastupniku je stigao odgovor iz Ministarstva pravosuđa i uprave u kojem se kaže da protiv dotičnih nisu poduzete nikakve zakonske mjere, a odgovor je stigao i iz Javnog tužilaštva, koje kaže da ni protiv jednog od spomenutih novinara nije pokrenut krivični postupak. Na saborskoj sjednici još se jedan hadezeovac usprotivio srpskoj propagandi plasiranoj preko kanala Yutel. Damir Mejovšek je pitao dokad će se emitirati taj program preko HTV-a? Pitanje je, očito bilo naručeno od HDZ-a, jer je odgovor Ministarstva informiranja bio vrlo iscrpan. „Yutel nije potreban u informativnim programima HTV-a, štoviše on unosi zabunu i nemir, te izaziva prosvjede i ogorčenje hrvatskog gledateljstva. Yutel se, naime, pokušava predstaviti kao nadnacionalna televizija koja se pojavila u trenutku 'zatvaranja' republičkih televizija pred informacijama iz drugih sredina. Yutel, također, želi ostaviti dojam da je HTV usko nacionalan, restriktivan glede informacija iz drugih sredina, neprofesionalan i separatistički iz kuta duhovnog dijapazona ljudi koji vode Yutel, a čija je temeljna politička impostacija rigidni jugounitarizam, skriven vrlo providno plaštom 'širokih pogleda' na tamo neke plemenske svađe i iste takve televizije."[104]

Međutim, Ministarstvo informiranja u odgovoru zastupniku Mejovšeku ostavlja mogućnost daljnje suradnje s tom televizijom u obliku preuzimanja onih informacija do kojih ne mogu doći novinari HTV-a, jer im je pristup pojedinim područjima ograničen ili onemo-

103 Zastupnici pitaju, *Novinar*, ožujak-travanj 1991., str. 18.

104 Isto.

gućen. Nešto kasnije, protiv reemitiranja Yutela na Hrvatskoj televiziji založio se i Hrvoje Hitrec, tadašnji ministar informiranja, koji je konstatirao da „emitiranje Yutela ne svjedoči ni o kakvoj otvorenosti, nego o nepotrebnom kompromisu i nepotrebnoj dodatnoj informativnoj emisiji koja se emitira preko HTV-a". „S profesionalne strane riječ je o prevladanom ekstenzivnom žurnalizmu, a ni hrvatska ga publika ne prihvaća, jer je uočila, na primjeru Plitvica, Borova Sela i Splita, da je riječ o nekorektnostima koje taj program deplasiraju."[105]

105 Rodić, Jasna. Hrvoje Hitrec: Opozicija ima prostora koliko zaslužuje, *Novinar*, svibanj/lipanj 1991., str. 14.

7.
Manjak domoljublja i „tehnološki višak“

Milan Jakšić u svojoj je izjavi kazao da *Večernji list* za vrijeme urednikovanja već spomenutog Branka Tuđena[106] nije nikoga otpustio. Međutim, Tuđen je na mjesto glavnog urednika zasjeo krajem 1992. godine, točnije u studenom te godine, kad je „provjetravanje" redakcije uglavnom već bilo obavljeno, pa Tuđenu po tom pitanju nije ostalo previše posla. Sam je tadašnji vrhovnik preferirao Tuđena i njegov *Večernjak*, a i sam je Tuđen sebe vidio kao „dvorskog novinara". U jednom će intervju svoj odnos s Tuđmanom opisati ovako: „Kada su se stvari počele zaoštravati, vezao sam se uz projekt koji je zagovarao neovisnost Republike Hrvatske. Na neki način, tada sam postao blizak s Franjom Tuđmanom."[107]

Više o situaciji u *Večernjaku* u to vrijeme kazala nam je Milka Ljubičić, koja je do druge polovice 1991. i sama bila novinarka tog zagrebačkog dnevnika. Nakon dobivenog otkaza radila je za *Srpski glas* iz Topuskog, a kasnije i za neka manjinska i izbjeglička glasila.

Kada ste se zaposlili u Večernjaku *i na kojim ste poslovima radili do otkaza?*
Počela sam raditi u *Večernjem listu* 1985., najprije kao novinar dopisnik iz Karlovca, a potom, od sredine 1988. do 28. septembra 1991. u Zagrebu kao pomoćnik urednika u slavonsko-baranjskom izdanju, a kasnije kao novinar urednik u unutrašnjopolitičkoj rubrici.

Možete li opisati taj dan ili te dane kad vam je uručen otkaz, ili kad vam je saopćeno da više niste podobni?
Moj otkaz uručen je tzv. zaštitniku, povjereniku, skrbniku (ne sjećam

106 Oportunistički karakter *šetebandijeriste* Branka Tuđena opisao je Denis Kuljiš u svojim „Majmunima, gangsterima i herojima". Kaže: „Snašao se i Branko Tuđen, glavni urednik *Večernjeg lista*, nekoć glasnogovornik Stojčevićeve kancelarije, te predsjednik Stalne akcijske konferencije Saveza komunista u *Vjesniku*, partijskoga natkomiteta, kojemu je taj iskompleksirani bivši sportski novinar, štreber, veliki pristaša svih trenutačnih režima, predsjedavao." (*Globus*, 2001., str. 325.)

107 https://www.nacional.hr/intervju-iz-2007-godine-branko-tuden-novinarski-apologet-komunista-i-franje-tudmana/, pristup 4. 7. 2025.

se pravog naziva), osobi koju su vlasti imenovale da bi preko njih onima koji su otpuštani s posla, a nisu bili na svojim adresama, dostavili rješenja o prekidu radnog odnosa. 'Pravi' otkaz dobila sam skoro deset godina kasnije, kada mi je, na moje traženje, Ružica Cigler (u to vrijeme visokopozicionirana urednica u *Večernjaku*) poštom poslala u Beograd dokumentaciju o tome. Dakle, otpustili su me formalno se pokrivajući odredbom tada važećeg zakona o radu prema kojoj je poslodavac mogao dati otkaz radniku ako se nije šest dana zaredom, bez objašnjenja i opravdanja, pojavio na radnom mjestu.

Smatrate li da ste otpušteni zbog svoje nacionalnosti?
Da. Naravno! Ja sam, inače, otišla svojim automobilom iz Zagreba 28. septembra 1991. u Topusko, gdje su živjeli moja majka, baka i brat sa svojom porodicom, kako bih bila sa njima preko vikenda jer ih nisam vidjela skoro tri mjeseca. U međuvremenu su se intenzivirala borbena dejstva, svi putevi (i preko Karlovca, i preko Lasinje, i preko Petrinje i Siska) prema Zagrebu su bili blokirani, prekinute su telefonske veze... Nekako sam uspjela da se iz obližnje V. Kladuše (BiH) telefonom javim redakciji i poručim da ću, čim se stvore uslovi, doći u Zagreb. Ali tih uslova više nije bilo i tako sam ostala u Topuskom, 'na drugoj strani', sve vrijeme rata.

Koliko se još ljudi u tom trenutku ili u tom vremenu našlo u situaciji sličnoj vašoj u Večernjem listu*? Sjećate li se koji su to bili kolegice i kolege?*
Ne znam. Ali sigurno je bilo još takvih slučajeva, pogotovo onih čija imena su se nalazila na peticiji (potpisalo nas je dvadesetak) kojom smo tražili da se prekine sa govorom mržnje koji je 'odjekivao' sa stranica *Večernjaka*. Bio je to period vrtoglavog uspona nekih *Večernjakovih* novinara (Hloverka Novak, Branko Tuđen, Dunja Ujević, Milan Ivkošić...), naročito nakon smjene Stjepana Andrašića i imenovanja novog glodura Ive Lajtmana. Nije mi bilo poznato stanje u dopisništvima *Večernjaka* kojih je bilo širom bivše SFRJ, ali je sigurno i tamo bilo slučajeva otpuštanja 'nepodobnih' ljudi. Mnogo više o tom (ne)vremenu znala je Tatjana Tagirov (i ona je bila potpisnik peticije), jer je ostala

duže od mene u *Večernjaku* i doživljavala razne torture. Na žalost, nije više među nama. Umrla je, kao što znate, u Beogradu. Što se mene tiče, posljednji tekst koji sam napisala bio je izvještaj sa sjednice Saveza samostalnih sindikata Hrvatske (predsjednik bio Dragutin Lesar) koji je, čini mi se, tada jedini u Hrvatskoj, osudio davljenje vojnika JNA iz Makedonije u tenku u Splitu. Tekst sa osudom tog čina objavljen je u prvom izdanju, a iz gradskog izdanja izbacio ga je lično Lajtman. Takvih 'promašaja', u skladu sa novom uređivačkom politikom *Večernjaka*, više nije smjelo biti. Od tada pa do kraja septembra, ja sam svaki dan dolazila u redakciju, ali više nisam dobijala nikakve zadatke. Provodila sam radno vrijeme čitajući novine i tekstove drugih kolega jer mi još nije bila oduzeta šifra za rad na računaru. Povremeno bih znala glasno komentirati nešto od raznog štiva koje je bilo pripremano za štampu, poput, na primjer, reportaže iz Topuskog, koje je od početka jula do kraja septembra 1991. bilo pod kontrolom pripadnika MUP-a Hrvatske. Tamo je redakcija poslala kolege iz sisačkog dopisništva jer bih ja, navodno, bila 'neobjektivna' s obzirom na to da sam tu odrasla i da tu živi moja porodica. I tako, kad je taj 'uradak' pripremljen za štampu na duplerici *Večernjaka*, vidjela sam neke greške, poput potpisa ispod fotografije devastirane zgrade na kojoj je ostao vidljiv natpis 'Bife Romantika, vlasnik Milan Busić', a navedeno je da se radi o kući Hrvata koju su uništili srbočetnici. Rekla sam uredniku da to ispravi, jer se radi o objektu čiji je vlasnik Srbin, a ne Hrvat, kako ne bismo ispadali smiješni u očima čitalaca. Naravno, ta moja primjedba je ignorirana usputnim, tobože šaljivim, komentarom kako su mi 'četnici pomutili pamet'.

Ovdje spomenuta Hloverka Novak na slučaj kolegice Milke Ljubičić gledala je na ponešto drukčiji način. Prema Novak, Milka Ljubičić nije pokazivala oduševljenje spram novog poretka ili je prema istom bila rezervirana: „Tada sam kao novinarka *Večernjeg lista* pa sve do početaka devedesetih dobro surađivala s kolegicom Milkom Ljubičić. No, najavu prvih višestranačkih izbora i demokratskih promjena kolegica

Milka koja je tada pratila rad radničkih sindikata dočekuje s negodovanjem. Isprva potiho, a onda sve glasnije."[108] Kolegica Ljubičić nije imala razumijevanja ni prema nadolazećoj slobodi, kao ni prema infrastrukturnim planovima u niskogradnji: „Na gotovo svakodnevna uvjeravanja da ćemo slobodnije živjeti i pisati, da ćemo napokon moći graditi cestu Zagreb – Split i da imamo jedinu nam Domovinu, u kojoj se zajedništvo podrazumijeva, uostalom kao što smo ga u redakciji živjeli godinama, Milka se oglušivala."[109] U svom ispovjednom tekstu Novak se čudi zašto je kolegica Ljubičić, iako je, kako je Novak primijetila, imala ogromnu plaću, ipak otišla preko k Mili Dakiću: „Nije je zadržala ni odlična plaća, prijateljsko redakcijsko okruženje i neupitna podobnost kod tadašnje uredničke vrhuške."

Opravdavanje otkaza nečijim navodnim odlaskom u četnike nije bila specijalnost samo Hloverke Novak Srzić, nego su se tome priklanjali i neki drugi novinarsko-politički čimbenici tog vremena. Ovdje treba dodati da je Novak Srzić imala vrlo uspješnu novinarsku karijeru, između ostaloga, jer je bila bliska s HDZ-om. Štoviše, nije bila samo članica stranke nego je i razvila osobni odnos s prvim predsjednikom. U jednom intervju ovako objašnjava svoju vezanost uz Tuđmana: „Tuđman je bio opsjednut idejom kako svi trebaju biti u HDZ-u, a bio je i izraziti emotivac. Jednom prilikom me pitao zašto nisam u HDZ-u, i ja sam ušla i postala član stranke... Tuđman je za mene veliki državnik, te zasluge mu nitko ne može umanjiti."[110] Ona zapravo predstavlja primjer tipičnog političkog konvertita. Najprije je bila u Savezu komunista, a kad joj je to postalo oportuno, postala je članica HDZ-a.

U svakom slučaju, ovako kako je Hloverka Novak Srzić opravdavala otkaze u *Večernjem listu* (navodnim odlascima u četnike), tako

108 https://kamenjar.com/hloverka-novak-srzic-bolje-s-vragom-nego-s-bernardicem/, pristup 7. 8. 2025.

109 Isto.

110 https://arhiva.nacional.hr/clanak/30795/hloverka-novak-srzic-politicka-novinarka-vrijedna-milijun-kuna, pristup 8. 8. 2025.

je i Antun Vrdoljak 2010. tvrdio da HRT nikakve otkaze nije dijelio, osim onima koji su – otišli u četnike. Replicirao mu je Saša Milošević: „Vrdoljak laže. U četnicima nisam bio, a otpušten sam. Nova garnitura, a nju su činili, prvo Hrvoje Hitrec, pa Vrdoljak kao direktori te Tomislav Marčinko kao urednik, mnogim ljudima onemogućila je rad zbog etničke pripadnosti. Među ostalima i meni. Prvo su mi prestali davati posao, dolazio sam danima i tjednima na posao, a nisu me slali na zadatke. Potom mi je u Vrdoljakovu mandatu zabranjen ulaz u zgradu HRT-a zbog smanjenog opisa posla, premda Informativni program u kojem sam bio, nikada nije radio više. Na koncu su mi dali otkaz zbog nedolaska na posao! Tužio sam ih i dobio na sudu, a onda, kad sam sudski vraćen na posao, dao sam otkaz, jer je tamo bilo nemoguće raditi.“[111] Poslije se oko Saše Miloševića javio njegov televizijski kolega Denis Latin, koji je u svojoj dugoj karijeri imao i svijetlih i mračnih epizoda. Godine 1994. Latin je bio televizijska zvijezda i bio je strašno preopterećen poslom, kako sam kaže. Žali se Sandru Pogutzu u intervjuu u *Feralu* da HTV zapravo nema ljudi.

„Sad bih ti mogao reći: bilo ih je, ali su potjerani“, replicira Pogutz.

„Tko, ajde?“ pita Latin.

„Saša Milošević?“

„Miloševića bi moj urednik možda čak i primio natrag na posao, baš sam razgovarao s njim o tome. Ali to je bila Sašina odluka tada, ne može se Televiziju osuđivati zbog toga…“

„Da li si nešto naučio od Saše Miloševića?“

„Saša ima ono što ja nisam imao. Recimo, on je jako obrazovan, jako načitan, principijelan… Što i nije dobro za novinara. Kad previše znaš, to isto nije dobro… Ja sam bio uporan, imao inicijativu… Ja sam zapravo vukao, a on je radio onaj sitni vez.“[112]

111 Matijanić, V. „Vrdoljak laže. Otpušteni smo s HTV-a, a nismo bili u četnicima“, *Slobodna Dalmacija*, 10. 5. 2010., str. 7.

112 Pogutz, Sandro. Želio sam biti pop, intervju s Denisom Latinom, *Feral Tribune*, 22. 2. 1994., str. 25.

Što se tiče *Večernjeg lista*, tamo doista nisu bile provođene čistke kao, na primjer, u *Vjesniku*, ali nepravde ni tamo nije falilo. Jedna je napravljena prema Đorđu Miškoviću (1945. –2008.), dugogodišnjem novinaru kulturne rubrike *Večernjeg lista*. U priči ćemo ukrstiti tri gledišta na njegov slučaj – onaj Nina Kopača, koji ga je poznavao još sa studija, redakcijskog kolege i sindikaliste Stipe Jolića te sjećanje Pere Kvesića koji ga je također poznavao iz novinarskih voda. Jolić nam prepričava epizodu u kojoj mu se Mišković tih olovnih godina počinje žaliti da mu resorni urednik zadržava tekstove u ladici i ne objavljuje ih u novinama samo zato što je on, Mišković, Srbin. Jolić i Mišković odmah odlaze do Ivana Starčevića, u to vrijeme urednika kulture, da vide o čemu se radi. Starčević se kune da to ne radi, a ako i zadrži koji tekst, to je samo zato što je naletjelo nešto aktualnije. Okrene se prema Miškoviću i obeća mu da slobodno može pisati što ga je volja, i da će mu on objaviti sve bez ikakve zadrške. „Objavljivat ću ti sve tekstove da postigneš normu, a ako je ne ispuniš, opravdat ću te na kolegiju", kazao mu je Starčević. Međutim, Mišković nakon nekog vremena napušta redakciju i odlazi – „preko". „Đoko se često žalio na mnogošto. Bio je takav čovjek. Poslije rata se javio u redakciju i pitao Tuđena da ga primi nazad na posao, ali ga je ovaj odbio. Smatrao je da ih je izdao, da je otišao u vrijeme kad je redakciji i kolegama bilo najteže", kaže nam Jolić. U svom tekstu objavljenom nakon Miškovićeve smrti, Kopač također konstatira da se Đoko stalno na nešto žalio: „Uvijek nečim nezadovoljan, žalio se na sve, a naročito na nesretan život. Na fakultetu smo čitali njegove pjesme pune tuge i sjete, zvali smo ga Đoka pjesnik." Ali kaže da je odlazak ipak bio uvjetovan konkretnim prijetnjama njemu i njegovoj familiji. Lupali su mu na vrata jednosobnog stana na Radničkom dolu iznad Britanca, nazivali ga telefonom u gluho doba noći i zastrašivali. Zamolio je Kopača da uzme njegove knjige, jer je odlučio otići iz Zagreba, a u autu za njih nije bilo mjesta.

Priča Pere Kvesića o Đorđu Miškoviću, napisana u stilu hrvatskog realizma *a la* Vjenceslav Novak, ide ovako: „Đorđev život je uvelike određen njegovim rođenjem, biologijom. Imao je pravilnu glavu s lijepim muškim licem, ali mu je tijelo bilo sfuflano. Kičma mu

je bila iskrivljena i svinuta, a desna lopatica izbočena da je zapravo bila grba, pa je cijeli trup bio izvijen i sabit, na što su se nadovezivale duge tanke ruke i noge, pa je djelovao pomalo poput pauka s ljudskom glavom. Zbog toga je uvijek nastojao biti obučen u što bolje skrojeno odijelo, maksimalno uredan, ali to nije moglo suštinski pomoći... Ne treba posebno napominjati da nije imao sreće sa ženama. Zašao je već u četrdesete kad je napokon naletio na odgovarajuću partnericu. Imala je milo lice, ali su joj udovi bili spigani, jedna joj je ruka bila normalna, ali druga kržljava i obično zgrčena, a noga kraća, pa je upadljivo šepala. Njih dvoje su se zavoljeli i vjenčali. Uskoro je stigla i prinova – dobili su dijete... Ono je bilo ne samo skladno i zdravo nego i gotovo neprirodno lijepo. Još kao beba uglavnom se smješkao i zadovoljno gugutao, a kad je prohodao izgledao je kao anđelak, kao model za kič-razglednice. Nema normalnog roditelja koji nije zaljubljen u svoju djecu (pogotovu kad su mala), a to koliko su Miškovići obožavali svoje dijete bilo je natprirodno. Ne samo da je to dijete bilo njihovo nego je bilo i sve ono što oni nisu bili, blagoslovljeno dražesnošću koja je njima bila uskraćena... Bio je to kraj osamdesetih godina kad je netrpeljivost prema Srbima, komunistima i Jugoslavenima bila dominantna osobina hrvatskog javnog mnijenja. Uskoro je njegova supruga ostala bez zaposlenja. Snalazili su se kako-tako, ali nekako su se snalazili. Nisu se nikome žalili, jer se i nisu imali kome žaliti... Najveća nevolja postao im je susjed koji je stanovao iznad njih. Bila je to neka propalica koja je živjela od socijalne pomoći i sitnog kriminala... Taj ih je glasno vrijeđao i psovao kad ih je mimoilazio na ulici, pa su ga izbjegavali koliko su mogli, ali kad bi ih spazio sa šanka kako kupuju na tržnici, iskakao je iz birtije, jurio za njima kroz vrevu i urlao gadosti. Zbog njega su prestali izlaziti u park ispred kuće... Razbio im je zvono pored ulaznih vrata u kuću, razvalio vratašca poštanskog sandučića, iščupao prekidač zvona ispred stana i smrvio tipku za stubišno svjetlo na katu. Ostali stanari se nisu *šteli mešat* jer im se činilo da je nasilnikov gnjev razumljiv i opravdan, a da je Miškoviće snašlo što su zaslužili... Nasilnik je nabavio maskirnu uniformu bez oznaka i hodao u vojničkim cokulama. Obavezno bi zastao na prvom katu, pokušavao

provaliti vrata i pijano bulaznio, pomokrio se po kvaki, često se i ispovraćao ispred praga, a nekoliko puta se i posrao na otirač. Susjedima je dozlogrdilo da ih deračina sa stubišta uznemiruje svake noći, smrad je bivao sve intenzivniji i kad bi zatekli Miškoviće kako čiste ispred svojih vrata, ogorčeno su upozoravali da je to nedozvoljivo, cijelo stubište smrdi na drek i rigotinu, i da bi trebalo prestati, kao da su oni tome krivi... Napokon su jeftino prodali stan, kupac je odmah shvatio u kakvom su položaju i zašto prodaju u žurbi, nisu dobili ni petinu stvarne cijene. Spakirali su ono najnužnije u dva kofera i otišli u Novi Sad u iznajmljenu sobu... Sin im je s 14 godina umro od leukemije, a nedugo poslije preminuli su i njegovi roditelji."[113]

Druga storija iz *Večernjaka* odnosi se na Tanju Tagirov.[114] „Bila je prijateljica moje kćeri, radila je sa mnom", priča nam Jolić. Jednom prilikom nazvao ga je Ivo Lajtman, tadašnji urednik *Večernjeg lista*. Taman je bio izabran za glavnog urednika, izabrali su ga novinari, što je bila rijetka, ako ne i jedinstvena pojava u medijima tadašnje Jugoslavije, drugi po broju glasova bio je Milan Ivkošić, a najmanje glasova dobio je Branko Tuđen. U svakom slučaju, Lajtman je zagrmio protiv Tanjina paralelnog rada za Yutel. „Otišli smo skupa do njega, i Lajtman joj je rekao da joj je to zadnja opomena, da prestane raditi za Yutel i da se okrene isključivo pisanju za crnu kroniku, da radi sudske izvještaje", kaže Jolić i dodaje: „Kad smo izašli iz Lajtmanove kancelarije, molio sam je da se strpi, da to neće trajati dugo, uostalom ni meni se ne sviđaju stvari u redakciji." Međutim, Tagirov se nije toga držala i nije prestala raditi za Yutel, a bila je i odsutna s posla više dana bez obrazloženja (otišla je kod majke u Ogulin i od tamo poslala tekst ili dva, koje je *Večernji* odbio objaviti), što je na kraju dovelo do njezina otkaza. „Dakle, dobila je otkaz jer nije čak ni prijavila bolovanje, a odsustvovala je s posla. Istovremeno je radila i za Yutel. Tanja se žalila

113 Kvesić, Pero. Slika Đorđa Miškovića, https://poskok.info/542609-2/, pristup 22. 10. 2025.

114 Tanja Tagirov (1961. – 2017.), novinarka Radija 101, *Poleta*, *Večernjeg lista*, *Starta*, *Arkzina*, *Vremena* i *Novosti*. Pisala je još i za *Svijet*, *Globus*, *Nacional*, *Slobodnu Dalmaciju* i *NIN*. Specijalizirala se za pravosudne teme, pratila je, među ostalim, slučaj Kelmendi, slučaj Abdić u aferi Agrokomerc i štrajk rudara u Trepči.

na odluku, ali joj to nisu uvažili. Dakle, zato je dobila otkaz, a ne zato što je podrijetlom Ruskinja ili ima takvo prezime, što mi je jednom prilikom pričala. Nitko joj ne bi ništa napravio, samo da je poslušala Lajtmana. Bili smo prijatelji, htio sam joj pomoći", završava storiju o Tanji Tagirov naš sugovornik.

Evo i Tanjine verzije odlaska iz *Večernjaka*: „Država se raspadala. Trebalo je lagati i pljuvati, počelo se razmišljati uglavnom nacionalistički u samoj redakciji, i ja to nisam mogla izdržati bez sukoba. Dobila sam i zabranu rada u svom sektoru. Tada sam radila velika suđenja i pratila pravosuđe, i najednom više nisam bila podobna. Te teme su dodijeljene nekim drugim ljudima koji o tome pojma nisu imali, ali su bili podobni. Zabranili su mi tezgarenje naokolo. I to je bila odluka direktora, Ive Lajtmana, s kojim sam ja, prije nego što je postao direktor, bila izuzetno dobra, dijelili smo istu sobu... Tada sam počela raditi na Yutelu i otišla sam u Sarajevo te 1991. Kad sam se razduživala u *Večernjaku*, samo me je dvoje-troje ljudi pozdravilo. Otišla sam s najvećom mogućom gorčinom."[115]

Možda Tanja Tagirov u *Večernjaku* i nije dobila otkaz zbog svog ruskog prezimena, ali je, kako se čini, zbog tog istog prezimena dobila batine od domaće policije. Izvršni direktor Komiteta za zaštitu novinara (Committee to Protect Journalists)[116] Bill Orme 2. juna 1994. dobiva dojavu od svojih terenskih suradnica, bugarske humanitarke Mariane Katzarove i domaće Karmen Jelinčić, u kojoj stoji da je „hrvatska policija pretukla novinarku *Arkzina* Tatjanu Tagirov (u poruci krivo piše Tajirov, op. a.) zbog njezinog rada, ali i zbog njezinog ruskog prezimena".[117] Terenske radnice dalje predlažu izvršnom direktoru da

115 Tanja Tagirov: Arkzin je bio naš izmišljeni otok!, https://voxfeminae.net/strasne-zene/tanja-tagirov-arkzin-je-bio-nas-izmisljeni-otok/, pristup 1. 11. 2025.

116 Komitet za zaštitu novinara osnovan je 1981. u New Yorku, kao reakcija na maltretiranje paragvajskog novinara Alcibiadesa Gonzáleza Delvallea. Njegov osnivački počasni predsjednik bio je Walter Cronkite. Spomenuti William A. Orme Jr. vodio je organizaciju od 1992. do 1998. godine.

117 Croatia General, 1994, The Committee to Protect Journalists, Columbia Rare Book & Manuscript Library, Columbia University, New York, kutija 30, mapa 45.

možda Komitet preuzme njezin slučaj i da se pismom obrati Tuđmanu i relevantnim humanitarnim organizacijama, ali da najprije kontaktiraju Tagirov, i u depeši navedu njezine brojeve telefona na poslu i doma u zagrebačkoj Ulici fra Filipa Grabovca. Nismo uspjeli doznati što se s tim zbivalo kasnije, odnosno u arhivu CPJ-a nismo naišli na podatak da je Komitet taj slučaj uzeo na sebe. Jolić brani svoju redakciju od prigovora da se u *Večernjaku* otpuštalo prema etničkom ključu, jer da jest, kaže Jolić, „zar bi u to Tuđenovo vrijeme jedan Zdravko Milinović bio urednik unutrašnje, Vitomir Andrić gradske rubrike, a Miodrag Šajatović *Poslovnog svijeta*".

Vraćamo se ponovo na *Vjesnik*. To i nije neki problem, jer razdaljina između tih dviju redakcija – *Vjesnikove* i *Večernjakove* – nije velika ni ideološki, jer su ta dva dnevna lista u tom smislu bila vrlo slična, a ni fizički, jer su im redakcije u to vrijeme bile smještene u istom neboderu. Posebno je interesantan slučaj kolegice Nine Ožegović i njezina stavljanja na listu čekanja u *Vjesniku*. Ona nije Srpkinja, ali je ipak završila na „listi srama". Razgovor s kolegicom Ninom Ožegović tekao je ovako.

Kad ste došli na listu čekanja i zašto?
Dnevnik *Vjesnik* je poslao svoje zaposlenike – novinare i fotoreportere – na famozno 'čekanje' u jesen 1991., za vrijeme glodura Hide Biščevića, inače partijskog sekretara *Vjesnika* (ne sjećam se je li bio samo lista *Vjesnik* ili cijele kuće). Neočekivano je sazvan sastanak svih zaposlenika na kojem je javno pročitan popis od 50-ak ljudi, uglavnom novinara i fotoreportera, mladih i starijih, onih pred mirovinu i onih koji su, kao ja, imali tek nekoliko godina radnog staža, a među njima i nekoliko uglednijih imena, kao što su Jovan Hovan, Marika Ničota Toth i Gordana Tintor, koji su poslani na 'čekanje'. Nakon čitanja popisa otpisanih, zavladala je mučna tišina, većina odstrijeljenih bila je u šoku, ostali su gledali u pod. Tada sam prvi put čula za taj institut, koji je, čini mi se, bio nezakonit (možda je postojao u internim aktima *Vjesnika*, naknadno stavljen u olovnim 90-ima). Prema službenom objašnjenju, izrečenom na tom sastanku, poslani smo na 'čeka-

nje' zbog 'krize i restrukturiranja *Vjesnika*'. Ubrzo se pronio glas da je u političko-informativno glasilo *Vjesnik* stigao befel 'odozgo' u kojem se tražilo 'čišćenje kadra'. Govorilo se da su uglavnom 'odstrijeljeni' ljudi srpske nacionalnosti, međutim, to nikada, naravno, nije službeno potvrđeno. O tome bi trebalo pitati Biščevića, bliskog prvom hrvatskom predsjedniku, s obzirom na to da je među ljudima poslanim na 'čekanje' bilo i Hrvata i Slovaka (Hovan).

Što ste u tom trenutku mislili, zašto je to baš vas dopalo?
Bila sam u šoku, nemilo iznenađena i zdvojna, a kako sam u to vrijeme idealistički doživljavala novinarstvo, nije mi bilo jasno zašto sam poslana na 'čekanje'. Ni danas službeno ne znam zašto sam se našla na toj crnoj listi, tim više što sam tada, kao mlada novinarka, imala višestruko prebacivanje norme, dakle, problem nije bio u neispunjavanju radnih zadataka. Kako sam po prirodi borkinja odmah sam počela razmišljati o tome kako prebroditi tu poslovnu i osobito financijsku neizvjesnost. To su bila turobna i turbulentna vremena, svaka se riječ mogla pogrešno shvatiti i bilo je najvažnije preživjeti. Tek kad mi je nekoliko godina kasnije pokojni kolega Gojko Marinković, istaknuti politički novinar, danasovac i autoritet u mnogočemu, rekao da je slanje vjesnikovaca na 'čekanje' bilo 'čišćenje nepoćudnih ljudi, uglavnom srpske nacionalnosti', shvatila sam da su glasine bile točne. Također me pitao koje sam nacionalnosti, a kad sam mu odgovorila da sam Hrvatica, primijetio je da su me vjerojatno stavili na 'čekanje' zato što su mislili da sam srpske nacionalnosti.

Koliko je čekanje trajalo i što ste za to vrijeme radili?
'Čekanje' je trebalo trajati, čini mi se, dvije godine, a za to vrijeme nam je trebao ići radni staž. Također, dobivali smo minimalac, što naravno nije bilo dovoljno za egzistenciju. No kako su u upravi *Vjesnika* shvatili da list ne može funkcionirati bez toliko ljudi, počeli su nas nakon nekoliko mjeseci pozivati natrag na različita radna mjesta. Meni su ponudili uredničko mjesto podlistka za nove tehnologije (u to vrijeme *Vjesnik* je svakog dana imao neki podlistak drukčijeg sadr-

žaja), što je bilo potpuno apsurdno zbog tri razloga: prvo, par mjeseci ranije bila sam bačena na cestu, drugo, zovu me natrag na uredničko mjesto, i treće, nude mi funkciju urednice novih tehnologija premda se nikad nisam bavila tim temama. Kako sam godinama radila u rubrici kulture, ta me opcije nije zanimala, niti sam išta znala o tim temama, te sam iznervirana i razočarana zatražila sporazumni raskid radnog odnosa.

Je li bilo podozrivih pogleda kolega ili nekoga drugoga zbog promjene situacije?
Mi smo odmah, od idućeg dana, prestali dolaziti na posao, tako da ne znam je li bilo podozrivih pogleda, ili ih ja zbog šoka nisam primijetila. Ali ponavljam, atmosfera je tog dana bila jeziva. Nitko nikoga nije gledao, osjećao se strah za vlastitu egzistenciju i budućnost, ali i golemo nepovjerenje i neizvjesnost zbog ratnih okolnosti. Čini mi se da su svi vrlo dobro znali da takva ili slična sudbina može uskoro i njih zadesiti te da se mogu naći na ulici. Neki kolege koji su također završili na 'čekanju', pričali su mi da su ih ostali prestali pozdravljati i da su imali neugodna iskustva. Ja nisam, ili sam to razdoblje potisnula pa se ničega ne sjećam. Mislim da su svi bili u šoku, i oni otpisani, kao i oni koji su ostali.

Kako je sve na kraju završilo?
Koliko znam, nitko iz *Vjesnika* nije tužio list, što je trebalo učiniti, kao što je učinjeno na HTV-u, a neki novinari su kasnije, nakon nekoliko mjeseci ili godine dana, pozvani da se vrate u *Vjesnik* gdje su dočekali mirovinu. Kad danas gledam na to 'čekanje', žao mi je što nisam tužila *Vjesnik*, kako što je Saša Milošević tužio HTV, jer samo hrabri, neovisni i slobodni novinari mogu postati, patetično rečeno, onaj obrambeni zid protiv svakog autoritarnog i nedemokratskog sustava, pa tako i onog u medijima. To slanje ljudi na 'čekanje' pod krinkom krize i domovinske sigurnosti, bio je nakon uobičajene socijalističke metode 'stavljanja na led' politički nepoćudnih autora, potpuno novi i neočekivani model napada na novinare i njihovu egzistenciju, i naprosto se nisam snašla.

8.
Borba za kvadrate

Bilo je primjera i da su kompletne redakcije najurene. Tako je bilo s *Komunistom*, organom Centralnog komiteta Saveza komunista, čiji su novinari poslani na ulicu odmah po konstituiranju višestranačkog Sabora. Svega toga se sjeća Danko Plevnik koji kaže da je došao na posao 1. lipnja 1990. a Mirko Mihaljević, glavni i odgovorni urednik *Komunista* te direktor, uručio mu je telefonski otkaz. „Bez ijedne riječi ljudske neposredne zahvalnosti ili barem stiska ruke, nego samo onako staropartijski, kominternovski, putem telefonske bezosjećajnosti. Dok je Mihaljević vjerovao da će Račan znati cijeniti doprinos hrvatskog *Komunista*, koji mu je u rivalstvu sa Šuvarom držao stranu i čak isposlovao nagradu lista *Komunist* u trenutku kad se borio sa Šuvarom za mandat predsjednika Predsjedništva CK SKJ, te nemali prilog u stvaranju demokracije u Hrvatskoj, ja sam predlagao da mi budemo ti koji će prvi Račanu dati otkaz. Predlagao sam puno ranije osamostaljenje lista pod provokativnim imenom *Ustaški glasnik* samo da bismo napakostili ljudima u CK koji nas stavljaju na ulicu poput kanti za smeće. Od svih nas Račan je uzeo samo našeg vozača! A dotada je teško mogao pokazati govor ili tekst gdje se za demokraciju i Hrvatsku zalagao više od mnogih u *Komunistu*.“[118]

Ispada, eto, da su se za Hrvatsku i višestranačje borili svi, čak i komunisti!

Sam Mihaljević kasnije je imao dosta problema. Nastavlja rad u *Vikendu*, ali je tamo u ljeto 1992. godine dobio rješenje o tromjesečnom čekanju. Žalio se upravi Revija *Vjesnik*, u čijem je sastavu izlazio *Vikend*, konstatirajući da je u dvije godine koliko je bio tamo, radio sve poslove, od redaktorskih do uredničkih, te da nema prepreka da ga se vrati na prijašnji posao. *Vikend* je, baš kao i ostala izdanja Revije *Vjesnik* uskoro ugašen, a novinari su završili na burzi rada.

Znala su nastradati i dopisništva. Jednu takvu storiju na svojoj *Facebook* stranici donosi kolegica Sanja Modrić koja je radila u zagrebačkom dopisništvu beogradske, odnosno jugoslavenske *Borbe*.[119]

118 Plevnik, Danko. *Hrvatski obrat*, Durieux, Zagreb, 1993., str. 92.

119 *Borbu* je kao novine radničkog i komunističkog pokreta osnovala Komunistič-

Opisuje dan kad joj je s kolegicama onemogućen ulaz u prostorije dopisništva. Uz njenu privolu prenosimo dijelove teksta. „Uvijek se malo naježim kad prođem pored zgrade u Medulićevoj 13. Ona je bila mjesto jednog od najstrašnijih događaja mog života nakon kojega sam došla doma kao u bunilu, uzela škare i do ušiju odrezala kosu. Poslije sam čitala da je to znak psihoze. (...) Dopisništvo u Medulićevoj 13 bilo je smješteno na dva kata, u dva velika stana povezana stepenicama. Naše izdanje na latinici tiskalo se u štampariji u Preradovićevoj. Ja sam radila s prekidima jer sam u međuvremenu rodila troje djece. Plaća je bila mala, ali u *Borbi* sam izučila zanat i stekla dobre kolege i prijatelje. Onda su se devedesete počele najavljivati međunacionalnim sukobima u tadašnjoj državi, divljanjem Slobodana Miloševića i zatim jasnim pokretima za osamostaljenje Slovenije i Hrvatske. Mi smo u redakciji pokušavali raditi profesionalno i objektivno izvještavati o svemu, a to u tom vrenju nije bilo lako. Napominjem da mi nitko nije taknuo ni jedan tekst koji sam napisala u Zagrebu.

Jedno jutro došetala sam, kao i svaki dan, do redakcije u Medulićevoj 13. Putem niz Dalmatinsku srela sam svoje kolegice, Gogu, Vesnu i Seadu pa smo zajedno krenule gore. Ispred ulaza u redakciju bila su još jedna velika, rešetkasta, željezna vrata koja se nikad nisu koristila. Tog jutra bila su zatvorena katancem pa smo se začudile. Ali iza njih su nas dočekala trojica naših kolega s kalašnjikovima. Ljudi s kojima smo radile svaki dan, pričale o stvarima kod kuće, pile kavu. Jedan od njih dolazio je k nama doma, a na ljeto smo s našom malom djecom bili kod njega na ručku u roditeljskoj kući njegove žene na Cetini. Sada su u nas uperili puške. Odlučili su biti veliki Hrvati i da će u to ime nas ostale odstraniti.

---

ka partija Jugoslavije u Zagrebu 1922. godine. U periodu koji ovdje opisujemo bila je glasilo Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije i imala je jako dopisništvo u Zagrebu. U Zagrebu je izlazilo i latinično izdanje *Borbe*. Krajem 1994. godine tadašnja Miloševićeva vlast je proglasila prinudnu upravu u *Borbi*, a praktički je cijela redakcija odbila raditi u novim okolnostima. Uskoro se osniva *Nova Borba* koja je opstala do 1997., a onda se nakon toga kao pravi nasljednik tih novina pojavio dnevnik *Danas*, koji traje i danas.

Ako tada nisam dobila infarkt, valjda ni neću. Seada i ja otišle smo totalno zaprepaštene prvo k Manoliću, a onda i k ministru policije Ivanu Vekiću. Obojica su nas smirivala i obećavala da će se redakcija odblokirati, ali to se nikad nije dogodilo. Taj dan sam, došavši kući, odrezala kosu. Od tog dana više nisam radila u *Borbi*. Dobroslav Paraga – nemojte pasti u nesvijest – rekao nam je da možemo raditi u prostorijama HSP-a u Mihanovićevoj, ali to nije imalo nikakvog smisla.

A trojica kukavnih vitezova koji su zauzeli Medulićevu 13 s puškama uperenima u nas ponijeli su se kao i mnogi drugi bijednici u to doba. Njima je, naravno, bilo do toga da maznu veliki *Borbin* prostor u centru grada sa svima što je bilo unutra i to su napravili. U nekoj kombinaciji s njima pojavio se tadašnji Tuđmanov bliski suradnik Ante Beljo. Kako je ta 'privatizacija' završila i što je tko stavio u džep, ne znam. Tada sam naučila kako ljudi mogu biti ogavni. Jedan od te trojice prije nekoliko godina drznuo me se pozdraviti u Lidlu. Okrenula sam glavu."

Ovom dojmljivom izvještaju ipak nedostaju neki podaci, pa ćemo ga ovom prilikom upotpuniti faktima do kojih smo došli. U subotu 23. studenog 1991. godine u prijepodnevnim satima dvojica novinara *Borbe* i jedan novinar *Borbina* dodatka *Osmica* (*Novosti 8*) blokirali su prostorije novina u Medulićevoj ulici. U ponedjeljak, 25. studenoga 1991. trojica naoružanih novinara onemogućili su, među ostalima, i svojim kolegicama ulazak u dopisništvo. Riječ je o Sanji Modrić, Seadi Vranić, Gordani Gojak i Vesni Pavleković Đorđević. Isti dan o tome se očitovala i redakcija *Borbe* ovim riječima: „Novinari redakcije *Borbe* u Zagrebu danas su onemogućeni da uđu u prostorije svog dopisništva u Medulićevoj ulici, koje je u vlasništvu *Borbe*. Dvojica članova redakcije, Miro Krmpotić i Ivo Tomljanović, te Emil Makovička, bivši novinar lista *Novosti 8*, promijenili su bravu na dopisništvu *Borbe*, zaključali se i, kako sami kažu, popisuju *Borbinu* imovinu. Spomenuta trojica već mjesec i pol dana predstavljaju se kao krizni štab *Borbe* u Zagrebu, pokušavajući organizirati sastanke na koje nitko osim njih ne dolazi, pišu pamflete i pri tome se neprestano pozivaju na navodnu podršku Ministarstva informiranja Hrvatske. Njihova gusarska akcija, koja je

danas 'okrunjena' protupravnim zaposjedanjem *Borbine* redakcije, započela je nakon što je Vlada Republike Hrvatske izdala Uredbu o zabrani raspolaganja sredstvima pravnih subjekata sa sjedištem izvan Hrvatske[120]. Nakon objavljivanja Uredbe, službeni resorni organi Republike Hrvatske savjetovali su dopisništvu *Borbe* da Ministarstvu informiranja uputi molbu za izuzeće, kakvo ta Uredba, u specifičnim slučajevima, i dopušta. Paralelno s tim, trojica spomenutih kolega proglasili su se kriznim štabom koji će, navodno u ime rodoljublja, odnijeti ključeve redakcije u Ministarstvo i staviti mu redakciju na raspolaganje. Takvu ideju svi ostali članovi redakcije jednoglasno su odbili u uvjerenju da profesionalno i časno obavljaju svoje novinarske poslove, istinito i objektivno informirajući javnost o zbivanjima u Hrvatskoj, pa i dalje žele biti na raspolaganju isključivo sudu svojih čitatelja. Pokušavajući se zaštititi od višetjednih pritisaka tzv. kriznog štaba pa i fizičkih nasrtaja, redakcija je sve vrijeme normalno radila. Pismom smo se obratili i predsjedniku Vlade Hrvatske Franji Greguriću, objasnivši mu svoj položaj. Rezultat tog obraćanja trebalo je biti rješenje o izuzeću *Borbina* dopisništva 'od postupanja po odredbama Uredbe'. Rješenje je, prema našim saznanjima, sročeno i dostavljeno na potpis ministru informiranja Hrvatske Branku Salaju, koji, međutim, odugovlači da ga potpiše. Pošto smo danas saznali za otimačinu naših prostorija, obratili smo se direktno ministru Salaju. On nam je kazao da Ministarstvo ne stoji iza osoba koje se nazivaju kriznim štabom *Borbe* te da nema nikakve veze s opisanim slučajem. Policijska ekipa, na naš zahtjev, danas je obavila uviđaj u prostorijama *Borbe*."[121]

Novinari su se, osim Salaju i Greguriću, obratili i Anti Belji, tadašnjem pomoćniku ministra informiranja, koji im je predlagao da se iz dopisništva *Borbe* prebace u HINU, a da će im on osobno napisati pre-

120 Zapravo se zvala Uredba o zabrani raspolaganja i prijenosa sredstava određenih pravnih osoba na teritoriju Republike Hrvatske i donesena je 1. listopada 1991. Kao što se i iz ovog slučaja s dopisništvom *Borbe* vidi, Uredba je često bila pokriće za ordinarnu pljačku.

121 Nasilno zauzimanje prostorija, *Borba*, 25. 11. 1991., str. 2.

poruku. „On je bio iznenađen, rekavši da nema pojma zbog čega smo došli. No, u razgovoru je pokazao da i nije iznenađen, da bi, na kraju, priznao da je s dvojicom naših kolega (Krmpotićem i Tomljanovićem) imao kontakte. Uvjeravao nas je da nam želi pomoći, da zna da *Borba* ima dobre profesionalce, te nam ponudio zaposlenje u HINI (s kojom, inače, dopisništvo u Zagrebu nema samo korektne, nego i vrlo dobre odnose). 'Pojasnio' nam je da, iz vlastitog iskustva, dok je živio u Americi, dobro zna što znači preporuka, pa bi, dakle, za nas bilo korisno i mudro da ponudu ne ignoriramo. Na priču u vezi njegova 'stambenog pitanja', koju smo mu otvoreno prenijeli, odgovorio je kako njega ne zanima stan, niti mu stan treba. Moramo reći da nas g. Beljo[122] nije uvjerio, a to smo mu otvoreno i kazali. Uz sve poštovanje prema funkciji koju trenutno obnaša, rekli smo kako je svakom novinaru, pa i nama, nespojivo da nam vlast traži posao. Posao si – u slučaju potrebe – znamo naći i sami."[123]

Nakon toga novinarke i novinari obraćaju se policiji. Na njihovu dojavu stiže tročlana patrola. „'Krizni štab', međutim, odbija izvršiti deblokadu, štoviše, provocira jednog od trojice policajaca riječima: 'Provalite!' Pa se još jednom uspostavlja veza s policijskom stanicom, a ova, valjda, s nekim višim iz hijerarhije, te se na lice mjesta, upućuje 'dežurni operativac' koji stiže nakon sat vremena. Na opće iznenađenje, jednako policijske ekipe, kao i prisutnih novinara *Borbe*, on ne krije da je s 'kriznim štabom' na 'ti', te zbunjenom društvu saopća-

122 Ante Beljo, u to vrijeme pomoćnik ministra informiranja, stanovao je u državnom stanu u Ilici, nedaleko od dopisništva *Borbe* u Medulićevoj, i žalio se da mu je stan premalen. Dvije godine kasnije, u jesen 1993. i on je, uz pomoć ministra obrane Gojka Šuška, konačno riješio svoje stambeno pitanje. Dodijeljen mu je vojni stan od stotinjak kvadrata u Novačkoj ulici u Gornjoj Dubravi koji je otkupio za 30 do 40 tisuća maraka. Stan je kasnije preprodao i izgradio kuću. Beljo je u Kanadi bio domar. Sa Šuškom i norvalskim fratrima organizirao je 1988. dolazak Franje Tuđmana u Kanadu. Ako je Beljo i bio zainteresiran za kvadrate u Medulićevoj, o čemu govore *Borbine* novinarke, to ne bi trebalo čuditi. I taj je rat, kao i mnogi drugi slični, bio dobrim dijelom i rat za preraspodjelu stambenog prostora.

123 Ponuda za posao, *Borba*, 23. 12. 1991., str. 5.

va doslovce sljedeće: 'Ovo je sve u redu. Krizni štab je postupio kako treba, a vi se, gospođo, (rekao je urednici) obratite sudu s privatnom tužbom'. Na pitanje urednice kako policija može tolerirati očiglednu provalu, 'operativac' kaže da 'krizni štab' štiti imovinu, a na pitanje urednice 'od koga', 'krizni štab' odgovara: 'Od onih sa Šamarice!'"[124]

Ali tu nije kraj. Uporne novinarke i novinari *Borbe* sad se obraćaju ministru unutarnjih poslova i šefu policije Zagreba: „Sljedeća instanca je Ministarstvo policije. Prima nas osobno, nakon telefonske najave, ministar Ivan Vekić. Pažljivo sluša našu priču i poziva nas da ponovo dođemo sutradan ujutro kako bi se taj problem riješio. Uz jutarnju kavu, stječemo uvjerenje da doista ozbiljno misli pomoći. U našem prisustvu naziva telefonom načelnika policijske uprave za Grad Zagreb, Antu Devčića, te mu zapovjednim tonom kaže da se prostorije *Borbe* hitno moraju deblokirati. Za pola sata smo kod Devčića. Načelnik, raspitujući se za naše porijeklo i naša prezimena, dijagnosticira stanje kao 'tipičan samoupravni spor'. Uzvraćamo da je posrijedi klasična provala i smetanje posjeda. U podužem razgovoru koji postaje sve neugodniji, te sve više podsjeća na saslušavanje, i dalje ostajući kod svoje dijagnoze, g. Devčić pronalazi ključni argument za svoj arogantni nastup. 'Vas ste tri, a njih su trojica. Otkud vam pravo da tražite, pa još i s ministarskim blagoslovom, da se ja priklonim vama? Prošlo je vrijeme kad ste vi mahali policijom. Uostalom, nije slučajno što ste se vi našli na ulici! Valjda vas oni koji su vas izbacili najbolje poznaju.' Ni osobni ponos, a ni ponešto od sačuvane novinarske drskosti, ne dopušta da na to ostanemo nijeme. Zajapurenom načelniku prvo saopćavamo da nas nije tri nego osam, ali da to nije bitno pred činjenicom da je prekršen zakon. Valjda da popravi dojam načelnik savjetuje urednici da podnese privatnu tužbu, ponavljajući u dlaku istu formulaciju kao i 'operativac' koji je spriječio opisani pokušaj policijske intervencije."[125] Novinari *Borbe* ponovno se javljaju Vekiću, međutim, bez rezultata.

124 *Borba*, isto.

125 Načelnik ne sluša ministra, *Borba*, 24. 12. 1991., str. 8.

Zadnja instanca kojoj se istjerani novinari obraćaju jest sud. Novinari su, treba reći i to, pisali i tadašnjem predsjedniku države. „Pismo predsjedniku Republike Hrvatske dr. Franji Tuđmanu poslano je u trenutku kad se sudski spor počeo sapletati o čudne klinove, što je demantiralo petero pravnih stručnjaka koji su nas uvjeravali da je posrijedi kristalno jasan slučaj i da će se on okončati za *Borbu* pozitivnim rješenjem 'u roku od tri dana'. Naime, već na prvom ročištu osporeno je Seadi Vranić pravo da, kao urednica redakcije u Zagrebu, zastupa *Borbu*. Zato je tužba preinačena u privatnu tužbu novinara kojima je onemogućeno da rade svoj posao. Time joj se očito htjelo onemogućiti da govori u ime svih zaposlenih. Za drugo ročište pribavljene su stoga i punomoći, odnosno osobni potpisi svih ostalih radnika redakcije u Zagrebu koji se otad pojavljuju kao grupa tužitelja. Sutkinja Vesna Kovačević uvažava, međutim, novi prigovor branitelja trojice optuženih i sada inzistira na punomoći redakcije *Borbe* u Beogradu kojom bi se urednica ovlastila da zastupa kolektiv. Tada sutkinja na naše iznenađenje, zaključuje cijeli slučaj, pa odvjetnici *Borbe* podnose novu tužbu. Novi spor sada će se voditi pred drugim sucem, koji istog časa po primitku tužbe, izdaje privremenu mjeru o deložaciji prostorija *Borbe* koje treba tužena trojka napustiti u roku od dva sata po primitku sudskog rješenja. U protivnom, odluku će izvršiti službeni organi. Istodobno za pet dana zakazano je prvo sudsko ročište, koje ne ometa izvršenje izrečene privremene mjere. Izvršenje privremene mjere, međutim, otežao je naizgled manji administrativni, a zapravo bizaran detalj. U trenutku kada su se ovršitelj, službeno angažirani bravar, *Borbini* radnici i njihovi odvjetnici okupili ispred prostorija, ovršitelj je utvrdio da se ništa ne može učiniti kako bi se deblokiralo dopisništvo, budući da dostavnica s potpisima trojice vezana uz primitak rješenja o deložaciji još nije vraćena sudu. Dugo očekivani čas oslobođenja dopisništva odgođen je, kako smo se tada nadali, za sljedeći dan kada se trebala održati prva sudska rasprava... Sutkinja Suzana Kapustić doista navodi da je 'ključna' dostavnica u međuvremenu stigla, ali sada se u sudski spor unosi novi detalj. Fantomski 'krizni stožer', koji je, podsjetimo se, oduvijek tvrdio da ga je osnovalo Mi-

nistarstvo informiranja, odjednom dobiva novog 'pokrovitelja', ovaj put s pečatom, imenom i prezimenom: pokroviteljstvo nad provalnicima u *Borbinim* prostorijama preuzima regionalni krizni stožer bivše općine Centar, u čije se ime potpisuje izvjesni Đorđe Ivanišević... U trenutku kada je branitelj optuženika iznio dokaze i ujedno upozorio da je regionalni krizni stožer formirao krizni stožer u *Borbi* radi 'zaštite od neprijateljskog djelovanja', sudac je zaključio ročište, sazvao novo za nekoliko dana i odgodio izvršenje privremene mjere (koja i dalje ostaje na snazi) dok se ne sasluša 'krunski svjedok' Ivanišević. Zaključili smo da idemo kod gospodina Josipa Manolića, predsjednika Ureda za zaštitu ustavnog poretka. Nakon telefonske obavijesti, Manolić nas je odmah primio. Razgovor, kojem su prisustvovale Seada Vranić i Sanja Modrić, trajao je dvadesetak minuta. Ispričali smo mu samo bitne detalje cijele priče. Gospodin Manolić nam nije ni dao da završimo. Rekao je da je već sve shvatio. Kaže: 'Kakav krizni stožer, što oni smišljaju? Vi neprijatelji?! To su obični gulanferi i siledžije. Nemojte se opterećivati. Mirno idite kući i čekajte sljedeće ročište. Sve je tu jasno."[126]

Ne treba ni reći da ni nakon navodne Manolićeve intervencije prostorije dopisništva nisu vraćene *Borbinim* novinarima. I posjet Manoliću, baš kao i posjeti drugim faktorima hadezeovske politike, bio je samo jedna od etapa u sluđivanju, ili današnjim rječnikom kazano, *gaslajtanju* novinarki i novinara iz *Borbinog* zagrebačkog dopisništva. O tome u svom tekstu piše Seada Vranić: „Tri tjedna 'šetnje' *Borbinih* novinara kroz institucije vlasti. Svuda gdje se pojave, čeka ih isto: razumijevanje, zgražavanje nad bezakonjem, podrška njihovoj profesionalnosti, obećanje da će pravna država doskočiti siledžijama... A ništa se ne mijenja. 'Zdrave snage', koje uživaju blagonaklonost šefa zagrebačke Policijske uprave, i nadalje prkose ministru informiranja, ministru policije, predsjedniku Vlade, šefu Ureda predsjednika Republike za zaštitu ustavnog poretka (za neupućene to je šef svih tajnih službi)

126 „Krizni" iznad zakona, *Borba*, 25. 12. 1991., str. 8.

i, napokon predsjedniku Republike Hrvatske. Je li tristotinjak četvornih metara poslovnog prostora u vlasništvu zagrebačkog dopisništva, toliko polakomilo hrvatsku vlast koja je opravdano negodovala prema sličnim postupcima drugih, da na tako proziran i bizaran način, gazeći sva svoja demokratska načela, samu sebe kompromitira?“[127]

Stvar je na kraju, kako smo vidjeli, završila na sudu, ali uzurpatori nisu istjerani. Dapače, poslije su na toj adresi smjestili Hrvatski informativni centar i osnovali izdavačko poduzeće Slovo.[128] HIC je ugašen, a ni Slovu nema traga. Tuda se u to vrijeme motala i novopokrenuta redakcija vojnog magazina *Hrvatski vojnik* koja je tada često mijenjala svoju adresu, pa je moguće da je svratila i u Medulićevu. Izbačenim novinarima nije preostalo ništa drugo nego da se sami snađu i potraže gdje će i kako raditi. U početku im je, osim Parage, pomoć ponudila i redakcija *Vjesnika*, dok redakcija HINE nije. Mirko Bolfek, tadašnji direktor nacionalne novinske agencije, izmotavao se riječima da mu je u redakciji gužva, pa da za kolegice i kolege iz *Borbe* nema mjesta.

Od medijskih reakcija na tu situaciju valja spomenuti tekst Viktora Ivančića u *Slobodnoj Dalmaciji*. Autor primjećuje nešto što je nama promaklo – nacionalno prebrojavanje protivnica kojem su se uzurpatori u nedostatku bolje argumentacije u jednom trenutku

127 Vranić, Seada. Kafkijanski obračun s *Borbom*, *Borba*, 17. 12. 1991., str. 8.

128 Istraživački novinar Domagoj Margetić ima svoju teoriju konspirativnog tipa o upadu u *Borbine* prostorije. Kaže: „Ovaj špijunski, KOS-ovski trojac zaštitili su od kaznenog progona i uhićenja upravo Josip Perković i Josip Manolić. Perković je sudjelovao i zapovjedio prikrivanje podataka o tomu da su ova trojica 'novinara' bili pripadnici izmještene grupe u KOS-ovoj operaciji 'Labrador', te da su rukovodili komunikacijskim centrom za vezu sa centrom KOS-ovih operacija u Hrvatskoj, smještenim u Zemunu. Međutim, ne samo da su Makovička, Tomljanović i Krmpotić bili zaštićeni od kaznene odgovornosti zbog sudjelovanja u neprijateljskim aktivnostima protiv Republike Hrvatske, nego je ovoj trojici omogućeno preuzimanje i stjecanje vlasništva nad imovinom KOS-a JNA u Medulićevoj ulici, te su ova tri suradnika KOS-a, uz pomoć Perkovića i Manolića, 'otkupili' zgradu u Medulićevoj ulici gdje se i danas nalaze, pod krinkom nakladničkog poduzeća Slovo, koje se kasnije bavilo nakladništvom o temama iz Domovinskog rata kako bi prikrili svoje aktivnosti u KOS-u.“ (https://groups.google.com/g/cro-news/c/ozESeOD6Quk, pristup 10. 9 2025.). Tekst je iz 2007. godine.

priklonili, sve s ciljem da tada nacionalno nabrušenu atmosferu u društvu iskoriste za svoje ciljeve. Tako su ustvrdili da je šefica dopisništva najprije bila nacionalno neopredijeljena, pa da je zatim postala Jugoslavenka, pa Muslimanka, da je druga kolegica naglo otkrila u sebi svoje makedonstvo, a da su ostale dvije „lažne Hrvatice"[129]. Još se u januaru 1992. godine, kao svojevrsni *follow up*, pojavilo nekoliko tekstova u *Večernjem listu*. Najprije je novinar Mate Piškor izvijestio o cijelom događaju, poprijeko zaključujući da su obje strane podjednako krive, a da samo štetuje Hrvatska, zatim da se tu radi o „sukobima javnim, a interesima tajnim" te da novinarke govore o svojoj „izmišljenoj ugroženosti".[130] Nakon toga su se svojim tekstom javile i izbačene novinarke i novinari i ustvrdili da su uzurpatori „bili i ostali sitne sluge i potkazivači, spremni se prodati svakome tko ih je bio spreman platiti"[131]. Svih se njih osmero pod taj tekst i potpisalo: uz četiri spomenute novinarke, tu su još bili i Tea Bohuš, Vid Ivezić, Višnja Karamarković i Dragica Mucić.

Inače, napadi na *Borbino* vlasništvo u Hrvatskoj otpočeli su nešto ranije te godine. Prema pisanju same *Borbe*, najviše uništenih kioska u ljeto 1991. bilo je u Splitu, Vinkovcima, Kaštelima, Gospiću, Karlovcu i Sisku.[132] U Osijeku se nisu predali takvoj praksi, nego su kiosci zaplijenjeni. Tamo su radnici *Borbe* bili dužni svaki dan pod pratnjom policije cijeli dnevni utržak s pojedinog prodajnog mjesta (odnosno kioska) odnositi ravno u *Glas Slavonije*, gdje je odnedavno stolovao novi šef novina Branimir Glavaš, sekretar u Sekretarijatu narodne obrane Općine Osijek, pomoćnik zapovjednika obrane grada Osijeka, vođa BOB-a (Branimirove osječke bojne, to jest njegove privatne vojne jedinice), kojem je kasnije suđeno za ratne zločine. Koju godinu kasnije, *Borbi* više nije bilo mjesta ni na drugoj strani: i krajiški su Srbi bili nezadovoljni pisanjem *Borbe*. Tako 1993. godine beogradska *Repu-*

129 Ivančić, Viktor. Bitka za Borbu, *Slobodna Dalmacija*, 15. 12. 1991., str. 6.

130 Piškor, M. Sukobi javni, interesi tajni, *Večernji list*, 11. 1. 1992., str. 4.

131 Kako su crvenkapice proždrle vukove, *Večernji list*, 22. 1. 1992., str. 8.

132 Stepanović, B. Novine u plamenu, *Borba*, 8. 8. 1991., str. 15.

blika izvještava o tome da „Izvršno veće Baranje otkazuje pretplatu na *Borbu* pošto je ocenjeno da list vređa Srbe, 'prosto se stavljajući na stranu Tuđmanovog režima'".[133]

Pobunjeni Srbi ne vole *Borbu*, ali zato vole *Feral*. Ne vole ni Josipa Jovića, kojega na Radiju *Knin* 1993. godine nazivaju „ustaškom podrepinom", a Tomislava Marčinka „hercegovačkim kaubojem" koji s Vrdoljakom na HTV-u „tjera roblje". Krajišnici, prema izvještaju u *Slobodnoj Dalmaciji*, koja prepričava sadržaj Radija *Knin*, poštuju *Feral Tribune* i Slavenku Drakulić jer su to „novinari koji su ostali dosljedni hrvatsko-srpskom prijateljstvu, te nikad nisu poticali hrvatski narod na mržnju prema Srbima".

Ne favoriziramo nešto naročito anarhizam, a onaj libertarijanske podvrste ne simpatiziramo ni najmanje, ali ne možemo odoljeti a da ne citiramo jednog autora iz tog miljea kao ilustraciju za ovdje opisano nakaradno djelovanja države 1991. godine u slučaju zagrebačkog dopisništva *Borbe*: za Gerarda Caseyja „svaka država je kriminalna organizacija, ne samo ona koja je očito totalitarna ili autoritarna", a tvrdio je također da se država u bitnome ne razlikuje od bande razbojnika. U takvim okolnostima uvijek dobro dođe nečija pružena ruka, gesta kolegijalne solidarnosti, spremnost da se pomogne ili dobronamjerni savjet, preporuka ili podrška.

Priča o nesebičnosti, čestitosti i nezatvaranju očiju pred nepravdom priča je o dobrom samaritancu i ona je manje-više poznata. Riječ je o biblijskoj paraboli u kojoj se govori o tome da se etničko-vjerske diobe mogu nadvladati držeći se etičkog imperativa. Prema priči iz Evanđelja o Luki, napadnutog i polumrtvog Izraelca na putu između Jeruzalema i Jerihona spasi samaritanac, pripadnik židovske otpadničke sekte, neprijateljski nastrojene prema drugim Izraelcima. Važno je u toj priči reći i to da su na povrijeđenog čovjeka prije samaritanca naišli jedan Levit (pripadnik židovskog Levijevog plemena) i jedan židovski svećenik. Obojica su prošla pored napadnutog čovjeka ne

133 Stop za *Borbu*, *Republika*, 1993., br. 59-60, str. 21.

pruživši mu pomoć. Prema tome, poruka priče je jasna: ne dopustite da vas etničke predrasude i međunacionalna rivalstva zaslijepe do te mjere da vas to omete u pridržavanju temeljnih etičkih načela. Činiti nešto i ne biti ravnodušan u političkom bi smislu značilo da je priča o dobrom samaritancu *sui generis* lijevog predznaka. Jer pomagati i ne proći s druge strane ceste bez osvrtanja na deprivilegirane i deprivirane, to bi trebalo biti karakteristično za intervencionističke, što će reći lijeve vlade i vlasti. Spustimo li se na individualnu razinu, onda bi ta metafora hvalila pojedinčevo zauzimanje za drugog čovjeka, makar on bio strani faktor, politički rival ili član antagonističke nacije, veličala bi se njegova nesebičnost, požrtvovnost i dobrota i dobili bismo neku vrstu šindlerovskog samaritanca.

Domaća politička povijest sadrži dosta primjera pomaganja pripadnicima suparničke strane. Možda najpoznatija priča te vrste ona je samog Franje Tuđmana. Kad je taj komunistički apostat 1972. došao u političku nemilost kod vladajućih i kad mu je zaprijetila višegodišnja robija, s druge mu je strane pružena ruka. Sam će Tuđman u maju 1990., u svom slavnom intervjuu za Radio 101, o tome reći: „Prema tome, trebao sam biti glavni osuđenik. Budući da za takvu monstruoznu optužbu, tipično montiranu staljinističku optužbu, nije bilo ama baš nikakvih razloga, to je Miroslav Krleža, koji je prijateljevao sa mnom punih desetak godina poslije mog povratka u Zagreb, a ostao je prijatelj Josipa Broza, kad je vidio tu optužbu i rekao da je to čista magla, otišao je kod Tita i upoznao ga s time… Tito je znao za moj sukob s hegemonističkim unitarističkim tendencijama i kad ga je Krleža upoznao da nema nikakvih razloga za takvu groznu optužbu, kojoj je čak kazna od 12 do 20 godina bila najmanja, a moglo se ići na smrtnu presudu, onda je Tito poručio: Tuđmanu ne pakovati. To su bile doslovne riječi.“[134]

134 https://www.tudjman.hr/intervju-omladinskom-radiju-1990-godine, pristup 2. 7. 2025.

Druga poznata priča o komunistu kao dobrom samaritancu ona je o pomaganju Stipe Šuvara, tadašnjeg ministra obrazovanja u Hrvatskoj, studentskom vođi Draženu Budiši, koji je 1975. godine izašao iz zatvora. U sljedećih pola godine Budiša je dovršio prekinuti studij sociologije i filozofije i krenuo tražiti posao. Ni nakon jednogodišnje potrage nije uspio, pa se u siječnju 1977. odlučio obratiti Šuvaru. O tome je govorio u intervjuu *Feralu*:

„Zašto baš njemu, jeste li se poznavali otprije", pita novinar, a Budiša odgovara: „Samo zato što mi je od svih ljudi koji su imali političku moć, njemu bilo najlakše doći. Nismo se poznavali, ali sam jednostavno jedne večeri pokucao na vrata njegova kabineta na Filozofskom fakultetu. Moguće da je tada on već bio ministar kulture, no ja sam ga pronašao na Fakultetu. Spomenuo sam da sam se natjecao, između ostalih bezuspješnih prilika, i za radno mjesto u NSB-u, iako nisam rekao da je to bilo devet mjeseci ranije. Nije to bio baš najugodniji razgovor, i moram priznati da sam otišao s dojmom da sam pogriješio. Ali, uskoro je Šuvar imao sastanak sa Savjetom NSB-a, pa ih je pitao jesam li se ja natjecao kod njih... Da, javio se i Budiša, rekli su. 'A zašto ga niste primili?' nastavio je Šuvar, na svoj pomalo cinični način. Naravno, zanijemjeli su, a onda je netko rekao: 'Pa, možemo mi njega primiti.' Nakon nekoliko dana, dobio sam brzojav da se javim na posao u NSB-u. Bilo je to za mene prilično iznenađenje."[135]

Za ovovremenu inačicu općepoznate figure „pravednika među narodima" prvi sam put čuo od Sime Mraovića (1966. – 2008.). Riječ je, kao što se zna, o zagrebačkom književniku i autoru *Konstantina Bogobojaznog*, manjinskog romana, kako mu je pisalo u podnaslovu, koji govori o autorovu preživljavanju u Zagrebu 1991. godine. Mraović, koji je bio i novinar, u više je navrata spominjao da mu je pomogao Ante Stamać, ne precizirajući točno što i kako, ali se dalo naslutiti da mu je to u tom trenutku bilo važno. Podsjetimo, Stamać je uz kasnijeg premijera Ivu Sanadera tih godina bio autor antologije hrvatske ratne

135 Lasić, Igor. Krleži ne raspakovati, intervju s Draženom Budišom, *Feral Tribune*, 24. ožujka 2001., str. 28.

lirike „U ovom strašnom času“. Stamać je, također, bio jedan od glavnih HDZ-ovih transmitera kulture i jedan od pilara u tzv. stožernim nacionalnim institucijama (Društvo hrvatskih književnika, HAZU, Matica hrvatska), pa je svakako bio u poziciji da pokaže i svoje samilosno lice.

Pretražujući stare arhive i dokumentaciju, čitajući stare tekstove i razgovarajući s akterima i svjedocima tih vremena, a sve za potrebe pisanja ovog teksta, naišli smo na nekoliko primjera pokušaja pomaganja kolegama u nevolji. Tena Perišin, bivša novinarka HTV-a, u jednom trenutku našeg razgovora napomenula da je tadašnji direktor programa Miroslav Lilić bio tih devedesetih godina jedan od onih ljudi koji je, istina, postao potporanj novog sistema, ali je sve to, ipak, radio s nekom rezervom, nije se novima predao bez ostatka i do kraja. Bitno plastičniji u opisu Lilićeva samaritanskog – možda bi ga u tom slučaju bolje bilo nazvati polusamaritanskog – ponašanja bio je Tomislav Jakić u svojoj knjizi *Nisam zavijao s vukovima*. „Miroslav Lilić se, tako sam barem čuo, intimno nije slagao s HDZ-ovskim kursom na Televiziji, ali mu se nije htio ni otvoreno suprotstavljati, no bio je još spreman na sitne diverzije.“[136] Kasnije, kad se Jakiću približavao otkaz, obratio se Liliću. „Dani prolaze, a odgovora nema (na Jakićev zahtjev da ga se vrati na posao, op. a.). Zovem Lilića da mu kažem. Javlja se odmah i umiruje me: ‘Ma pusti, nije to ništa, Za tjedan, dva sve će se smiriti.’ Da, doista se smirilo, ali tako da je zavladala potpuna šutnja i da se nije događalo ništa… Ponovo zovem Lilića. I stječem novo iskustvo. Čovjeka s kojim sam godinama radio i surađivao, odjednom ne mogu više dobiti na telefon. Nisam ga uspio dobiti ni kasnije (tajnica bi mi uvijek stereotipno odgovarala da je na sastanku ili da nije u sobi), pa ni onda kad bih mu poručivao kako ne želim razgovarati o svojemu ‘slučaju’. S njim ću se čuti i vidjeti tek nakon nekoliko godina, kada ni on više nije bio na HTV-u. O mojem odlasku s Televizije i o tome kako ga nisam uspijevao dobiti ni na telefon, nismo prozborili ni riječi. Ne bi imalo nikakvog smisla.“[137]

136 Jakić, str. 38.

137 Jakić, str. 50.

U potrazi za hrvatskim samaritancima iz devedesetih godina znali smo i pogriješiti. Tako smo kolegicu Milku Ljubičić u pripremnom razgovoru za izjavu za ovaj tekst krivo shvatili (a zapravo smo u njezin odgovor učitali naša očekivanja; ponadali smo se da bi takvih slučajeva moglo biti više i da se „pravednika" moglo naći i na najnevjerojatnijim mjestima, pa smo brzopleto donijeli pogrešan zaključak), misleći da je na njezinu stranu u jednom trenutku stao i jedan od tadašnjih glavnih novinarskih jastrebova iz *Večernjeg lista* – Milan Ivkošić[138]. Kolegica nas je ispravila: „Niste me razumjeli. Ivkošić nije bio nikada na mojoj strani. Naprotiv. Čak me u nekoliko navrata spominjao u tekstovima, dakako u negativnom kontekstu, izmišljajući kako sam, 'ničim izazvana', napustila *Večernjak* i stavila se 'na raspolaganje četničkom štabu na Petrovoj gori'. Nije mi bilo jasno zašto se on (kao i Hloverka, također) uopće bavio mojom malenkošću, jer ni po čemu nisam bila ni važna ni zanimljiva ni slučaj koji bi trebalo da zanima hrvatsku javnost. Kad smo se 2000. godine slučajno sreli u Zagrebu, u Berislavićevoj ulici, ipak mi je prišao i pozdravio se sa mnom. Susret je trajao minut, on je otišao, tobože žureći negdje. Nekoliko godina kasnije opet je navodio moj 'slučaj' u nekom od njegovih otrovnih pisanija, pa sam mu onda poslala *email* s jednim jedinim pitanjem: kako je moguće da je njegova velika hrvatska stvar spala na moje malo ime?! Koliko znam, više me nije spominjao. Inače, za vrijeme rata (od 1992. do avgusta 1995.) pisala sam i uređivala *Srpski glas*, glasilo kulturnog društva 'Sava Mrkalj', osnovanog 1990. godine u Topuskom i upisanog u registar Ministarstva kulture u Zagrebu. Dakako da se u to vrijeme novine (izlazili smo jednom mjesečno) nisu bavile samo kulturom, već ratnim dešavanjima, društvenim pitanjima i aktuelnom politikom, što je sve bilo dostupno za čitanje i raznim adresama u Zagrebu s obzirom na to da smo im preko UNPROFOR-a dostavljali novine."

138 **Nije Ivkošić uvijek bio hadezeovski jastreb. Jedan kraći period početkom 90-ih godina, kad je pisao u *Globusu*, Ivkošić je imao fazu ne-tuđmanizma. Godine 1992. konvertirao je na raspaljeni nacionalizam, čega se držao do kraja karijere, a iz *Globusa* je tada sa sobom u *Večernjak* ponio samo naslov svoje redovite kolumne – *Rodoljubna zanovijetanja*.**

I priča o Jovanu Kosijeru – kolumnisti i novinaru zagrebačkih *Sportskih novosti*, jednom od najvećih na tom području u nas te vrhunskom znalcu košarkaškog sporta ovdje i vani – jednim je dijelom i priča o pomaganju u nevolji. Prije nego što otkrijemo tko je u njegovu slučaju odigrao ulogu „dobrog samaritanca", kažimo kako je sve počelo i zbog čega je Kosijer dospio na crnu listu.

Kosijer je u junu 1991. pratio Europsko prvenstvo u košarci u Italiji na kojem je jugoslavenska reprezentacija bila jedan od glavnih favorita, a tu je ulogu osvajanjem prvenstva i opravdala. „U redakciji nije bilo ni govora o tome da ja ne idem na prvenstvo, da sam na nekoj listi nepoćudnih novinara ili tako nešto, to jest možda je netko nešto takvoga i govorio, ali ja za to nisam znao. U Rimu je naš ambasador pri Svetoj Stolici bio Ivica Maštruko kojeg sam znao još iz Zadra. Pa bih i preko njega mogao doznati da se nešto događalo. U svakom slučaju, na prvenstvo sam došao s Orlandom Rivettijem, izvjestiteljem za riječki *Novi list*, i njegovim fotoreporterom Ivanom Fabijanom."

Da nešto ne štima, naš sugovornik je primijetio na prvenstvu nakon utakmice Jugoslavije i Bugarske koja je bila posljednja za Juru Zdovca, Slovenca u jugoslavenskoj košarkaškoj reprezentaciji i kasnijeg slovenskoga reprezentativca. „Ja tada još uvijek ne znam tko je Zdovca opozvao, tko je naredio da više ne igra za jugoslavensku reprezentaciju. U svakom slučaju, vraćamo se nakon finala u kojem smo trijumfirali, bez Zdovca, i dolazimo do granice sa Slovenijom. Svratili smo, samo da kažem, prije toga u Pordenone, gdje nam se pridružio Rivettijev otac, i nas četvorica nastavljamo put prema Rijeci. Na granici vidimo auto sa Slovencima, unutra su Zdovc, televizijski reporter Miha Žibrat, dopisnik *Dela* Stane Trbovc i Peter Vilfan, televizijski sukomentator. Oni okreću prema Sloveniji[139], mi prema Buzetu, ali

139 **Što se događalo u tom drugom automobilu, podsjetio je javnost nedavno Peter Vilfan, košarkaški reprezentativac Jugoslavije i igrač Partizana i Olimpije: „Vozili smo Zdovca u Sloveniju, a Talijani su nam na granici rekli da ne idemo kući jer se tamo puca. No mi smo ipak odlučili ići pa nas je na našem graničnom prijelazu zaustavio kapetan JNA koji, sva je sreća, očito nije znao da je Zdovc odbio igrati polufinale jer ga vjerojatno ne bi onako srdačno pozdravio. U Sloveniji je**

talijanski karabinjeri objašnjavaju Rivettiju da je situacija napeta i da je rizik prijeći granicu, jer je u Sloveniji rat. Međutim, mi je svejedno prelazimo, i nakon nekoliko kilometara zaustavljaju nas neki uniformirani ljudi, traže papire od nas i obrate nam se: tko je tu Jovan? Ja se javim, ali oni nam vrate pasoše i mi nastavimo put."

Stigli su do Rijeke odakle Kosijer šalje u *Sportske novosti* svoj završni komentar pod naslovom „Živi se". Kosijer se vratio u zagrebačku redakciju, da bi mu nakon dva do tri tjedana, bez ikakvog objašnjenja, bile ukinute sve tri rubrike koje je dotad imao. „Ukida se moja rubrika 'Sedam dana među koševima', zatim rubrika ' Koraci' i 'Subotom Jovan Kosijer', ali mi nitko ne saopćava zašto se to događa. Nisu urednici bili ti koji su mi kazali što je s mojim rubrikama, nego su mi tehnički urednici saopćili da ih u prijelomu jednostavno više nema. Dijelio sam sobu s Dragom Marovićem, također komentatorom, ali vrlo skoro stigne befel da me se premjesti u drugu sobu, za stol bez kompjutora, smješten uz WC. Odlučim otići glavnom uredniku Darku Tironiju. Kažem mu: 'Slušaj, Tironi, ajde da se nas dvojica dogovorimo. Što ti od mene trebaš? Sve ću učiniti što treba, ali da ti ne padne na pamet da se ne potpisujem kao Jovan.' Samo da kažem, Tironi je naslijedio Vilka Luncera, kojeg je nova vlast odmah smijenila, a bio je i politički ambiciozan, što tada nisam znao. Dakle, ja njemu tako, a on – ništa. Dolazim i dalje na posao, sjedim za tim stolom, nitko sa mnom ne razgovara, ukinute su mi novine, ništa ne radim, tek ponekad napišem pokoju sitnu vijest, bez potpisa i bez inicijala. Zanimljivo, još su me 1993. poslali na prvenstvo Evrope u Njemačku, valjda su se nešto pritajili, pa sam tada posljednji put izvještavao s nekog prvenstva

---

naš automobil bio jedini na cesti, a negdje kod Vrhnike ugledali smo tenk s cijevi okrenutom prema nama pa smo na 300 metara stali. Razmišljali smo, ako se okrenemo i krenemo natrag, pogodit će nas pa smo ipak polako krenuli prema njemu. Kad smo se približili, otvorila se kupola i ispostavilo se da je to tenk koji je slovenska Teritorijalna obrana oduzela jugoslavenskoj vojsci." (https://www.vecernji.hr/sport/jugoslavenska-legenda-o-dramaticnim-trenucima-iz-91-gledali-smo-tenk-cijev-je-bila-uperena-u-nas-1896114, pristup 22. 10. 2025.)

za *Sportske novosti*. Nakon nekog vremena došao je neki Mikulandra, direktor firme, i donosi rješenje prema kojem više nisam u statusu komentatora, nego postajem suradnik II, što podrazumijeva umanjenje plaće. Onda je jednog dana tajnica redakcije preko cijelog hodnika zaurlala za mnom 'Jovane, ti si Srbin!' Ovdje da kažem, da ja nikad u svom životu nisam srbovao, ja sam domsko dijete i nikad me nije zanimalo tko je koje nacije. Doznao sam, također, da je protiv mene negdje govorio Antun Vrdoljak, jer da sam u jednom tekstu napisao 'crveni đavoli' (popularni naziv za reprezentaciju Belgije), a da smo mi sada u Hrvatskoj, pa nema đavola, nego vragova."

Kosijer 1997. za *Novi list* prati u Clevelandu All Stars utakmicu. „Kad sam se vratio u *Sportske* iz Sjedinjenih Država, čekalo me pismeno rješenje o otkazu. Branila me Orhideja Martinović, koja je tada zastupala novinare u ime Sindikata novinara Hrvatske i ishodila je odgodu izvršenja. Ja i dalje dolazim na posao i ništa ne radim, i sve tako do 1. rujna 2002. kad sam napunio 65 godina, i kad mi stiže rješenje o umirovljenju. Proveo sam, dakle, tamo gotovo devet ružnih godina, sjedeći za stolom uz WC. Sud smo, nažalost, izgubili, i troškovi su narasli na meni tada nedostižnih 50 hiljada kuna. Tu uskače Sindikat novinara i podmiruje te troškove, što, kako rekoh, ja sam nikako ne bih mogao, tim prije što mi je u tom momentu i račun bio blokiran, a sve na zahtjev *Sportskih novosti*. Kasnije smo se žalili i sudu u Strasbourgu, ali i tu smo izgubili."

E sad, tko je tu samaritanac? Kosijer nastavlja svoju priču. „U četvrtom mjesecu 1992. igra se finale domaćeg košarkaškog kupa u Rijeci, ali meni u *Sportskima* ne dozvoljavaju da pratim to finale. U Zagreb dolazi Orlando Rivetti i traži sastanak sa mnom, nakon čega ja počinjem pisati za *Novi list*. Osjetio sam da Veljko Vičević (tadašnji glavni urednik *Novog lista*) pruža nekakvo utočište novinarima koji dođu u nepovoljan status. Jednom mi je prilikom jedan od vlasnika *Sportskih* prigovorio što radim za drugu redakciju, što je kasnije dovelo i do, najprije smanjenja plaće, a onda kasnije i do otkaza, ali nikada nisam požalio što sam prihvatio ponudu *Novog lista*. Ako je neko imao simpatija za mene, onda su to bili Orlando i Veljko Vičević, koji me je

posjeo i za stol na kolegiju. Da li je riječ 'spasili' odgovarajuća u mom slučaju, ili je pretjerana, ne znam, ali sam zahvaljujući upravo njima ostao živ, u smislu profesionalne karijere i moje je ime kao profesionalnog novinara ostalo prisutno u javnosti. Što reći na kraju? Ništa ne žalim, sve što se dogodilo, neka se dogodilo, žrtava uvijek ima."

Kad je u proljeće 1993. pala *Slobodna Dalmacija*, štafetu nezavisnog novinarstva preuzeo je riječki *Novi list*, a Joška Kulušića, dotadašnjeg glodura *Slobodne*, u smislu pomaganja novinarima u nevolji, zamijenio je Veljko Vičević, kojeg je Nela Vlašić u jednom svom članku u *Novom listu* nazvala „novinarskim Schindlerom".

9. Otpisani

Točan broj novinarki i novinara koji su u ranom periodu hrvatske neovisnosti (1990. – 1995.) izgubili posao iz diskriminacijskih razloga nije utvrđen. I u ovom tekstu pojavljuju se različite procjene. Neke precizne evidencije o tome nema, o čemu se slažu i neki drugi autori koji su se ovim bavili i o tome pisali, poput Tomislava Jakića ili Božidara Novaka. Hrvatski državni arhiv, ako se izuzme *Vjesnikova* novinska dokumentacija, po tom je pitanju skoro pa beskoristan. Ni do nekih drugih arhiva danas se više ne može. U komunikaciji s Dušanom Reljićem, autorom odlične knjige na ove teme *Pisanje smrti*, saznali smo da arhiv Evropskog instituta za medije iz Düsseldorfa (*think thank* koji je bio aktivan od 1992. do 2003., i koji je pisao i podnosio jednogodišnje izvještaje i o ovdašnjim medijskim neprilikama), nije sačuvan, jer je poslije gašenja Instituta dokumentacija završila u starom papiru. Dio podataka može se naći i u „kućnoj" arhivi Hrvatskog novinarskog društva, a instruktivan je za ovu problematiku i *Novinar*, strukovni list koji smo konzultirali od početka devedesetih godina prošlog stoljeća. Ova raznovrsna i fragmentirana arhivska građa ilustrira složenost i izazove u prikupljanju podataka o diskriminaciji novinarki i novinara u tom razdoblju, te ističe potrebu za dodatnim istraživanjima i konzistentnim arhivskim radom kako bi se dobila cjelovita slika o ovom važnom segmentu medijske povijesti Hrvatske.

Problem je i u tome što nije tako jednostavno razlučiti što se točno dogodilo s nekima koji su bili neko vrijeme na čekanju i je li svako to „čekanje" nužno kasnije završilo u otkazu ili je bilo i „povrataka" na radno mjesto, a ako jest, koliko. Također, nije lako utvrdivo je li svaki tzv. sporazumni raskid radnog odnosa bio baš tako sporazuman i dobrovoljan, ili bi tome ipak prethodili nekakvi pritisci (intenzivniji ili manje intenzivni) na pojedinog novinara ili novinarku. Još je zagonetnije što se točno krilo iza fraze o „tehnološkom ili ekonomskom višku", kojim su se često pokrivali otkazi, kao što se ne zna jesu li u sva ta silna prijevremena umirovljenja novinari ulazili po svojoj volji i bez prisile. Posebna su priča crne liste, tajni spiskovi novinara koji formalno ne bi dobili otkaz i ne bi bili poslani na poček, ali bi ih vodstvo medija izoliralo i *de facto* im zabranjivalo da obavljaju svoj posao. Ta-

kođer, vrlo je teško u nekim slučajevima razlučiti dokad je netko na crnoj listi, nakon čega se seli na listu čekanja i obrnuto.

Što je „sporazumni raskid radnog odnosa“ u praksi zapravo značio i koliko je on uopće bio sporazuman, govori nam i slučaj novinarke HRT-a Ines Šaškor, čiji smo sukob s Vrdoljakom već opisali. I ona je, kao i mnogi njezini kolegice i kolege, tih godina bila poslana na tzv. poček ili na listu čekanja. U pismu javnosti od 6. svibnja 1993. koje je objavio *Novinar*, Šaškor o svom radnopravnom statusu i odlasku s Televizije kaže sljedeće: „Stvari ovako stoje: više ne radim na Hrvatskoj televiziji, nezaposlena sam. Nakon 1039 dana držanja na crnoj listi HTV-a bez ikakvog obrazloženja i 20 mjeseci od prisilnog (i to doslovce – s puškama) udaljavanja iz zgrade HTV-a, te umanjenja plaće, bila sam iz egzistencijalnih razloga primorana prihvatiti ‘velikodušnu’ lucifersku ponudu o sporazumnom raskidu radnog odnosa s otpremninom, uz primjenu načela – uzmi ili ostavi.“

Da vidimo sad što su na sve to govorili tadašnji čelni ljudi HTV-a. Tomislav Marčinko, odgovorni urednik Informativnog programa HTV-a, u intervju *Novom listu* danom 1994. godine – čije dijelove prenosi *Novinar* – na pitanja o ovom problemu odgovara ovako.

„Zašto Mitrovića i Agbabe nema na HTV-ekranima?“

„Agbaba je otišao poslije Nove godine i bavi se nekim privatnim biznisom... A Mitrović je još djelatnik HTV-a.“

„Ali, nema ga na programu?“

„Nema.“

„Smijemo li znati kojim poslovima se sad bavi gospodin Mitrović?“

„Koliko ja znam nešto pomalo privatno...“

„Još uvijek nema objašnjenja o otkazima na Televiziji.“

„To je vrlo mistificirano. I danas u srbijanskim medijima možete čuti kako je HTV otpustio 600 Srba. U vrijeme rata, kad nam je oduzeto ili uništeno 14 odašiljača, od njih ukupno 18, bili smo prisiljeni orijentirati se na jedan program. U vrijeme uzbuna nije bilo posla za sve, pa smo napravili popis čekanja – onih koji u to vrijeme nisu bili potrebni. Doista je na tom popisu bilo šesto ljudi. U mojem uredništvu

od 180 ljudi, manje od 20 novinara upućeno je na tzv. poček. Oni su dobivali plaće, a dolazili su na posao kad smo ih zvali. Neki od njih su se vratili, a otkaz su dobili oni koji su otišli u četnike ili u inozemstvo zbog straha od rata, na primjer Saša Milošević."

„Koji su sad ljudi izuzeti?"

„Sad ne rade jedino Branka Šeparović i Luka Mitrović... Što se Mitrovića tiče, u pitanju je njegova pretjerana ambicija u poslu. Konkurirao je i za glavnog urednika, a došao je u sukob s generalnim direktorom i sa mnom... Međutim, nitko od njih dvoje neće dobiti otkaz. Njima je kao i ostalima nuđeno da si nađu posao izvan Televizije uz odštetu od dvije godišnje plaće ili 5000 njemačkih maraka."[140]

Tomislav Jakić, pokretač i voditelj HND-ova zbora „Pravo na profesiju", govori o brojci od oko 400 ljudi koji su izgubili posao u novinarstvu zbog svoje etničke pripadnosti ili političkog stava. Jakić tako kaže da se u okviru Zbora nikada nije uspjela ustanoviti točna brojka otpuštenih. „Prema nekim procjenama, uključujući ljude koji su radili u tzv. tvorničkim glasilima (a to jesu bile novine, mada specifičnog tipa), riječ je o nekih četiri stotine ljudi."[141] Božo Novak u svom voluminoznom *Hrvatskom novinarstvu u XX stoljeću* nešto je detaljniji. Kaže da je uprava Revija *Vjesnik* 1. srpnja 1992. obznanila da postoji tehnološki i ekonomski višak od 110 zaposlenih, od kojih oko 50 novinara. Prema Novaku, u samom *Vjesniku* su najprije otpuštena 24 novinara. Tome je najbliža procjena ovdje spomenutog Milana Jakšića, koji govori o otpuštanju 30 do 40 novinara u *Vjesniku* u vrijeme kad je i on odletio, dok Jovan Hovan govori da je Biščević na čekanje poslao 58 novinara *Vjesnika*. Međutim, trijebljenja novinarskih redova obavljala su se u više navrata. U razdoblju od 1991. do 1993. još je devet novinara dobilo otkaz u *Vjesniku*, 35 njih sporazumno je prekinulo radni odnos, štogod to značilo, a u istom je razdoblju još 38 zaposlenika poslano na tzv. čekanje, od kojih su većina bili novinari.

140 Na HTV-u: Koliko pameti – toliko slobode, *Novinar*, 1994., 3-4, str. 30.

141 Jakić, str. 278.

Što se tiče HTV-a, u periodu od 1991. do 1993. Informativni program je, sukladno izjavi Tomislava Marčinka danoj u *Slobodnoj Dalmaciji*, napustio 51 novinar. Očito je Marčinko bio sklon davati različite procjene, jer je za *Novi list*, kao što smo vidjeli, iznio neke druge podatke. Prema riječima Antuna Vrdoljaka iz ljeta 1991., na listu čekanja stavljeno je tada čak 620 djelatnika HRT-a. Svi se ovi podaci nalaze u Novakovoj knjizi. Prema izvještaju Građanske inicijative za slobodu javne riječi iz veljače 1993., a na koji se poziva i Mark Thompson u svojoj knjizi *Kovanje rata*, u tri godine (1990., 1991. i 1992.), od 3500 zaposlenih na HRT-u, njih čak 970 poslano je na čekanje. Thompson kaže: „Većina je bila 'na čekanju' (primajući veći dio plaće pod uvjetom da ne rade za neku drugu organizaciju), a neki su prijevremeno umirovljeni. Neka otpuštanja su bila opravdana potrebom za ekonomskim restrukturiranjem, ali treba istaknuti da je s radnog mjesta uklonjen nerazmjerno velik broj Srba."[142] S tim u vezi posebno cinično zvučale su riječi tadašnjeg ravnatelja HTV-a Jerka Vukova koji je 30. rujna 1991. uputio tobože umirujuće pismo svim djelatnicima u kojem je stajalo: „Krizni štab HTV-a je u suglasnosti s direktorom HRT-a, a u svezi sa svima nam poznatom situacijom u Hrvatskoj, utvrdio stanovite privremene mjere. U svezi s time, smanjen je broj djelatnika u objektima HTV-a na optimalan minimum imajući u vidu smanjenje programa te sigurnost radnika HTV-a. Molimo vas da ovo isključivo shvatite kao mjeru sigurnosti. Ovime nisu povrijeđena osnovna prava iz radnog odnosa (plaća, bolovanje itd.)."[143]

Razloge za otkaze novopostavljena medijska vrhuška tražila je i u pravilima koja su vladala u prethodnom političkom sistemu. Tako, na primjer, direktor Hrvatskog radija Tomislav Bakarić, u otprilike isto vrijeme kad mu kolega Vukov otkaze opravdava novonastalim okolnostima, slanje na počeke na Radiju opravdava prethodnom doktrinom 'pune socijalističke zaposlenosti', pa kaže: „Čak su postojali

142 Thompson, str. 137.

143 Novak, Božidar, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005., Zagreb, str. 997.

propisi o obaveznom godišnjem postotku novozaposlenih, i sad, možete misliti što se događalo nakon deset godina; ako ste imali godišnji postotak od 2,5, znači za deset godina primila se četvrtina ljudi više nego što je bilo. Pa, ako idete u matematiku, ako imate 1000 zaposlenih, za deset godina se to popne na 1250. Onda će sljedećih deset godina taj postotak polaziti od 1250, i to se penje bez kraja i konca. To je katastrofa."[144] Podaci pokazuju da do bitnog smanjenja broja zaposlenih na HRT-u nije došlo ni kad se napustila socijalistička doktrina: broj zaposlenih ostao je otprilike isti praktički do danas. Godine 1991. bilo je oko 3500 radnika na HRT-u, 1996. – 3225, 2000. – 3554, 2013. – 3339, 2017. – 3781, da bi broj u doba korone pao na 2860, a danas je na HRT-u zaposleno oko 2600 ljudi.

Prema Božidaru Novaku, u *Slobodnoj Dalmaciji* poslano je na čekanje sedam novinara. U *Večernjem listu* „po sili zakona", kako kaže Novak, otkaz je dobilo 15 novinara, a sporazumno je prekinulo radni odnos njih još 30. U *Danasu* je otkaz dobilo 25 novinara, ali se može pretpostaviti da se tamo otkazi ipak nisu dijelili po nacionalnim kriterijima, kao što je to bio slučaj u *Večernjem*, *Vjesniku* i na HRT-u, jer je sam tjednik bio uglavnom antinacionalistički nastrojen. U *Glasu Slavonije* otkaz je dobilo 12 novinara, osam ih je otišlo s dokupom staža, a pet je sporazumno raskinulo radni odnos. U *Novom listu* i *Glasu Istre*, prema Novaku, nije bilo otkaza.

Ovdje samo da dodamo da se Jakić u svojoj knjizi nije nešto posebno oduševio Novakovom poviješću hrvatskog novinarstva, kao što je to te 2005., kad je knjiga objavljena, bio slučaj s većinskim dijelom javnosti, točnije nije ga impresionirao onaj dio knjige koji se odnosi na devedesete godine prošlog stoljeća. Jakić smatra da su Novakovi zaključci o tom periodu tendenciozni. „Tako da će to mračno poglavlje novinarstva u Hrvatskoj ostati nedovoljno dokumentirano, nepotpuno istraženo, ili će biti interpretirano (kao što je to učinio Božo Novak u svojoj često nekritički hvaljenoj knjizi o povijesti novinarstva u Hr-

144 Sabolić, Kruno. Mediji u ratu. Hrvatski radio, razgovor s Tomislavom Bakarićem, *Novinar*, studeni-prosinac 1991., str. 14.

vatskoj), isključivo u kontekstu rata i ratnih zbivanja što su se prelamala i kroz medijsku scenu (u čemu ima istine, ali što nikako nije bio uzrok čistkama u novinarstvu kakve je provela Hrvatska demokratska zajednica Franje Tuđmana).“[145] Moguće je da Novakovo izbjegavanje da realno procijeni stanje novinarstva u Tuđmanovoj Hrvatskoj proizlazi i iz njegove popustljivosti prema prvom predsjedniku koji je, prema Novakovim riječima, bio samo neadekvatno informiran o predmetnom slučaju, pa onda posljedično i nedovoljno svjestan problema izbacivanja novinara na ulicu. U jednom intervjuu Novak će na tu temu reći: „Postao sam (1993.) jedan od osnivača HHO-a i tad smo posjetili Tuđmana. Bio je to jako zanimljiv susret koji je započeo svađom, a završio u pomirljivom tonu. (...) Počeo se jako živcirati. Tada sam blago lupio šakom po stolu i rekao: ‘Slušaj, s nama tako ne možeš razgovarati.’ Svi su me gledali s čuđenjem jer slovim kao miran čovjek. No tada se situacija smirila i počeli smo normalno razgovarati i davati mu primjere revanšizma, kršenja ljudskih prava i izbacivanja novinara iz redakcija u kojima su radili. Tuđman je tvrdio kako nema podatke o tim stvarima, a potom zaključio da smo svi na istoj strani. Mislim da je imao dobre namjere, ali su ga najbliži suradnici blokirali i spriječili da do njega dođu mnoge važne informacije.”[146] Božidar Novak je u toj knjizi puno više stranica posvetio sudbini novinara koji su stradali 1945. ili 1971., nego aktualnijim nepravdama.

Prije nego što krenemo dalje, samo da napomenemo da po pitanju odlazaka iz *Novog lista* ipak ima nekih nedoumica. Naime, tamo je radio novinar Goran Zelić i početkom devedesetih godina napustio je *Novi list*. Prema dostupnim podacima iz samog *Novog lista*, Zelić je možda bio povezan s tajnim službama, iako novinar potpisan pomalo generičkim imenom Stjepan Horvat, nije u to siguran: „Podsjetimo se na ‘kosovska gnijezda’, kao što je bilo ono na Pećinama. Otuda se dovodi u vezu i Zelićev bijeg, iako dosad nisu točno poznati razlozi

145 Jakić, str. 278.

146 https://arhiva.nacional.hr/clanak/18653/bozo-novak-kronicar-hrvatskog-novinarstva, pristup 29. 7. 2025.

bijega."[147] Uz Zelića, spominje se i Zvonko Tarle, dopisnik *Borbe* iz Rijeke i povremeni suradnik *Novog lista*, kao još jedan kolega koji je u to vrijeme otišao na drugu stranu. Tarle je 1992. objavio knjižicu o hrvatskim novinarima koji su izbjegli u Beograd (prema podacima Društva novinara Hrvatske, koje su u Beogradu osnovali Tarle, Dane Narančić[148], dopisnik RTZ-a iz Like, i Davor Kačar, novinar *Oka*, bilo ih je 50 do 60), i za Zelića je napisao ovo: „Moj kolega Goran Zelić, novinar – fajter *Novog lista*, morao je pobjeći iz Rijeke ne zato što je četnik, srbo-boljševik, kosovac, već zato što se odupirao kroćenju kičme. Njegovu su kičmu htjeli vaspitati tako da otkucava svoje kolege. Zelić je pozvan u policiju na razgovor. Treba samo otkucavati kolege i bit će mu oprošteno što je pola Srbin, pola Hrvat, a zapravo Jugosloven. Zelić to nije mogao prihvatiti. Obrušili su se lešinari. Najprije mu je supruga dobila otkaz na poslu, potom su mu prijetili uništenjem porodice. Zelić je osvanuo kao beskućnik u Beogradu."[149]

Na Tarlu i njegovo društvo izbjeglih novinara u Beogradu tada su u Hrvatskoj bješnjeli svi. Inoslav Bešker je to Društvo nazvao kolaborantskim, jer: „Dok se javljaju iz Beograda, u ime fantomskog Društva novinara Hrvatske, u momentu dok Beograd okupira Hrvatsku i ubija civile (i novinare), rabota fantomskog 'Društva' ima samo jedno ime – kolaboracionizam. A u glibu vremena kolaboracionist je ipak još stupanj niže od okupatora."[150] Dubravko Grakalić o Društvu osnovanom 22. 3. 1992. i njegovu članstvu nije bitno obavještenіji od Beškera, „jer su se srbijanske novine trudile prikriti ostale utemeljitelje DNH-a"[151], ali mu se ipak čini da bi članovi mogli biti i – Goran Babić,

147 Horvat, Stjepan. Lajanje ugroženog tandema „Zelić-Tarle", *Novi list*, 30. 7. 1992., str. 7.

148 Boris Vučković jednom je prilikom napisao da je, koliko on zna, s nacionalne televizije na drugoj strani završilo samo – dvojica novinara. Moguće da je mislio da je jedan od te i dvojice lički dopisnik RTZ-a.

149 Tarle, Zvonko. *Tuđmanija. Pisma iz emigracije*, NIP INPRESS, 1992., Beograd.

150 Bešker, Inoslav. Fantomsko društvo, *Vjesnik*, 11. 6. 1992.

151 Grakalić, Dubravko. Olovka piše mržnjom, *Nedjeljna Dalmacija*, 16. 4. 1992., str. 32.

Mladenka Duras, Mirjana Jakelić, Veljko Knežević, Ratko Dmitrović, Krste Bijelić, Rajko Vujatović i Jasna Tkalec.

U procjenu broja otpuštenih novinara u tom razdoblju upustio se i Ante Gavranović, predsjednik Hrvatskog novinarskog društva u razdoblju od siječnja 1991. do listopada 1995. godine. On je u izjavi strukovnom magazinu *Novinar* ustvrdio da je u prvim godinama demokracije otpušteno više stotina novinara. „Bilo je to vrijeme kad je mnogo novinara ostalo bez posla: neki zbog nepodobnosti, ali najvećim dijelom zbog ukidanja listova kolektiva (samo u Zagrebu nestalo je stotinjak takvih listova), ukidanja lokalnih listova... Stvorila se masa od otprilike 700 nezaposlenih novinara, koje smo proglasili *freelancerima* ili nekom vrstom slobodnih novinara, iako osobno smatram da su bili oslobođeni samo prava na rad.“[152]

Gavranović će nam pojasniti kako je došao do broja od 700 nezaposlenih novinara: „Veliki broj novinara u Hrvatskoj 1991. ostao je bez posla zbog kombinacije političkih, institucionalnih i ratnih razloga. Najvažniji među njima bili su politička promjena i promjena vlasništva nad medijima. Mnogi mediji koji su dotad bili pod republičkim ili saveznim strukturama prestali su postojati ili su reorganizirani. Novinari koji su bili povezani s prethodnim političkim strukturama, ili percipirani kao takvi, često su bili otpuštani ili marginalizirani. Mnogi novinari koji nisu prihvaćali novi politički smjer ili su smatrani ‘nepoželjnima’ zbog ranijih stavova bili su uklonjeni. Kad sam spomenuo 700 novinara koji su ostali bez posla, obuhvatio sam novinare koji su djelovali u *mainstream*-medijima (dnevnim novinama i na televiziji), ali i u puno većem broju u lokalnim listovima i posebno u listovima radnih kolektiva koji su svi redom jednostavno bili ugašeni. Bio je to velik udarac za novinarsku profesiju od kojeg se, po mom mišljenju, nije ni do danas oporavila.“ Koristimo priliku i bivšeg šefa HND-a pitamo tko je za sve to kriv? Gavranović kaže: „Primarnu odgovornost snose politički vrh HDZ-a i predsjednik Franjo Tuđman. Nakon 1990.,

152 Gavranović, Ante. Sedam stotina nepodobnih. Jubileji Sindikata novinara Hrvatske, *Novinar*, 1999., broj 8-9, str. 33.–34.

vrh HDZ-a je imao jasnu ambiciju uspostaviti političku kontrolu nad velikim državnim medijima, posebno HRT-om i *Vjesnikovim* koncernom. Taj je smjer bio dio šireg procesa stvaranja 'države u izgradnji', gdje su mediji smatrani ključnim instrumentom konsolidacije vlasti i oblikovanja narativa o obrani, državnosti i nacionalnom jedinstvu. Drugim riječima, politička klima koju je kreirao HDZ omogućila je i potaknula čistke. Predsjednik Tuđman je osobno smatrao medije ključnima za konsolidaciju vlasti i stvaranje 'nacionalnog jedinstva'. Otvoreno je zahtijevao 'domoljubno novinarstvo', uz poruku da su kritički mediji 'remetilački faktor'. Kadrovske odluke o smjenama glavnih urednika i ravnatelja prolazile su uz njegovu izravnu ili prešutnu suglasnost. Sekundarna odgovornost svakako pripada Antunu Vrdoljaku, koji je kao glavni ravnatelj HRT-a (1991. – 1995.) bio najvidljiviji provoditelj čistki. Proveo je masovne smjene na HRT-u – procjene govore o 200 do 300 ljudi u prvoj godini. Međutim, on nije bio njihov glavni uzrok, nego isključivo izvršitelj politike koju je zacrtao Tuđman. Javnost ga, međutim, često doživljava kao 'simbol' čistki, jer je nastupao autoritativno i javno ih opravdavao. Treba spomenuti da su postojali i tercijarni faktori, pri čemu mislim na strukturu sustava i ratnu atmosferu. Zaključna ocjena odgovornosti: bez Tuđmana i HDZ-ove politike, čistke ne bi bile niti naručene, niti provedene u tom opsegu. Bez Vrdoljaka ne bi bile provedene baš tako."

O sličnom broju otpuštenih novinara govori nam i Ivica Grčar, novinar koji je početkom devedesetih godina jedno vrijeme, a nakon Gojka Marinkovića, vodio Ogranak slobodnih novinara unutar Hrvatskog novinarskog društva. „Početkom devedesetih, Ogranak je brojio ravno sedam članova, od kojih sam jedan bio i ja. Malo kasnije, taj se broj popeo na 750 članova, od kojih je petstotinjak bilo samo iz Zagreba", reći će Grčar. A kako je došlo do tako naglog povećanja broja članova najprije Ogranka, a kasnije i Zbora slobodnih novinara? Pa tako što je HND odlučio da svima onima koji su izgubili poslove u svojim redakcijama pomogne tako što će im barem zadržati status u Društvu, pa su s tim ciljem prebačeni u *freelancere*. „U jednom trenutku nas slobodnjaka bilo je toliko da smo činili skoro trećinu sveukupnog

broja članova u Društvu", kaže Grčar. Ni ovi se podaci ne mogu uzeti potpuno bez rezerve. Nisu svi slobodnjaci bili otpušteni, a niti su svi otpušteni novinari prešli u slobodnjake. Neki su novinari nakon otkaza napustili novinarstvo kao takvo, poput, recimo, televizijskog novinara i urednika Drenislava Žekića, koji je nakon 18 godina provedenih na TVZ-u/HTV-u, u vrijeme političkog preokreta prešao u marketinške i korporativne poslove.

Ni Sindikat novinara Hrvatske nije uvijek bio posve siguran koliko je novinara poslano na poček, koliko ih je dobilo otkaz, tko je sve završio na crnim listama... To krajem 1991. godine priznaje i tadašnji predsjednik Sindikata Stipe Jolić kad kaže: „Tragično je da ne znamo koliko je novinara na popisima čekanja, a koliko ih je dobilo otkaze. Neslužbeno je u *Vjesniku* na čekanju četrdesetak novinara, na Hrvatskom radiju – Studiju Zagreb 57, u splitskom studiju šest, u istarskim i riječkim sredstvima informiranja njih dvadesetak, u *Glasu Slavonije* je 12 ljudi dobilo otkaz, a deset je prebačeno na slabije plaćeni posao."[153]

Na primjeru splitskih medija možemo opisati što se zbivalo s novinarima na listi čekanja. Na Radiju *Split* je 18. 10. 1991. poslano na poček ipak sedam novinara (Noema Žuvela, Mile Alilović, Milica Ostoja, Ivo Tomičić, Dražen Čulić, Arsen Košta i Mira Jurić), a ne šest kako stoji u sindikalnom izvještaju, dok je u splitskom dopisništvu HTV-a jedan novinar (Željko Rogošić) upućen na godišnji odmor. Na Radiju je otpušteno još i devetero tehničara, propagandista i administrativnih radnika. Mjesec dana ranije, za koordinatora splitskog RTV-Centra imenovan je ambiciozni lokalni hadezeovac Marko Bitanga. Isti je Bitanga neka četiri mjeseca prije pokušao preuzeti i *Slobodnu Dalmaciju*, ali su mu se suprotstavili tamošnji medijski radnici. Radnici na čekanju na lokalnom radiju i splitskom televizijskom dopisništvu dobivali su sedamdeset posto od svojih prijašnjih plaća. Novinar *Slobodne* u kratkom razgovoru pita koordinatora Bitangu prema kojim su kriterijima određeni ljudi koji će na listu čekanja. Bitanga kaže: „An-

153 Jolić, Stipe. Tko se boji Sindikata novinara?, *Novinar*, studeni-prosinac 1991., str. 21.

gažman prema poslu je u prvom redu dominirao, kao i potrebitost za nekim ljudima u programu. Nikakvi drugi kriteriji nisu igrali nikakvu ulogu, pa ni narodnost ili politička opredijeljenost... U određenim segmentima ima prostora za racionalizaciju broja uposlenih, i smatram da to treba učiniti, ali tako da to bude bezbolno."[154]

Te 1991. godine sindikalni šef muku muči s osnivanjem sindikalnih podružnica u medijima. Ljudi se odbijaju sindikalno organizirati jer se boje za svoja radna mjesta. Za Stipu Jolića jedan je od krivaca za takvo stanje bivši režim. „Govori se o novim otpuštanjima. U novinara se javlja probuđeni nagon za goli opstanak. Svi po svaku cijenu, što je prirodno, žele sačuvati radno mjesto i izbjeći da se nađu na popisu čekanja. Otud u većine novinara robotska poslušnost, udvorništvo i nedostatak želje da se angažirano suprotstave samovoljnom izbacivanju na ulicu. Takve plašljivce nije mogao proizvesti ovaj sustav već bivši, koji je u novinarstvu zapošljavao uglavnom poslušnike i ljude bez stava."[155] Sindikalist primjećuje da se spiskovi ne rade prema zakonu nego se sastavljaju u uskom krugu ljudi, posve paušalno i bez prethodnih analiza.

Godinu dana kasnije sindikalna saznanja o otpuštenim novinarima nešto su konkretnija, barem što se tiče stanja na nacionalnoj televiziji. Tako u nepotpisanom članku u *Novinaru* s kraja 1992. stoji da je Dubravka Agbaba dobila otkaz, „jer se navodno cijelo ljeto nije javila na posao". „Do 1. prosinca 1992. – 22 novinara nisu raspoređena, odnosno nisu dobili rješenje o novom radnom mjestu. To su: Gradimir Agbaba, Vanja Sutlić, Branko Ježić (radili su u 'sjeni' za tada najpopularniju političku emisiju *Slikom na sliku*), Dragan Balić, Baldo Čupić, Drago Flego koji je još na bolovanju, Aleksandar Ivančević, Mirjana Popović, Lazo Rakijaš, Dane Roško, Ines Šaškor, Branka Šeparović, Jerko Tomić, Boro Vučković (koji je na neplaćenom odmoru od godinu dana), Braco Vuković, Drenislav Žekić, Željko Rogošić, Nedžad Haz-

154 Filipović, D. „Bezbolno" na listu, *Slobodna Dalmacija*, 19. 10. 1991., str. 17.

155 Jolić, isto.

nadar, Luka Mitrović, Miroslav Šafer, Heni Erceg i Saša Zalepugin."[156] Nekoliko mjeseci prije toga, točnije 8. travnja 1992., donesen je i novi Zakon o radnim odnosima (preteča kasnijih zakona o radu), u kojem se u članu 21. legaliziraju čistke i liste čekanja, odnosno spiskovi se navode kao jedna od mogućnosti (uz otkup staža, prekvalifikaciju, raspoređivanja na drugo radno mjesto bez radnikova pristanka i dr.) rješavanja nepoželjnih kadrova. Spiskovi „odstrijeljenih" novinara od tada postaju legalna stvar.

Sredinom 1992. godine Sindikat novinara angažira nekoliko advokata, među kojima je najaktivniji Mladen Sučević. On u nekoliko navrata podnosi izvještaj u svom radu i navodi da je u periodu od 1992. do 1996. godine na ovaj ili onaj način pomogao oko 200 novinara. U tom razdoblju zastupao je novinare u 48 parnica, od kojih je uspješno dovršio njih 29, još je u 130 slučajeva dao usmene savjete, a u 22 slučaja je davao pismena mišljenja. U jednom izvještaju navodi i nekoliko novinara koje je zastupao ili savjetovao. Uključio se u rješavanje problema televizijskog novinara Dane Roška, koji je duže vremena bio na čekanju (od 1991. do 1993.), zatim na slučaju Gordane Grbić, koja je nakon povratka iz Sabora degradirana i premještena na posao pravnog referenta. Sučević je pomagao i u slučaju 20 novinara iz Revije *Vjesnik* koji su dobili otkaze. Savjetovao je i Sašu Zalepugina, pomagao je Dušku Arežini da postigne nagodbu, zastupao je i Milana Cimešu u slučaju protiv Radija *Karlovac*. Saša Zalepugin je poslan na čekanje u septembru 1991. (formalni je razlog bio uvođenje tzv. ratne sheme u kojoj za njega nije bilo mjesta) i u tom je statusu bio sve do 1996. te mu je bio zabranjen ulazak u redakciju i zgradu HRT-a. Prema Gavranoviću, Zalepugin je „smetao novoj vlasti zato što je predstavljao estetiku, stil i profesionalni habitus starog RTZ-a, a nova vlast je željela totalnu simboličku i kadrovsku čistku kako bi stvorila 'državnu televiziju' po vlastitoj mjeri. Nije bio politički protivnik – nego nezgodna ikona povijesti koju su htjeli izbrisati."

156 **Što se događa s televizijskim novinarima?**, *Novinar*, 11/12, 1992., str. 8.

Najveći problem u spomenutom periodu advokat je vidio u listama za čekanje i u crnim listama. Ove potonje liste se od lista za čekanje (prema zakonu to se može do šest mjeseci, ali poslodavci su to pravilo redovito kršili i ljude znali držati na počeku i do dvije godine, dok je radnik sve to vrijeme bio na minimalcu), razlikuju po tome što je tu novinar još uvijek u radnom odnosu, nema obavezu da dolazi na posao, ne dobiva nikakve zadatke, a prijedlozi mu se redovito odbijaju. Kad je poček u pitanju, tu sindikat i advokat još nešto i mogu učiniti, ali kod crnih lista, koje su najčešće tajne, ne da se učiniti praktički ništa. To priznaje i Sučević kad kaže: „Nažalost, ovo su zasad nerješivi problemi, jer nema zakonskog propisa koji bi prisilio poslodavca da daje radne zadatke ili da prihvati što je zaposlenik pripremio."[157]

Sindikat u ljeto 1994. daje još jednu procjenu oko broja otkaza u domaćem novinarstvu. Metoda prikupljanja podataka kojom se u tom slučaju Sindikat služio bila je ta da bi se nazvala kadrovska služba pojedinog medija i od njih zatražili podaci o tome. Stoga je i ovaj izvještaj nužno manjkav, jer neke su se službe na poziv Sindikata novinara odazvale, a neke nisu. Također, pitanje je u kolikoj su mjeri ti podaci pojedinih službi bili točni, odnosno koliko su pojedine službe bile iskrene oko toga. Danas, primjerice, ako se obratite HRT-u s molbom da u svrhu istraživanja dobijete uvid o otkazima i listama čekanja u prvoj polovini devedesetih, kao što smo to učinili mi, promptno, u roku od samo nekoliko minuta, dobijete odgovor da „HRT ne raspolaže s navedenim podacima". U svakom slučaju, podaci Sindikata novinara odnosili su se tada na period od trećeg mjeseca 1991. do početka 1994. godine. Tako taj izvještaj kaže da je u tom razdoblju na HTV-u otkaz dobilo 11 novinara zbog nedolaska na posao dulje od pet dana, dvojica su proglašena tehnološkim viškom, sporazumno je u tom razdoblju s HTV-a otišlo 22 novinara i novinarki, četvero novinara nije raspoređeno na radna mjesta, a u trenutku sindikalnog izvještaja nitko nije bio na čekanju. Hrvatski radio je odbio dati podatke. U *Vjesniku*

157 Od crnih lista do neplaćenih honorara. Izvješće o radu odvjetnika Mladena Sučevića od IV. 1992. do VI. 1996., *Novinar*, 7/8, 1996., str. 11.

je u tom razdoblju (1991. – 1994.) otkaz dobilo devet novinara, a 35 ih je sporazumno raskinulo radni odnos. U *Večernjem listu* otkaz je dobilo 15 novinara, a sporazumno se rastalo sa svojim radnim mjestom njih 30. U *Slobodnoj Dalmaciji* u tom razdoblju nije bilo otkaza, a devet je novinara poslano na čekanje. U *Glasu Slavonije* otkaz je dobilo 12 novinara, osam ih je s dokupom staža otišlo u mirovinu, a pet je novinara sporazumno raskinulo radni odnos. U Revijama *Vjesnik* bez posla je ostalo oko 100 novinara, a zbog gašenja *Danasa* na cesti je završilo 25 novinara.

Striktno gledajući, slučaj koji ćemo sada opisati ne bi spadao u ovaj naš „popis otpisanih", kako je Zbor novinara HND-a Pravo na profesiju nazvao svoje članstvo. Riječ je o Simi Kljajiću (1933. – 1991.), novinaru *Ličkih novina*, a onda i *Ličkog vjesnika*. On, naime, ne ulazi ni u kakve evidencije koje smo u ovom poglavlju pokušali rekonstruirati, nije se nalazio ni na jednoj redakcijskoj crnoj listi, niti je poslan na poček. Njega kao novinarske žrtve proteklog rata nema kod pregleda Bože Novaka, ime mu nije ugravirano na ploči stradalih novinara u ratu u Perkovčevoj ulici u Zagrebu, a nije uveden ni u kakav arhiv, registar ili pregled. Da se, ipak, ne zaboravi kako je stradao Simo Kljajić, mi smo ga odlučili uvrstiti u ovaj naš izvještaj.

Simo Kljajić, gospićki novinar, likvidiran je u oktobru 1991. u hrvatskoj akciji čišćenja Gospića. O nesretnom kolegi nešto više može se saznati na stranicama Udruženja novinara Srbije, koje je u jednom članku donijelo ponešto detaljniji opis njegova stradanja. Simo Kljajić rođen je 1933. godine u Gornjoj Ploči, selu između Udbine i Lovinca, a završio je za kovinotokara u Kragujevcu. Nakon toga zapošljava se u MOL-u (Marko Orešković – Lika), tvornici radijatora i haubica u Novom Ličkom Osiku. Već tada je počeo raditi u tvorničkim novinama, a 1958. postao je suradnik *Ličkih novina*, kasnije i njihov glavni urednik. *Ličke novine* pretvaraju se 1977. u polumjesečnik *Lički vjesnik*. U tim izdanjima radi ukupno 30 godina, penzionirao se pred rat, da bi svoj novinarski posao nastavio kao dopisnik, suradnik *Novog lista* iz Like.

„A, tko ga je ubio, tko ga je ubio? Pa, ubili su ga ovi što su došli sa strane, a pomagali su im naši, domaći izdajnici. A zašto, zašto? Pa zato

što je bio Srbin, i drugi su tada stradavali", reći će nam pomalo nervozno jedan njegov gospićki kolega kojemu smo samoinicijativno odlučili ne navesti ime, jer nam se činilo da to ne bi htio, a i da je oko odgovora o Kljajiću bio nekako nevoljan. Možda i zato što su ga već zvali iz Beogradu oko toga, pa su mu, po njegovim riječima, u usta stavljali izjave koje nije dao. „Bio je oženjen za Hrvaticu Mariju, Zagorku, i ona ga je najprije spasila iz Karlobaga. A ovima iz Beograda sam rekao da je on hrvatski, a ne srpski novinar."

„Pa kad je hrvatski, zašto mu onda ime nije uklesano na ploču stradalih novinara na zgradi Novinarskog društva u Zagrebu?" pitamo pomalo svadljivo.

„Jeste li vi iz Zagreba?"

„Jesam."

„Pa onda vi tamo pokrenite tu inicijativu, a nemojte meni tu solit", otpovrnuo nam je naš gospićki sugovornik i dodao, „uostalom, od tih koji su tada zavladali morao sam i ja pobjeći", priznaje nam sugovornik. Kljajić je sišao iz svoga gospićkog stana 12. oktobra 1991. oko 11 sati kupiti kruh u dućanu na raskršću Kaniške ulice i današnje Ulice kralja Petra Krešimira IV (ondašnje Ulice Milana Rakića), i – nije se vratio. Supruga je policiji prijavila nestanak, ali od toga nije bilo vajde. *Novi list* donio je kratku vijest da je nestao Simo Kljajić, a puno godina kasnije Giancarlo Kravar će se prisjetiti kako je on surađivao sa Simom Kljajićem. „*Novi list* je imao honorarnog dopisnika iz Gospića srpske nacionalnosti. Dugo godina nam se javljao iz te ličke prijestolnice pišući o svakodnevnom životu, o zanimljivostima, o svemu pomalo. I, onda je došlo do 'balvan revolucije' u Kninu 17. kolovoza 1990. godine. U uspostavu tzv. SAO Krajine se krenulo referendumom. Glasanjem iliti glasovanjem, kako se tada počelo govoriti. I doista na cijelom tom području je proveden referendum, rezultat kojeg je bila uspostava SAO Krajine. Nazvao me u redakciju naš dopisnik iz Gospića. Bio je vrlo uzbuđen. Rekao je da se u Gospiću sprema referendum, da su već pripremljeni glasački listići. I da li želim da nešto o tome napiše. Bio sam tada ratni urednik unutrašnjopolitičke rubrike *Novog lista*, osposobljen još u JNA (vojni novinar urednik) za ta pitanja. Rekao sam mu

da napiše vijest o tome da će u Gospiću biti održan referendum. I dopisnik *Novog lista* poslao je vijest o održavanju referenduma. Poslije za njega više nikad nisam čuo. Nije se javljao... Pekla me savjest što sam naručio tu vijest. Tko zna koju je sudbinu doživio dopisnik *Novog lista* iz Gospića samo zato što je poslao vijest, koju je *Novi list* objavio, da će se jedne nedjelje u Gospiću održati – referendum."[158]

Simo Kljajić stradao je šest dana nakon što su ga oteli ispred gospićke Uglovnice (najveća stambena zgrada u Gospiću, smještena u samom centru grada), dakle 18. 10. 1991. Likvidiran je na Lipovoj glavici kod Perušića s drugim građanima Gospića srpske nacionalnosti. Više se o njemu i njegovoj sudbini doznalo nakon presude Mirku Norcu i drugima za zločine počinjene u Gospiću, a na temelju te presude porodice stradalih mogle su dobiti novčanu kompenzaciju. Tako je i Kljajićeva porodica dobila 20 hiljada eura odštete. Ni danas se, zapravo, ne zna gdje se točno nalazi Kljajićevo tijelo. Njegova kći u dva navrata dala je krv na analizu, posljednji put 31. maja 2004., ali nije dobila nikakvu povratnu informaciju. Simo Kljajić se, po riječima njegove kćeri, i danas u Crvenom križu vodi među nestalima. I to je jedini spisak na kojem je zaveden.

„Simo je bio šećeraš, povučen čovjek, nije se kretao u nekom većem društvu, pomalo plah, rijetko bi mi se kad suprotstavio kao uredniku, iako u okolnostima *Ličkih novina* govoriti o nekom velikom redakcijskom životu zapravo je suvišno. Obično nas je bilo ne više od troje zaposlenih, ili čak tek dvoje – novinar i urednik, samo nas je davnih godina znalo biti pet ili šest. Ispunjavao je normu uvijek, pa i prebacivao, već u to vrijeme bio je još i povremeni dopisnik *Večernjaka* i *Arene*, ujedno je i pisao i fotografirao", kaže nam naš sugovornik iz Gospića.

Početkom 1998. u okviru HND-a i Sindikata novinara osnovan je, ovdje već spomenuti, Zbor Pravo na profesiju i to je bio posljednji put kad se nešto organiziranije htjelo poduzeti oko prava otjeranih

158 https://www.rijekadanas.com/ciscenje-srba-2-dopisnik-novog-lista-iz-gospica/, pristup 22. 10. 2025.

novinara. U nekim pripremnim dokumentima inicijatori Zbora ukazuju na, u negativnom smislu, jedinstvenu situaciju koja je vladala početkom devedesetih godina, s obzirom na to kolika je količina nasilja tada bila usmjerena prema novinarskoj struci: „Podsjećamo, da ne idemo u dalju prošlost, na razdoblje nakon Karađorđeva, kad je jedna zrela generacija novinara koja je imala još štošta reći i dati nasilno maknuta, onemogućena. To se, na žalost, ponovilo u još drastičnijem obliku i većem broju početkom devedesetih. Godine 1972. uništeni su dostojanstvo i karijere mnogih, zabranjeno im je pisanje i uređivanje, ali nisu egzistencijski ugroženi, ostavljeno im je barem pravo na rad bez obzira na to što je taj rad često bio potcjenjivački“.[159] Krajem ožujka 1998. Zbor je donio svoju Deklaraciju u kojoj je, među ostalim, tražio da se otjeranim novinarima prizna radni staž te da oni koji imaju uvjete mogu otići u penziju u njezinu punom iznosu. Početkom travnja iste godine održana je osnivačka skupština Zbora na kojem je bilo prisutno 50 novinarki i novinara, a predsjednik je bio Tomislav Jakić. Krenulo se i u pripremu almanaha odbačenih novinara, zamišljen je vrlo ambiciozno, ali se odustalo, jer je, izgleda, na kraju ponestalo ili volje ili novca ili i jednog i drugog. Tomislav Jakić u svojoj knjizi piše o toj inicijativi i razočarano zaključuje: „Račanova koalicijska vlada, primjetno prestrašena i samim dolaskom na vlast, a da mogućnost ili čak potrebu svojevrsne obnove društva i ne spominjem, odlučno je otklonila i samu pomisao da bi u medijima mijenjala urednike i kolumniste, propovjednike mržnje i netolerancije. Tad sam shvatio: šansa je propuštena, jednom za svagda.“[160] Zbor se nakon dvije godine djelovanja ugasio, a da je javnost to jedva i primijetila. Baš kao što su otkazi novinarima tih devedesetih godina prolazili često ispod medijskog radara. Tek je manju javnu pažnju znao zaokupiti poneki slučaj otkaza s nacionalne televizije, sve ostalo prolazilo je manje-više u tišini.

159 Izjava o pravu na rad i dostojanstvo profesije, nacrt, Arhiv Hrvatskog novinarskog društva (interni) – Zbor novinara Pravo na profesiju, broj kutije 1455.

160 Jakić, str. 279.

Tako se praktički više nitko ne sjeća (osim najbližih kolega), da je krajem 1991. godine otkaz na Radiju *Zaprešić* dobio Branislav Krivokapić. Na Radio je došao dvije godine prije, postao direktor tog medija, potpuno ga programski osuvremenio, čak mu i ime promijenio u Radio *Luna*, ali politički preokret početkom devedesetih nije mogao preživjeti. Na mrežnim stranicama može se naći tek jedan nešto iscrpniji tekst o njemu iz 2008., objavljen u povodu novinarove smrti iz pera Gorana Flaudera s kojim je Krivokapić jedno vrijeme dijelio redakciju *Bumeranga*, osječkog dvotjednika iz devedesetih godina. Krivokapić je prije Zaprešića imao zapaženu karijeru osječkog kulturnog radnika o kojoj također piše Flauder: „U stručnim krugovima pamtit će ga kao izdavača kultne knjige proze Danila Harmsa, što je bio prvi prijevod tog autora u Hrvatskoj. Bilježit će ga i kao pisca dva romana, a Osječani će ga pamtiti po preteči danas popularnog Ljeta kulture, dovođenju Toma Gotovca, skupine Laibach i velikih književnih imena kojima bismo se i danas ponosili.“[161]

Jednako nepoznata je i biografija virovitičkog novinara Luke Štekovića (1935. – 2011.). Do kraja 1991. Štković je radio u *Virovitičkom listu*, a onda je, kako se priča, dobio rok od tri dana da nestane. Naime, proširila se Viroviticom priča da se Štekovićevo ime našlo na spisku onih koji su godinu dana ranije potpisali za SAO Krajinu. Štković je tvrdio da ga je potpisao netko drugi, ali za sve je bilo kasno. Seli se u Srbiju, odakle se vratio 2010. godine. Štković je bio i pjesnik, ponosno je isticao svoje srpsko porijeklo, pa i u tim teškim vremenima, pjesme je pisao na ekavici, a imao je i pisaću mašinu s ćiriličnim slovima. Osim kod Zvonka Jesenkovića, virovitičkog novinara, Štković na podršku kod ostalih novinara iz redakcije u to vrijeme nije nailazio. Kad se vratio, nikome se od kolega nije javio. Štković je svoje protjerivanje izrazio i u stihovima u pjesmi „Izgon“ iz zbirke *Tačno vreme* (Vršac, 1996.):

161 https://www.osijek031.com/osijek.php?topic_id=14812, pristup 2. 10. 2025.

„dajem ti tri dana da se iseliš
inače ću te imati na duši“
to što se samo najsurovijim cinizmom
može ispisati u obliku stihova
naoružan čovek reče čoveku
tako izgnan čovek spase sebi život
a onom naoružanom koji izgna čoveka
što bi sa dušom?

O Štekoviću je najviše pisao Goran Gazdek. U jednoj verziji teksta za *Novosti* napisao je i ovo: „Druga zbirka, *Kuća sklona padu*, objavljena 1968., donijela mu je i jednu od najupečatljivijih metafora koja je ušla u lokalni narodni govor. Sintagma ‘kuća sklona padu’ postala je prečica ne samo za trošnu građevinu u kojoj je živio, nego i za njegov karakter – čovjeka koji se nije osobito brinuo gdje će spavati i što će jesti, ali je fanatično mario za ono što će on i njegovi čitatelji čitati. Bio je klasični boem: dane je provodio za pisaćom mašinom, a večeri u gostionicama, gdje nastaje i njegova autoironična novotvorina ‘novinogradar’ – uspješni novinar s malim vinogradom i vlastitim vinom.“

Ono što šira javnost, također, nije znala jest kako su novinari čekači preživljavali na minimalcu. I u ovom smo izvještaju naveli o kojim je sumama bila riječ. Podsjetimo se, Ljubica Vuko dobivala je na minimalcu dva puta po 30 marka mjesečno, bivši urednik *Vjesnika* Stevo Maoduš izbačen je s otpremninom od 59 maraka i s plaćom s biroa u visini od 23 marke. Hovan je dobivao 14 mjeseci 21 njemačku marku mjesečno, a Marika Toth 1100 kuna mjesečno. Upravo nam je Toth ostavila zapis o tome kako se krpao kraj s krajem. „Moja je obitelj morala zaboraviti svaki, pa i najmanji komad odjeće za koji novac nije došao nekom izvanrednom zaradom djece studenata ili pak honorarnim radom... Nosim kaput svoje svekrve (mrtve već 12 godina), i, za svaki dan, kaput svoje kćeri koji sam nosila cijelo vrijeme rata. Cipele se kupuju samo kad se stare nekome raspadnu, pokućstvo je postalo takvo da se svatko od nas srami pozvati nekog prijatelja u kuću. Minimalna plaća znači da u banci za tekući račun ne možete dobiti više od

pet čekova, a na kredit ne možete ni pomisliti. Mislite da sve ostaje po starom? Varate se, glasine se brzo šire... Čovjek dobiva sve manje i manje važne zadatke, novinarovo se mjesto sve više primiče margini, kolege izbjegavaju čak i razgovor i druženje. Ukratko, čovjek na čekanju i na minimalcu postaje 'crna ovca'. Čak i oni koji uporno svakodnevno dolaze na posao morat će se pomiriti da neće dobiti novi stolac, da se njihovo ime neće naći na popisu redakcijskih telefona i da će nakon nekog vremena netko mlađi odgovoriti na vanjski poziv: 'Ne, taj ne radi ovdje.' Samopouzdanje i samopoštovanje novinaru je važno koliko i olovka i blok ili kasetofon i vrpca. Izgubi li ga, gotovo mu je nemoguće raditi."[162]

162 Toth, Marika: Tako to rade u *Vjesniku*, *Novinar*, br. 10-11-12, 1997., str. 11–13 .

10. Politički preokret – okidač za deprofesionali-zaciju

Generacija novinara koja je najviše nastradala početkom devedesetih godina prošlog stoljeća i čiji smo jedan dio ovdje dotaknuli, stasala je u jednom periodu (osamdesetih godina prošlog stoljeća) kojeg se mnogi od njih sjećaju s nostalgijom i nježnošću, kao perioda kad su slobodno mogli pisati u novinama i izvještavati na televiziji i radiju kao nikad dotad, a pokazat će se, rijetko i kasnije. Za razliku od zapadnih novinara, gdje je oduvijek prevladavao neki oblik korporativnog rezona, novinari u kasnom socijalizmu (u nas, ali i u drugim tada socijalističkim zemljama) bili su socijalizirani drukčije. Jednim su se dijelom smatrali koparticipantima društvenih projekata i osjećali su se odgovornima za to. Također, trudili su se zadržati moral u svojoj profesiji, shvaćali su novinarstvo, weberovski kazano, kao poziv, bili su oni koji su živjeli za novinarstvo, a ne samo od novinarstva. Recimo, vidljiv je bio ponos televizijskih novinara na tadašnjoj Televiziji *Zagreb* na to kako su vrhunski iznijeli izvještavanje i novinarsku obradu prvih višestranačkih izbora.

Jedna metodološka opaska: kad kompariramo dva medijska sistema, onaj iz kapitalizma i onaj iz socijalizma, valja voditi računa da se ne bi trebalo uspoređivati empirijske stvarnosti jednog društva s idealtipskim ciljevima drugog, od čega domaća društvena struka zna patiti, a hladnoratovska sociologija i naročito. Moramo ozbiljno shvatiti novinarske ideale koji su vladali u novinarstvu osamdesetih u nas, a ne samo uzimati u obzir to da su se ti ideali izjalovili i propustili ostvariti u praksi. Treba se prikloniti, opet Weberovom, pojmu razumijevanja (Verstehen), koji pretpostavlja uzimanje u obzir konteksta u kojem nešto nastaje i potrebno je da predmet našeg interesa, u ovom slučaju medijska slika, razumijevamo prema smislu koji mu pridaju sami akteri tih događaja. Odatle naše inzistiranje na intervjuima sa samim akterima tih zbivanja. Njihovi su iskazi donekle distorzirani – uostalom, kao i bilo čiji drugi – što zbog varljivog sjećanja, a što zbog sve veće vremenske distance, ali su i dalje dragocjeni, jer nam nude jedinstvene uvide u aspekte novinarskog rada koje su smatrali važnima, vrijednima i značajnima. Osim toga, na tu smo etnografiju sjećanja djelomično bili i osuđeni, jer vrlo je malo sistematiziranih

podataka vezanih uz problematiku otkaza i otpuštanja novinara u nas u tom periodu. Samo nekoliko redaka kasnije u ovoj knjizi vidjet ćemo da je ista problematika u Istočnoj Njemačkoj poduprta s puno preciznijim podacima.

Osim visokim profesionalizmom, medijska slika osamdesetih godina prošlog stoljeća, a naročito ona iz drugog dijela te dekade, karakterizirana je i pojavom liberalnih medija. U tome svojim pristupom prednjači tjednik *Danas*, zatim omladinska i studentska štampa, posebno sad već skoro pa mitski *Polet*, a na samom kraju desetljeća i novinari u informativnom programu državne radiotelevizije. To nije neki specifikum ovdašnje medijske situacije, mora se i to reći, slično je bilo i u nekim drugim socijalističkim zemljama u to vrijeme. Na primjer, gorbačovljevski Sovjetski Savez također je u to vrijeme karakterizirala pojava liberalnih medija, pozicioniranih na pola puta između službene *Pravde* i potpuno otkačenih podzemnih samizdata. Među njima se ističu *Literaturnaja gazeta*, Radio *Yunost* (Omladinski radio, baš kao i kod nas), *Sovjetskaja Rossija* pod uredničkom palicom Mihaila Nenaševa i *Komsomolska pravda* pod uredništvom Borisa Pankina.

Nakon perioda visokog profesionalizma krajem osamdesetih, nastupa dugo razdoblje deprofesionalizacije struke. Nakon političkog preokreta početkom devedesetih godina diletantizam nastupa praktički u svim sferama društva – jer da nije tako, bi li jedan kanadski podvornik (Ante Beljo) mogao postati hrvatski dominstar? – pa to nije mimoišlo ni novinarstvo. Rečenoj deprofesionalizaciji doprinijeli su svakako i otkazi novinarima o kojima je ovdje bilo riječi. Ni to nije bila isključivo naša karakteristika, nego je tako ili slično bilo i u ostalim dijelovima istočne Evrope poslije političkih promjena. U Istočnoj Njemačkoj, u njihove, za ovaj problem, tri ključne godine, koje se najvećim dijelom preklapaju s godinama otpuštanja novinara i u nas – od 1989. do 1992. – od osam i pol hiljada profesionalno zaposlenih novinara bilo je otpušteno njih 550. To je, čak i u odnosu na nas, relativno mali broj. Međutim, tome treba pridodati još najmanje 1520 novinara koji su nakon 55. godine života bili prisilno poslani u penziju. Medijsku sliku u DDR-u promijenilo je i 1050 novinara koji

su nakon Wendea[163] stigli iz Zapadne Njemačke, te još 1620 ljudi koji su u novinarstvo u tom razdoblju pristigli iz nekih drugih, nenovinarskih područja, čime se problem s prije spomenutim diletantizmom i neprofesionalnošću samo dodatno uvećao. U svakom slučaju, prema podacima kojima se ovdje koristimo[164], na kraju tog razdoblja „preživjela" je otprilike polovina novinarskih profesionalaca od onog broja s početka tog perioda.

Za ovaj period novinarstva u Hrvatskoj bila je karakteristična i svojevrsna etnička bonifikacija[165] – ostavljanje u radnom odnosu onih novinara koji su etnički bili podobni. Iako, ni etnički uvjetovana lustracija u medijima nije hrvatska specifičnost: nešto slično događalo se u pribaltičkim zemljama, gdje je u otprilike isto vrijeme provedena derusizacija tamošnjih medija. Pa dobro, što je onda uopće bilo specifično za nas vezano za problem otpuštanja novinara i novinarki početkom devedesetih godina? Ako devedesete u nas nemaju nekih komparativnih „prednosti" u odnosu na druge zemlje, onda imaju u odnosu na druga povijesna razdoblja unutar domaćeg novinarstva. Čistke novinara koje su poduzete devedesetih godina prošlog stoljeća nisu bile zabilježene ni 1941., ni 1945., a ni 1972. Ali valja reći i to da se ni jedan od tih perioda po veličini svog medijskog polja ne može uspoređivati s razdobljem osamdesetih godina prošlog stoljeća. Sva ta ranija razdoblja karakterizirao je njihov bitno manji opseg od onoga s kraja socijalizma, pa je nužno i broj novinara zahvaćenih purifikacijom devedesetih godina bio najveći.

163 *Die Wende* na njemačkom doslovno znači preokret, a u političkom smislu odnosi se na događaje iz 1989. kad je promijenjen politički sistem u Istočnoj Njemačkoj, kad je pao Berlinski zid i kad je došlo do ujedinjenja dvije Njemačke.

164 Podaci se nalaze u knjizi *Spirit and System. Media, Intellectuals and the Dialectic in Modern German Culture* autora Dominica Boyera, izdanoj 2005. u The University of Chicago Press.

165 Pojam je posuđen iz tekstova o talijanizaciji slovenskog krša i područja oko Trsta nakon Rapalskog ugovora 1920. godine. Odnosio se na nasilnu talijanizaciju slovenskog stanovništva koje su tadašnje talijanske, a kasnije i fašističke vlasti, derogativno nazivali „slavo-komunistima".

Prema Boži Novaku, od članova Društva novinara Banovine Hrvatske 66 je bilo prekriženo i zabranjen im je rad, a 81 novinar mogao je dalje nastaviti raditi. Na početku ustaške vlasti, nekoliko je novinara i urednika strijeljano, među njima i Ognjen Prica, Otokar Keršovani, Božidar Adžija i August Cesarec. Prema Josipu Grbelji, 1945. godine bio je 251 profesionalni novinar i još 79, današnjim rječnikom kazano, honoraraca. Nova vlast strijeljala je 37 novinara, emigriralo je njih 131, a dozvoljen je nastavak rada dvadeset sedmorici. Ovakve drakonske kazne i brutalni obračun nakon Drugog svjetskog rata treba staviti u kontekst potpune nacifikacije svih segmenata društva u Pavelićevoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, pa onda i onog žurnalističkog. Prema Anti Gavranoviću, poslije hrvatskog proljeća 170 novinara i publicista bit će stavljeno na crne liste. Navedimo smjene u tri tada najistaknutija pisana medija u nas, u *Vjesniku u srijedu* (*VUS*), u *Vjesniku* i *Večernjem listu*. U *VUS-u* je nastradao glavni urednik Krešimir Džeba, smijenjen je i prebačen na rad u *Vjesnikov* marketing, a nakon toga je radio u marketingu Tvornice duhana Rovinj. Maknuti su i komentatori *VUS-a* Nada Krmpotić i Srećko Frajndlih, koji je umirovljen 1985. na mjestu redaktora mjesečnika *Izbor*. Iz iste redakcije nastradao je i Drago Tović-Kastratović, koji je iz *VUS-a* najprije u proljeće 1972. godine prebačen u *Arenu*, nekoliko godina kasnije u *Svijet* i na kraju u *Nedjeljni Vjesnik*. Salih Zvizdić je opomenut, odnosno morao se „ograditi od stavova", a opomenut je bio i Mario Profaca. Generalni direktor *Vjesnika* Božidar Novak bio je prisiljen na ostavku i onemogućen mu je daljnji rad u novinarstvu. Na ostavku je bio prisiljen i glavni urednik *Vjesnika* Milovan Baletić, koji će se 1990. vratiti u *Vjesnik* kao predsjednik Poslovodnog odbora *Vjesnika* gdje će zamijeniti Vladimira Slijepčevića koji je 1990. bio „izdiferenciran" baš kao svojedobno Baletić, ali sada prema novim kriterijima. Smijenjen je i urednik unutarnje politike u *Vjesniku* Zdravko Židovec i urednik kulture Dalibor Foretić (vraćen je na isto mjesto 1976. godine), a s opomenom je prošao *Večernjakov* reporter Vlado Novak.

Za usporedbu, navest ćemo dio imena novinara stavljenih na listu čekanja u *Vjesniku* početkom devedesetih godina, do kojih je došla

Marika Toth. Od dvjestotinjak zaposlenih medijskih radnika u *Vjesniku* uprava se odmah riješila 55 novinara. U oktobru 1991. osmero ljudi poslano je u prijevremenu mirovinu, još je trojici trebalo dokupiti staž, pa da i oni odu u prijevremenu mirovinu, a sa šestero novinara iz beogradskog dopisništva momentalno je raskinut radni odnos. Ostatak imena i prezimena novinara koji su predodređeni da idu na poček pročitan je na zboru radnih ljudi. Poredani su abecednim redom, a kolegica Toth došla je do popisa na kojem je njih tridesetero: Zlatko Abramović, Ratko Aleksa, Mladen Balen, Ivan Čičin-Mašansker, Goran Dijaković, Nada Dmitrović, Branka Džebić, Karen Gumbas, Jovan Hovan, Milan Jakšić, Ranka Kovačević Jeličić, Borislav Kovačević, Josip Kreković, Jadranka Lukačić, Ivan Majerić, Stevo Maoduš, Ranko Marković, Branislav Mateljan, Damir Mikuličić, Marika Ničota Toth, Drago Ovčar, Nina Ožegović, Dragan Pavić, Nikola Perić, Sandra Pocrnić, Faik Sinanović, Jasna Šipek, Josip Škunca, Nataša Vlašić i Nikola Vukašin.

Ispada da je i prema najkonzervativnijoj procjeni, broj na ovaj ili onaj način progonjenih i marginaliziranih novinara i novinarki u hrvatskim medijima početkom devedesetih godina bio veći od ukupnog broja odbačenih novinara u svim prethodnim kriznim etapama.

Valja reći i to da smo onu stranu koja je progonila novinare „pokrili“ onoliko koliko smo mogli, izjave te strane uzimali smo u obzir gdje god bismo naišli na neku njihovu dokumentiranu izjavu. Skoro nitko s te strane danas ne želi komunicirati na te teme, a ne može se do službenih podataka s nacionalne radiotelevizije i drugih adresa. Stoga bi nam se moglo prigovoriti da je tekst pristran, da smo u tekstu neobjektivni i da tako nije ispoštovano jedno od osnovnih novinarskih pravila. U svoju obranu kažimo da cijeli ovaj tekst predstavlja izvještaj o drugoj strani i da smo bili pristrani u smislu predanosti određenim vrijednostima. Uostalom, što je govorila i radila tzv. prva strana, dobro je poznato, a jedna od posljedica njihova djelovanja upravo je serija otkaza početkom devedesetih godina koja je ovdje tematizirana. Oko ovog predmeta, mišljenja smo, ne treba zauzimati neki neutralni stav, ovdje nije riječ o dokonoj akademskoj debati gdje, eto, valja voditi ra-

čuna o tzv. objektivnosti: u ovakvim slučajevima ne treba pristajati na lažnu uravnoteženost.

BIBLIOGRAFIJA

Knjige

Bošnjak, Mario. ur, *HND – prvo stoljeće. Hrvatsko novinarsko društvo 1910-2010*, Zagreb, Press data, 2010.

Boyer, Dominic. *Spirit and system. Media, intellectuals, and the dialectic in modern German culture*, The University of Chicago, 2005.

Gavrović, Milan. *Bolesna vremena*, Zagreb, Srpsko narodno vijeće, 2016.

Grbelja, Josip. *Uništeni naraštaj. Tragične sudbine novinara NDH*, Regoč, Zagreb 2000.

Habek, Miroslav Edvin. *Pad kuće Vjesnik*, Zagreb, Edicije Božičević, 2015.

Hudelist, Darko. *Novinari pod šljemom. O nekim tendencijama u hrvatskom novinarstvu za vrijeme obrambenog rata 1991/92*, Zagreb, Globus, 1992.

Jakić, Tomislav. *Nisam zavijao s vukovima. Sjećanja otrgnuta zaboravu*, Zagreb, Plejada, 2010.

Kuljiš, Denis. *Majmuni, gangsteri i heroji*, Zagreb, Globus, 2001.

Novak, Božidar, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005, Zagreb.

Pavelić, Boris. *Kad glave igraju. Svijetla strana devedesetih*, Kuća ljudskih prava, Zagreb, 2019.

Plevnik, Danko. *Hrvatski obrat. Godine prijelaza iz diktature u demokraciju*, Zagreb, Durieux, 1993.

Plevnik, Danko. *Onaj što piše. Kronika moga vremena*, Zagreb, Plejada, 2017.

Reljić, Dušan. *Pisanje smrti. Mediji u vremenima sukoba*, Beograd, Radio B92, 1998.

Roudakova, Natalia. *Losing Pravda. Ethics and the Press in Post-Truth Russia*, Cambridge University Press, 2017.
Tarle, Zvonko. *Tuđmanija. Pisma iz emigracije*, NIP INPRESS, 1992, Beograd.
Thompson, Mark. *Kovanje rata. Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Građanska inicijativa za slobodu javne riječi i Article 19, Zagreb/ London, 1995.
Vukelić, Pjer. *26. sat*, Mladinska knjiga Zagreb, 1994.
Zaller, John R. *The Nature and Origins of Mass Opinion*, Cambridge University Press, 1992.

Članci u časopisima i novinama

Antić, Josip. HDZ – đonom na *Slobodnu*, *Slobodna Dalmacija*, subota, 23. svibnja 1992.
Bašić, Stanko. Formiran ogranak HDZ-a, *Slobodna Dalmacija*, 20. 3. 1990.
Bešker, Inoslav. Fantomsko društvo, *Vjesnik*, 11. 6. 1992.
Blažević, Davorka. Istina je: na televiziji su radili udbaši, *Slobodna Dalmacija*, 14. 2. 2006.
Boyer, Dominic. The impact and embodiment of western expertise in the restructuring of the Eastern German media after 1990, *Anthropology of East Europe Review*, University of Chicago, sv. 19, br. 1, proljeće 2001.
Cimeša, Milan. Veži konja gdje ti gazda kaže. Uz 45. rođendan Radija *Karlovac*, *Novosti*, 11. 5. 2007.
Četnici iz susjedstva IV, reagiranja, *Karlovački tjednik*, 20. 6. 1991.
Demanti iz Garnizona, *Večernji list*, 2. 5. 1991.
Dorić, Petar. Darko Rundek: Nisam htio pjevati „Moju domovinu“, *Feral Tribune*, 30. studenog 1993.
Drača, Vinko. Izvještaji iz "Balvanije". Imagološka artikulacija pobune Srba u Hrvatskoj u *Slobodnoj Dalmaciji* i *Glasu Slavonije*, *Tragovi*, god. 4, br. 1, 2021.

Džeba, Krešimir. Istine i laži hrvatske propagande, *Novinar*, rujan 1991.
Đuričić, Vuk. Medijska peta kolona, *Nedjeljna Dalmacija*, 6. 1. 1995.
Filipović. D. „Bezbolno" na listu, *Slobodna Dalmacija*, 19. 10. 1991.
Friedman, Jeffrey. Beyond cues and political elites. The forgotten Zaller, *Critical Review. A Journal of Politics and Society*, 2012, sv. 24, br. 4.
Gavranović, Ante. Sedam stotina nepodobnih. Jubileji Sindikata novinara Hrvatske, *Novinar*, 1999, broj 8-9.
Grakalić, Dubravko. Olovka piše mržnjom, *Nedjeljna Dalmacija*, 16. 4. 1992.
Hedl, Drago. Zapadna kazna istočnog grijeha, *Arkzin*, br. 5, god. III., rujan 1993.
Horvat, Stjepan. Lajanje ugroženog tandema „Zelić-Tarle", *Novi list*, 30. 7. 1992.
Hovan, Jovan. Madam Deficit, humoreska, *Novinar*, listopad, 1992.
Ivančić, Viktor. Bitka za Borbu, *Slobodna Dalmacija*, 15. 12. 1991.
Ivkošić, Milan. U Hrvatskoj nema cenzure, *Novinar*, svibanj-lipanj, 1994.
Jergović, Blanka. Komunikacijska kultura hrvatskih novinara. Medijska scena 1994, *Društvena istraživanja*, god. 12 (2003.), br. 6.
Jolić, Stipe. Tko se boji Sindikata novinara?, *Novinar*, studeni--prosinac 1991.
Jović, Josip. Gurmani slobode, *Večernji list*, nedjelja, 27. 12. 1992.
Kako su crvenkapice proždrle vukove, *Večernji list*, 22. 1. 1992.
Kasriel, Ken. A little bit pregnant. Degrees of freedom jostle with nationalist expectations of the media at war, *Index of Censorship*, London, sv. 22, br. 2., veljača 1993.
Klancir, Đurđica. 'Politika' na zagrebačkoj špici, *Globus*, 1992.
„Krizni" iznad zakona, *Borba*, 25. 12. 1991.
Krstulović, Zvonimir. Čistka medija stranačkom metlom, serijal Sumrak hrvatskog novinarstva. Kako su uništavani ljudi i mediji, 1. nastavak, *Slobodna Dalmacija*, siječanj/veljača 1993.

Krstulović, Zvonimir. Pokori, pa makar i oružjem. Sumrak hrvatskog novinarstva. Kako su uništavani ljudi i mediji, 4. nastavak, feljton, *Slobodna Dalmacija*, ponedjeljak, 1. veljače 1993.
Lasić, Igor. Krleži ne raspakovati, intervju s Draženom Budišom, *Feral Tribune*, 24. ožujka 2001.
Maleš, Branko. Šeksovo pranje sapuna, *Glas Slavonije*, 1992.
Maravić, Milica. Kome ja smetam, *Novinar*, srpanj-kolovoz 1993.
Matijanić, Vladimir. Vrdoljak laže. Otpušteni smo s HTV-a, a nismo bili u četnicima, *Slobodna Dalmacija*, 10. 5. 2010.
Mesić, Milan. Metodološki kozmopolitizam *versus* metodološki nacionalizam, *Revija za sociologiju*, 2007, sv. 38, br. 1-2.
Načelnik ne sluša ministra, *Borba*, 24. 12. 1991.
Na HTV-u: Koliko pameti – toliko slobode, *Novinar*, 1994., br. 3-4.
Nasilno zauzimanje prostorija, *Borba*, 25. 11. 1991.
Od crnih lista do neplaćenih honorara. Izvješće o radu odvjetnika Mladena Sučevića od IV, 1992. do VI. 1996., *Novinar*, 7/8, 1996.
Pajtak, Nedjeljko. Krokodilske suze Jelene Lovrić, *Glasnik hrvatski politički tjednik*, 20. 12. 1991.
Pavić, S. U medijima ni meda ni mlijeka, *Novinar*, br. 5-6, 1993.
Petrinjak, Nataša. Mladost je poruka, *Danas*, 1. 10. 1991.
Piškor, M. Sukobi javni, interesi tajni, *Večernji list*, 11. 1. 1992.
Pogutz, Sandro. Želio sam biti pop, intervju s Denisom Latinom, *Feral Tribune*, 22. 2. 1994.
Ponuda za posao, *Borba*, 23. 12. 1991.
Prijetnje demokraciji, *Slobodna Dalmacija*, 21. 3. 1993.
Razović, Maja. Moj policajac, *Nedjeljna Dalmacija*, kulturni dodatak *Profil*, 27. 5. 1992.
Rodić, Jasna. Hrvoje Hitrec: Opozicija ima prostora koliko zaslužuje, *Novinar*, svibanj/lipanj 1991.
Roknić, Marko. Kakva plaketa, pakuj se i idi, razgovor s Jovanom Hovanom, *Novosti*, 24. 11. 2000.
Roško, Dane. Surovost ljudske oholosti, *Novinar*, broj 5-6, 1993.
Sabolić, Kruno. Mediji u ratu. Hrvatski radio, razgovor s Tomislavom Bakarićem, *Novinar*, studeni-prosinac 1991.

Stop za *Borbu*, *Republika*, 1993, br. 59-60.
Što se događa s televizijskim novinarima?, *Novinar*, 11/12 1992.
Toth, Marika: Tako to rade u *Vjesniku*, *Novinar*, br. 10-11-12, 1997.
Torbarina, Tanja. Dinastija, *Globus*, 1. 5. 1992.
Vranić, Seada. Kafkijanski obračun s *Borbom*, *Borba*, 17. 12. 1991.
Vrdoljak, Dražen. Bez rata i pljuvanja Hrvata, *Nedjeljna Dalmacija*, 13. 2. 1992.
Vrdoljak, Dražen. *France Presse* i Radio Mileva, *Nedjeljna Dalmacija*, 20. 2. 1992.
Zastupnici pitaju, *Novinar*, ožujak-travanj 1991.
(Z. L.). *Arena* u bojama *Duge*, *Glasnik hrvatski politički tjednik*, 1. 11. 1991.
Žanko, Želimir Oglašivači vojnog komunizma, *Večernji list*, 23. 2. 1991.
Županov, Josip. Masovni mediji i kolektivno nasilje, *Politička misao*, sv. 32, br. 2, 1995.
Žutelija, Željko, Gori li Hrvatska?, *Nedjeljna Dalmacija*, 19. 7. 1990.

Mrežni časopisi, novine i portali

https://aktivirajkarlovac.net/2017/11/mladen-postruznik-lovio-sam-zivot-ne-karijeru/, pristup 21. 10. 2025.
https://arhiva.nacional.hr/clanak/18653/bozo-novak-kronicar-hrvatskog-novinarstva, pristup 29. 7. 2025.
https://arhiva.nacional.hr/clanak/30795/hloverka-novak-srzic-politicka-novinarka-vrijedna-milijun-kuna, pristup 8. 8. 2025.
https://arhiva.nacional.hr/clanak/30839/zivio-divo-drazic, pristup 26. 10. 2025.
Buden, Boris. Dečko koji obećava, https://elektronickeknjige.com/knjiga/buden-boris/barikade/decko-koji-obecava/, pristup 1. 11. 2025.
https://groups.google.com/g/cro-news/c/ozESeOD6Quk, pristup 10. 9 2025.
https://hnd.hr/preminula-novinarka-tamara-indik-mali, pristup 2. 11. 2025.

https://kamenjar.com/hloverka-novak-srzic-bolje-s-vragom-nego-s-bernardicem/, pristup 7. 8. 2025.
Kvesić, Pero. Slika Đorđa Miškovića, https://poskok.info/542609-2/, pristup 22. 10. 2025.
Methodological Nationalism and the Politics of History-Writing: How Imaginary Scholarship Perpetuates the Nation, https://core.ac.uk/download/479433506.pdf, pristup 18. 7. 2025.
https://www.nacional.hr/intervju-iz-2007-godine-branko-tuden-novinarski-apologet-komunista-i-franje-tudmana/, pristup 4. 7. 2025.
https://narod.hr/kolumne-i-komentari/hitrec-dvije-hipodromske-price, pristup 10. 7. 2025.
https://www.osijek031.com/osijek.php?topic_id=14812, pristup 2. 10. 2025.
https://pescanik.net/fantom-slobode-2/, pristup 30. 10. 2025.
https://www.rijekadanas.com/ciscenje-srba-2-dopisnik-novog-lista-iz-gospica/, pristup 22. 10. 2025.
https://www.rudan.info/rano-ste-se-sjetili/, pristup 16. 9. 2025.
Šaškor, Ines. Dan kada sam večerala s Franjom Tuđmanom, https://www.slobodnaevropa.org/a/2019237.html, pristup 22. 6. 2025.
Šaškor, Ines. Utakmica „Dinamo“ – „Crvena zvezda“ i prvi pokušaj osvajanja TV Zagreb, https://www.slobodnaevropa.org/a/komentar_ines_tv_zagreb/2026026.html, pristup 28. 7. 2025.
Taliban Intensify Ethnic Purge at National Television: Mass Dismissals of Non-Pashtun Staff Disguised as “Organizational Restructuring”, *Rudabe Applied Studies Center – RASC News*, https://rudabe.org/archives/26661, pristup 20. 5. 2025.
Tanja Tagirov: Arkzin je bio naš izmišljeni otok!, https://voxfeminae.net/strasne-zene/tanja-tagirov-arkzin-je-bio-nas-izmisljeni-otok/, pristup 1. 11. 2025.
https://torpedo.media/feljton-uvod-u-feral-tribune-5-spasavanje-vojnika-viktora/, pristup 23. 9. 2025.
https://www.tudjman.hr/intervju-omladinskom-radiju-1990-godine, pristup 2. 7. 2025.

Vasilev, George. Methodological Nationalism and the Politics of History-Writing: How Imaginary Scholarship Perpetuates the Nation, https://core.ac.uk/download/479433506.pdf, pristup 18. 7. 2025.
https://www.vecernji.hr/showbiz/preminuo-je-legendarni-hrvatski-radijski-novinar-i-voditelj-od-njega-se-oprostili-clanovi-obitelji-1851058, pristup 1. 7. 2025.
https://www.vecernji.hr/sport/jugoslavenska-legenda-o-dramaticnim-trenucima-iz-91-gledali-smo-tenk-cijev-je-bila-uperena-u-nas-1896114, pristup 22. 10. 2025.
http://www.yugopapir.com/2018/09/radio-rijeka-vedrana-rudan-i-kolege-u.html, pristup 16. 9. 2025.

Članci u zbornicima

Malešič, Marjan. *The role of mass media in the Serbian-Croatian conflict: August 1st 1991 to January 31st 1992*, ur. Marjan Malešič, Styrelsen för psykologiskt försvar, Stockholm, 1993.
Milivojević, Snježana, Nacionalizacija svakidašnjice, u zborniku *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, II deo, prir. Nebojša Popov, Beograd, Samizdat B92, 2002.
Turković, Hrvoje. Controlling National Attitudes War and Peace in Croatian TV News u zborniku *Bosnia by Television*, ur. James Gow, Richard Paterson i Alison Preston, London, British Film Institute, 1996.

Arhivi

Alternativna informativna mreža, arhiva tekstova, https://aimpress.forumcivique.org/
Arhiv Hrvatskog novinarskog društva (interni) – Zbor novinara Pravo na profesiju, broj kutije 1455.
Arkzin – digitalna arhiva
https://mi2.hr/2014/02/digitalna-arhiva-arkzina-online/

Borba dnevni list – Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“ – Pretraživa digitalna arhiva – Posleratna periodika
https://xn--80aafkgm9bibt.xn--90a3ac/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%BB%D0%B5%D0%B4/%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B1%D0%B0
The Committee to Protect Journalists – arhiva organizacije na Columbia University u New Yorku – Columbia Rare Book & Manuscript Library
Feral Tribune – digitalni arhiv
https://www.infobiro.ba/collections/8/highlights/4
HR-HDA 2031-2-1, *Vjesnikova* novinska dokumentacija 1964 – 2006.
Karlovački tjednik – digitalna arhiva
https://digitalna.gkka.hr/?pr=l&rrep2=y&rreps=l&pft=2&pfvf=y&mrf%5B10013%5D%5B11359%5D=a&page=3&ps=10
NIN – digitalna arhiva
https://www.nin.rs/nin-arhiva
Novinar – glasilo Hrvatskog društva novinara i Sindikata novinara Hrvatske – uvezeni brojevi od 1990. do 2009.
Novinar – digitalna arhiva
https://old.hnd.hr/hr/glasilo/index.html
Slobodna Dalmacija – digitalna arhiva
https://arhiv.slobodnadalmacija.hr/
Večernji list – digitalna arhiva
https://arhiva.vecernji.hr/
Virovitički list – digitalna arhiva https://library.foi.hr/lib/knjiga.php?B=1&H=virovitica&E=E0070ZBI-Gradska%20knji%C5%BEnica%20i%20%C4%8Ditaonica%20VIROVITICA&item=N00130

Ostalo

Guzman, Morgan Morille Schupbach. *East German Journalists and the Wende: A history of the collapse and transformation of socialist journalism in Germany*, disertacija, University of California, 2015.

INDEKS IMENA

Abramović, Zlatko, 205
Adžija, Božidar, 204
Agbaba, Dubravka, 189
Agbaba, Gradimir, 38, 39, 40, 41, 78, 81, 82, 180, 189
Aleksa, Ratko, 205
Alilović, Mile, 188
Andrašić, Stjepan, 144
Andrić, Vitomir, 152
Antić, Josip, 18, 19
Arežina, Duško, 190
Arsenić, Radoje, 133, 139

Babić, Goran, 185
Babić, Milan, 67
Bajagić, Momčilo, 51
Bajlo, Eduard, 40
Bakarić, Tomislav, 50, 182, 183
Balašević, Đorđe, 51
Balen, Mladen, 205
Baletić, Milovan, 204
Balić, Dragan, 189
Barbir Mladinović, Ankica, 75, 77, 78, 79, 85, 86, 91, 94, 95
Bašić, Augustin, 80
Bašić, Stanko, 40
Bebek, Željko, 54
Beck, Ulrich, 116
Bekić, Darko, 132
Belavić, Tomica, 70
Belavić, Zlatna, 78
Beljo, Ante, 159, 160, 161, 202
Berend, Mirna, 65
Beša, Ivan, 71
Bešker, Inoslav, 185
Bijelić, Krste, 186
Bilić, Branimir, 85
Biščević, Hidajet, 38, 44, 129, 135, 152, 153, 181
Bitanga, Marko, 188
Blažević, Davorka, 39, 40
Bobetko, Ivan, 91
Bohuš, Tea, 166
Bolfek, Mirko, 165
Boljkovac, Marinka, 45, 52, 53
Borić, Gojko, 138
Bosnić, Hrvoje, 14
Bosnić, Slavoljub, 83
Boyer, Dominic, 203
Božić, Marinko, 15
Božić, Milorad, 71
Broz, Josip – Tito, 41, 76, 114, 115, 168
Buden, Boris, 112, 113
Budiša, Dražen, 169
Bunčić, Slobodan, 67
Bunjevac-Filipović, Ljiljana, 120
Busić, Milan, 145

Bušić, Ante, 24, 25, 26
Buvač, Drago, 42, 43
Buzančić, Boris, 134

Carruthers, Richard, 138
Casey, Gerard, 167
Cazi, Josip, 102
Cesarec, August, 204
Cigler, Ružica, 144
Cikuša, Igor, 67
Cimeša, Milan, 60, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 190
Cronkite, Walter, 151

Čelan, Joško, 18, 22
Čičin-Mašansker, Ivan, 205
Čubrilović, Boško, 38, 82
Čulić, Dražen, 188
Čulić, Marinko, 138
Čumandra, Igor, 103
Čupić, Baldo, 189

Dakić, Mile, 146
Dautović, Sava, 43
Debeljak, Janko, 75
Degen, Silvije, 96
Dejanović, Dejan, 69
Delić, Vladimir – Bobo, 65, 66, 67
Delvalle, Alcibiades González, 151
Dešpalj, Pavle, 53
Devčić, Ante, 162
Dijaković, Goran, 205
Dmitrović, Nada, 205
Dmitrović, Ratko, 66, 139, 186
Domljan, Žarko, 108
Dopuđa, Branimir, 40, 78
Dorić, Petar, 53
Drača, Vinko, 115
Drakulić, Slavenka, 17, 101, 132, 138, 167
Dražić, Vlado, 71
Duilo, Dražen, 26, 27
Duras, Mladenka, 186

Džeba, Krešimir, 104, 105, 204
Džebić, Branka, 205

Đodan, Šime, 21
Đuričić, Vuk, 137, 138
Đurić, Miodrag, 133

Erceg, Heni, 20, 75, 79, 87, 92, 190
Erceg, Zoran, 26

Fabijan, Ivan, 172
Fattorini, Željka, 120
Flauder, Goran, 196
Flego, Drago, 189
Foretić, Dalibor, 204
Frajndlih, Srećko, 204
Freundlich, Maja, 120, 135
Friedman, Jeffrey, 119
Furlan, Mira, 102

Gačić, Miroslav, 137, 138
Galić, Mirko, 63

Gavranović, Ante, 186, 190, 204
Gavrović, Milan, 75, 83, 84, 86, 87
Gazdek, Goran, 197
Gešovski, Saško, 88
Glavaš, Branimir, 63, 92, 133, 166
Gojak, Gordana, 159
Goldstein, Slavko, 22
Golub, Zorko, 102
Gotovac, Tom, 196
Gotovac, Vlado, 90
Grakalić, Dubravko, 185
Grandić, Milanka, 58
Grbelja, Josip, 204
Grbić, Gordana, 77, 82, 85, 120, 190
Grčar, Ivica, 187, 188
Grdina, Josip, 66, 68, 70
Gregurić, Franjo, 160
Grizelj, Jug, 21, 22
Grubišić, Vinko, 111, 112, 113, 120
Gruden, Živko, 138
Gründgens, Gustaf, 102
Gumbas, Karen, 205

Habek, Miroslav Edvin, 34, 37, 38, 41, 42
Harms, Danil, 196
Haznadar, Nedžad, 189, 190
Hedl, Drago, 21, 62
Hitrec, Hrvoje, 50, 84, 87, 107, 140, 147
Horvat, Stjepan, 184, 185
Hovan, Jovan, 43, 44, 45, 49, 130, 152, 153, 181, 197, 205

Indik-Mali, Tamara, 109
Ivančević, Aleksandar, 189
Ivančić, Viktor, 19, 20, 165, 166
Ivanišević, Đorđe, 164
Ivanković, Nenad, 45
Ivanković, Željko, 134
Ivčić, Tomislav, 54
Iveković, Rada, 132
Ivezić, Vid, 166
Ivkošić, Milan, 119, 120, 144, 150, 171
Ivković, Đorđe, 61, 62, 133
Izetbegović, Alija, 116

Jakelić, Mirjana, 186
Jakić, Tomislav, 35, 75, 76, 77, 78, 83, 85, 86, 87, 96, 107, 108, 109, 138, 170, 179, 181, 183, 184, 195
Jakovčić, Ivan, 112
Jakšić, Milan, 129, 132, 133, 143, 181, 205
Janeković, Dara, 39
Janeković, Dubravka, 39
Janša, Janez, 89
Jelinčić, Karmen, 151
Jergović, Blanka, 124, 125
Jesenković, Zvonko, 196
Ježić, Branko, 189
Jolić, Stipe, 26, 148, 150, 152, 188, 189
Jović, Josip, 18, 22, 23, 25, 43, 167
Jurić, Mira, 188
Jurković, Vlatko, 61
Juzbašić, Živko, 43

Kačar, Davor, 185
Kapustić, Suzana, 163
Karamarković, Višnja, 166
Kasriel, Ken, 11, 12, 14, 16, 17
Katzarova, Mariana, 151
Kekanović, Čedomir, 61
Kekanović, Veljko, 60, 61, 62, 64
Keršovani, Otokar, 44, 204
Kišić, Eduard, 55
Klancir, Đurđica, 133
Kljajić, Simo, 192, 193, 194
Knežević, Veljko, 32, 40, 41, 81, 84, 186
Kokeza, Vladimir, 21
Končar, Goran, 53
Kopač, Nino, 148
Kosijer, Jovan, 69, 172, 173, 174
Kosovac, Obrad, 120
Košta, Arsen, 188
Kovačević, Dušan, 51
Kovačević, Borislav, 205
Kovačević, Vesna, 163
Kovačević-Jeličić, Ranka, 205
Kravar, Giancarlo, 193
Kreković, Josip, 205
Krivokapić, Branislav, 196
Krleža, Miroslav, 168, 169
Krmpotić, Miro, 159, 161, 165
Krmpotić, Nada, 135, 204
Krnić, Mladen, 26
Kronast, Boris, 13
Krpina, Drago, 18, 19, 20, 24, 38
Krstulović, Zvonimir, 31, 32, 34, 43, 57, 59
Krželj, Zoran, 14, 15
Kulušić, Joško, 17, 18, 106, 175
Kuljiš, Denis, 143
Kusovac, Srđan, 54
Kutle, Miroslav, 15, 17, 24, 138
Kvesić, Pero, 148, 150

Lacković, Mladen, 87
Ladišić, Tihomir, 35, 65
Lajtman, Ivo, 144, 145, 150, 151
Lalić, Radojka, 67
Laptošević, Dragiša, 59
Lasić, Igor, 169
Latin, Denis, 65, 85, 89, 136, 147
Lazanski, Miroslav, 132
Lazić, Momir, 67
Lederer, Gordan, 104, 105, 107
Lentić, Branko, 84, 93
Lesac, Rebeka, 75
Lesar, Dragutin, 145
Letica, Zvonko, 138
Lilić, Miroslav, 35, 36, 56, 80, 81, 83, 84, 85, 89, 91, 92, 94, 103, 104, 107, 122, 170
Lippmann, Walter, 118
Lisica, Franko, 123
Lisinski, Zvonimir, 13
Livada, Svetozar, 67
Lorger, Mira, 16
Lorger, Srećko, 16, 27
Lovrić, Jelena, 43, 120, 137
Lučev, Ivanka, 63
Lukačić, Jadranka, 205
Lukić, Slavica, 75, 89, 90, 91, 95, 96, 97

Lukić, Svetlana, 54
Luks, Silvija, 66
Luncer, Vilko, 173

Ljubičić, Milka, 143, 145, 146, 171

Majerić, Ivan, 205
Makovička, Emil, 159, 165
Maković, Zvonko, 102
Maleš, Branko, 19
Malešič, Marjan, 102
Mamula, Zoran, 54
Mandić, Igor, 42, 43
Mann, Klaus, 103
Manola, Dubravka, 62
Manolić, Josip, 13, 108, 159, 164, 165
Maoduš, Stevo, 37, 38, 40, 41, 130, 197, 205
Maravić, Milica, 52, 53
Marčinko, Tomislav, 63, 65, 87, 88, 89, 91, 96, 97, 103, 104, 122, 147, 167, 180, 182
Margetić, Domagoj, 165
Marinković, Gojko, 137, 153, 187
Marjanović, Branko, 60
Marković, Ante, 19, 21, 66, 108
Marković, Ranko, 205
Marović, Drago, 173
Maršić, Ilija, 27
Martinović, Orhideja, 174
Martinović, Stjepo, 84
Maštruko, Ivica, 172
Matanić, Željko, 67
Mateljan, Branislav, 205
Mateša, Zlatko, 24
Matijanić, Vladimir, 147
Matković, Damir, 80
Mažar, Željko, 67, 80
Mejovšek, Damir, 139
Merčep, Tomislav, 103
Mesić, Stjepan, 34, 43
Mihaljević, Mirko, 157
Mikuličić, Damir, 205
Milas, Slavko, 61, 63, 64
Milić, Goran, 66
Milinović, Zdravko, 152
Milivojević, Snježana, 113
Milošević, Saša, 75, 85, 88, 89, 92, 95, 96, 132, 147, 154, 181
Milošević, Slobodan, 20, 77, 79, 95, 96, 101, 115, 116, 158
Miodrag, Zlatan, 60
Mirković, Igor, 91
Mišković, Đorđe, 148, 149, 150
Mitrović, Frane, 24
Mitrović, Luka, 80, 180, 181, 190
Mitterrand, François, 84
Mrkalj, Petar, 68
Modrić, Sanja, 157, 159, 164
Modrić, Žarko, 137, 138
Montano, Toni, 51
Moretti, Fridrih, 22
Mraović, Simo, 169
Mucić, Dragica, 166
Mudrinić, Ivica, 62
Muić, Mladen, 66, 68, 69, 70
Muradori, Tinka, 53

Mušćet, Bojan, 55
Mutić, Boris, 77, 81, 82, 97

Naglić, Ognjen, 63
Narančić, Dane, 185
Nenašev, Mihail, 202
Nobilo, Mario, 132
Norac, Mirko, 194
Novak, Blaženka, 59, 60
Novak, Božidar, 179, 181, 182, 183, 184, 204
Novak, Vlado, 204
Novak, Slobodan Prosperov, 19
Novak-Srzić, Hloverka, 13, 14, 17, 120, 138, 144, 145, 146, 171
Novak, Vjenceslav, 148

Obradović, Branko, 71
Ogorec, Marinko, 67
Oluić Musić, Tanja, 57, 58, 59
Opačić Duduković, Vera, 66, 67
Orme Jr, William A., 151
Ostoja, Milica, 188
Ovčar, Drago, 205
Oštrić, Zoran, 20
Ožegović, Nina, 44, 152, 205

Pajtak, Nedjeljko, 43
Pajvot, Željko, 36
Pankin, Boris, 202
Paraga, Dobroslav, 159, 165
Pašalić, Ivić, 24
Pašić, Muhamed, 45
Pavelić, Boris, 19, 21
Pavić, Dragan, 205
Pavić, Siniša, 121
Pavleković Đorđević, Vesna, 159
Peakić Mikuljan, Marija, 18, 120
Peko, Boris, 13
Perić, Nikola, 205
Perišin, Tena, 73, 75, 170
Peroš, Luka, 83
Perković, Josip, 165
Pervan, Željko, 111
Petrač, Božidar, 41
Petrinjak, Nataša, 65
Petrović, Gajo, 67
Piškor, Mate, 166
Pleše, Mladen, 135
Plevnik, Danko, 66, 71, 157
Plevnik, Žarko, 133
Pocrnić, Sandra, 205
Podrug, Luka, 21
Pogutz, Sandro, 147
Pomoravec, Zdenko, 70
Ponorac, Dragica, 54
Popov, Nebojša, 113
Popović, Davor, 69
Popović, Mirjana, 189
Postružnik, Mladen, 136, 137
Potkonjak, Borivoje, 67
Prica, Ognjen, 204
Prijić, Miomira, 58
Prijić, Želimir, 58
Prodanović, Čedo, 124
Profaca, Mario, 204
Puharić, Branko, 76
Pulez, Željka, 137

Račan, Ivica, 37, 80, 157, 195
Radić, Duško, 50, 63
Radić, Tomislav, 50
Radman, Goran, 32, 83, 84
Radojčić, Ljerka, 58
Rajić, Đoko, 60
Rajić, Simo, 108
Rakić, Mirjana, 75, 76, 78, 80, 85, 96
Rakijaš, Lazo, 189
Rakin, Vera, 64, 133
Rašković, Jovan, 67, 88
Razović, Maja, 19
Reljić, Dušan, 179
Restović, Ivica, 15
Rivetti, Orlando, 172, 173, 174
Rodić, Jasna, 140
Rogošić, Željko, 188, 189
Roknić, Marko, 44
Roško, Dane, 65, 86, 96, 189, 190
Rudan, Vedrana, 55, 56, 57
Rundek, Darko, 53, 54

Sabalić, Ines, 54
Sabljaković, Dževad, 54
Sabolić, Kruno, 183
Said, Edward, 117
Salaj, Branko, 111, 160
Sanader, Ivo, 169
Saračević, Sead, 137, 138
Savić, Massimo, 54
Simić, Sredoje, 67, 68
Sinanović, Faik, 205
Sinobad, Zlatko, 81
Slade Šilović, Dražena, 44
Slijepčević, Vladimir, 204
Smoje, Miljenko, 22, 43
Splivalo, Gordan, 78
Srića, Boris, 93
Stamać, Ante, 169, 170
Stanivuković, Zorica, 134, 138
Stanković, Aleksandar, 71
Starčević, Ivan, 13, 148
Stipaničić, Ljubica, 58
Stojaković, Miroslav, 71
Stojanović, Lazar, 54
Stojčević, Stanko, 37, 143
Stojković, Boško, 67
Stubljar, Mladen, 78
Subotić, Rade, 139
Sučević, Mladen, 69, 190, 191
Sušec, Božo, 85, 98
Sutlić, Vanja, 63, 75, 80, 81, 82, 189
Svrdlin, Milorad, 79
Szabó, István, 103

Šafer, Miroslav, 85, 190
Šainović, Ljubomir, 67
Šajatović, Miodrag, 152
Šale, Petar, 38
Šantić, Neven, 57, 58
Šarinić, Hrvoje, 35
Šaškor, Ines, 35, 36, 37, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 95, 180, 189
Šeks, Vladimir, 19, 34, 139
Šeparović, Branka, 181, 189

Šesto, Branka, 75, 77, 91, 93, 138
Šešelj, Vojislav, 136
Šibl, Ivan, 12
Šibl, Milovan, 11, 12, 13, 14, 17, 32, 41, 108, 123
Šimić, Dražen, 105, 107
Šimić, Zlatko, 44
Šipek, Jasna, 205
Škunca, Josip, 205
Španović, Srđan, 103
Šteković, Luka, 196, 197
Štimac, Igor, 16
Šušak, Gojko, 161
Šuvar, Mira, 138
Šuvar, Stipe, 157, 169

Tagirov, Tanja, 144, 150, 151, 152
Tarbuk, Jovanka, 136
Tarle, Zvonko, 185
Tedeschi, Emil, 12
Tedeschi, Svetozar, 12, 13
Thompson, Mark, 76, 88, 104, 105, 106, 182
Tintor, Gordana, 152
Tironi, Darko, 173
Tišma, Milan, 60
Tkalec, Jasna, 123, 186
Tomičić, Ivo, 188
Tomić, Ivo, 62
Tomić, Jerko, 189
Tomljanović, Ivo, 159, 161, 165
Torbarina, Tanja, 131, 132
Toth, Marika, 152, 197, 198, 205
Tović-Kastratović, Drago 204
Travaš, Davor, 58
Trbovc, Stane, 172
Tripalo, Miko, 80, 81,
Tuđen, Branko, 130, 143, 144, 148, 150, 152
Tuđman, Ankica, 109
Tuđman, Franjo, 10, 11, 13, 15, 17, 18, 20, 23, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 43, 52, 55, 56, 80, 81, 82, 83, 86, 88, 89, 96, 103, 104, 105, 109, 110, 111, 116, 122, 143, 146, 152, 159, 161, 163, 167, 168, 171, 184, 185, 186, 187
Turković, Hrvoje, 118, 119, 121, 122, 124

Ugrešić, Dubravka, 16, 17
Ujević, Dunja, 121, 144
Uranjek, Darko, 64, 133
Urličić, Ksenija, 120

Valdgoni, Damir, 59
Vasilev, George, 116, 121
Vaš, Emil, 36
Vekić, Ivan, 50, 159, 162
Veselica, Marko, 21
Vičević, Veljko, 174, 175
Vidović, Ilija, 71
Vilfan, Peter, 172
Vlašić, Nataša, 205
Vlašić, Nela, 175
Vranić, Seada, 159, 163, 164, 165

Vrdoljak, Antun, 11, 32, 36, 37, 53, 56, 61, 62, 63, 64, 71, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 92, 97, 98, 107, 109, 147, 167, 174, 180, 182, 187
Vrdoljak, Dražen, 51, 52
Vresnik, Viktor, 135
Vučković, Boris, 35, 85, 185, 189
Vujatović, Rajko, 186
Vukašin, Nikola, 205
Vukelić, Petar-Pjer, 49, 50, 51
Vuko, Ljubica, 25, 27, 197
Vuković, Braco, 189
Vukov, Jerko, 182
Vukov, Vice, 54

Weber, Max, 201

Zalepugin, Saša, 190
Zaller, John R., 118, 119
Zdovc, Jure, 172
Zec, Stevan, 139
Zelić, Goran, 184, 185
Zelmanović, Đorđe, 137, 138
Zmazek, Zvonko, 96
Zvizdić, Salih, , 204

Žaknić, Smiljan, 26, 27
Žanko, Želimir, 22
Žekić, Drenislav, 75, 78, 80, 85, 93, 188, 189
Žibrat, Miha, 172
Židovec, Zdravko, 204
Županov, Josip, 114, 115, 116, 117, 118, 121, 124
Žutelija, Željko, 39, 108
Žuvela, Noema, 188

O AUTORU

Rade Dragojević (Gospić, 1967.) novinar je i publicist. Profesionalnu karijeru započeo je 1990. godine, a pisao je za razne medije, među ostalima, za riječki *Novi list* i tjednik *Novosti*. Autor je dviju knjiga – *Šuvar. Politička biografija* (2024.) i *25 godina* Novosti (2025.).